

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA

Veronikos Naidionovos,
neakivaizdinio skyriaus
IV kurso studentės

Magistro darbas

**NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMAI
PAGAL LIETUVOS IR UŽSIENIO ŠALIŲ
BAUDŽIAMUOSIUS ĮSTATYMUS**

**PECULIARITIES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY OF JUVENILES
ACCORDING TO CRIMINAL LAWS
OF LITHUANIA AND FOREIGN COUNTRIES**

Vadovas lekt.G.Sakalauskas
Recenzentas lekt.A.Čepas

Vilnius

2007

TURINYS

IŽANGA.....	2
1. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO REIŠKINYS IR PAGRINDINĖS TENDENCIJOS	4
2. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ LIETUVOJE IR UŽSIENIO ŠALYSE.....	12
2.1 NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA.....	12
2.2 NEPILNAMEČIŲ AMŽIUS	14
2.3 PAKALTINAMUMAS	23
2.4 AUKLĖJAMOJO POVEIKIO PRIEMONĖS.....	29
2.5 BAUSMIŲ YPATUMAI (RŪŠYS, SKYRIMAS, ATIDĖJIMAS).....	44
3. NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMO PROBLEMOS LIETUVOJE IR JŲ SPRENDIMO GALIMYBĖS	56
IŠVADOS.....	60
SANTRAUKA	61
SUMMARY	62
PANAUDOTŲ ŠALTINIŲ SARAŠAS	63
PRIEDAI.....	69

Ižanga

Baudžiamosios justicijos klausimas yra labai svarbus, kai kalbama apie nepilnamečių vystymąsi ir gerovę. Tam tikru momentu daugelis vaikų ir jaunų žmonių sąmoningai pažeidžia įstatymus, tačiau dalis jų niekada netampa nusikaltėliais ir nėra sulaikomi. Tuo tarpu pakankamai didelė dalis nusikalstamumo tenka ir jaunuoliams nuo 14-24 metų, kurie rimtai ir pakartotinai konfliktuoja su teisėsauga ir įstatymais. Tokiais atvejais justicijos sistema kiekvienoje šalyje susiduria su sudėtingu uždaviniu: turi reaguoti į nepilnamečių nusikalstamas veikas atsižvelgiant į nukentėjusiųjų ir jaunų nusikaltėlių interesus, į kaltininko amžių, atsakomybės priemones ir socialines aplinkybes; turi atskirti antisocialinio būdo elgesį nuo elgesio, kuris sudaro normalaus augimo proceso sudėtį.

Esant minėtai problematikai, susijusiai su nepilnamečiais bei jų padaromomis nusikalstamomis veikomis, ir buvo pasirinkta magistro darbo tema: „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai pagal Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamuosius įstatymus“.

Darbas yra aktualus tuo, kad labai svarbu yra rasti tinkamą atsakymą į klausimą, kokias priemones reiktų taikyti, kad sumažintume nepilnamečių nusikalstamumą, kad baudžiamosios atsakomybės tikslas pasiektų nusikaltėlių, padarytų jam numatytą poveikį, atsižvelgiant į visus nepilnamečiams būdingus ypatumus. Nepilnamečiai ne visuomet gali teisingai ir visiškai suprasti padarytos veikos reikšmę, jos padarinius, padarytos žalos mastą. Sugebėjimas orientuotis, kokios yra dorovinės elgesio, o juo labiau teisės normos, nėra įgimtas, tačiau kiekvienu konkrečiu atveju jų yra išmokstama ir suvokiamas jų turinys auklėjimo ir socializacijos procese.

Rašomo magistro darbo tikslas yra detalizuoti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus ir atskleisti priežastis, kas sąlygoja ypatingą teisinį reguliavimą, palyginti Lietuvos ir įvairių šalių baudžiamuosius įstatymus, reglamentuojančius nepilnamečių justiciją, išanalizuoti aktualią teismų praktikos medžiagą bei aptarti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo problemas ir pateikti jų galimus sprendimus.

Darbo objektą sudaro nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės institutas su jam būdingais ypatumais: amžiumi, pakaltinamumu, specialiomis bausmėmis bei auklėjamojo poveikio priemonėmis, bausmės atidėjimui ir atleidimui nuo bausmės kitomis sąlygomis, nei yra taikomos suaugusiems.

Baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma tik tuo atveju, kai pasiekiamas toks asmenybės vystymosi lygis, kuriam esant nepilnametis gerai išsąmonina draudimus bei liepimus kaip tam tikrus visuomenės reikalavimus ir tampa pajėgus valdyti savo elgesį.

Tiriant magistro darbo objektą ir siekiant nustatyti tikslų, yra pasitelkti įvairūs mokslo metodai. Istorinis metodas naudotas nagrinėjant įstatymų teisinio reglamentavimo raidą, apžvelgiant nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimą tarpukario Lietuvoje bei palyginant su dabartine situacija. Loginis metodas naudotas darant teiginių apibendrinimus ir pateikiant išvadas, gramatinis – aiškinant sąvokas (pvz., kas yra baudžiamoji atsakomybė, kas yra pakaltinamumas ir pan.). Sisteminis metodas pasireiškia per nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų analizę visos baudžiamosios atsakomybės terpėje, aiškinant, kuo skiriasi jaunimo baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančios normos nuo suaugusiems taikomų normų. Taip pat naudotas ir lyginamasis metodas – bandyta atskleisti ir palyginti Lietuvos ir užsienio šalių jaunimo baudžiamosios atsakomybės ypatumų reglamentavimą, atkreipti dėmesį į panašumus bei skirtumus.

Rašant magistro darbą naudojami įvairūs šaltiniai, kurių dalis tiesiogiai atsispindi darbe cituojant autorius, o kita dalis tik padėjo formuoti teisinę sąmonę. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų reglamentavimo pagrindą sudaro tokie tarptautiniai teisės aktai, kaip Jungtinių Tautų (toliau – JT) vaiko teisių konvencija, Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) standartinės minimalios nepilnamečių justicijos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės) bei JT nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), kurių nuostatos yra inkorporuotos į daugelio valstybių baudžiamuosius įstatymus. Rašant magistro darbą pasitelkti tam tikrų šalių baudžiamieji įstatymai bei tų įstatymų komentarai, įvairi specialioji literatūra bei mokslinė medžiaga. Pvz., Lietuvoje šią tematiką nagrinėjo A. Drakšienė, R. Drakšas, I. Michailovič, A. Jatkevičius, V. Pavilionis, A. Dapšys, A. Čepas, S. Gečėnienė, G. Sakalauskas bei kiti, taip pat susipažinta su įvairiais straipsniais periodikoje „Teisė“, Teisės instituto bei Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro atliktais tyrimais nepilnamečių justicijos programos rėmuose bei Europos šalių teisininkų straipsniais (Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich, išleista vadovaujant prof. F. Duenkel). Kartu su magistro darbo teorine dalimi yra pateikiama aktuali teismų praktikos medžiaga (pagal Lietuvos Aukščiausiojo Teismo apžvalgas bei nutartis).

Minimalioje standartinėje JTO taisyklėse, apibrėžiančiose nepilnamečių justiciją (Pekino taisyklėse), yra teigiama, kad reiktų pasirinkti labiausiai adekvatų būdą reaguoti į nepilnamečių teisės pažeidimus, padaromus „tame laikotarpyje, kai jis arba ji labiausiai linkę neteisėtai pasielgti“. Įvairiose šalyse pirmenybė teikiama alternatyvioms bausmei poveikio priemonėms, kurios gali padėti nepilnamečiui pasitaisyti ir išvengti naujų teisės pažeidimų. Daugiausia dėmesio skiriama ne nubaudimui, bet jauno žmogaus asmenybės korekcijai ir tolesnei jo integracijai į pozityvią mikrosocialinę aplinką.

1. Nepilnamečių nusikalstamumo reiškinys ir pagrindinės tendencijos

Nepilnamečių nusikalstamumas yra bendrojo nusikalstamumo sudedamoji dalis. Tai toks socialinis reiškinys, kurio nepavyksta išvengti nei vienai valstybei.

Nusikalstamumo statistika ir kriminologijos teorija liudija, kad kas trečias recidyvistas pirmą nusikaltimą yra padaręs dar paauglystėje¹. Kuo jaunesnis yra žmogus, pirmą kartą padaręs nusikaltimą, tuo didesnė tikimybė, kad ateityje jis vėl nusikals. Suprantama, kad jaunimas – tai visuomenės ateitis, o nepilnamečiai nusikaltėliai – nusikalstamumo “rezervas”. A.Dapšys teigia, kad nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendro nusikalstamumo pradžia, jo potencialus rezervas ir kartu prognozės modelis ateičiai², taigi kuo anksčiau amžiuje bus užkirstas kelias nepilnamečių nusikaltimams, tuo didesnė bus galimybė sumažinti nusikalstamumą ateityje.

Norint apibrėžti nepilnamečių nusikalstamumą, tikslinga vadovautis nepilnamečio (1) ir nusikalstamumo (2) sampratomis.

1. Tarptautiniai dokumentai nepilnamečio sąvokos nepateikia, tačiau juose apibrėžiama vaiko sąvoka. Pvz., 1989 m. JT vaiko teisių konvencija, vaiku laiko kiekvieną žmogų, neturintį 18 m., jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau (Konvencijos 1 str.). Lietuvos Respublikos teisės aktuose atsižvelgta į šią tarptautinių teisės aktų nuostatą: Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo teigiama, kad “vaikas yra žmogus, neturintis 18 m., išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip”. Tačiau šiame darbe vartojama “nepilnamečio” sąvoka baudžiamosios teisės kontekste, kuri yra siauresnė, nei civilinės teisės doktrinoje, ir apima tik asmenis, nesulaukusius pilnametystės, bet sulaukusius baudžiamosios atsakomybės amžiaus: 2000 m. priimto naujojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau - LR BK) 13 str. “Amžius, nuo kurio asmuo atsako pagal baudžiamuosius įstatymus” nustatyta, kad bendrasis baudžiamosios atsakomybės amžius yra 16 m., o asmenys, sulaukę 14 m., atsako už to paties straipsnio 2 d. išvardytas nusikalstamas veikas“. Nepilnamečiai, jaunesni nei 14 m., pagal baudžiamuosius įstatymus neatsako. Jiems apibūdinti Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje vartojama “mažamečio” sąvoka.

Taigi šiame darbe vartojama baudžiamosios teisės sąvoka “nepilnametis” apima asmenis, sulaukusius baudžiamosios atsakomybės amžiaus – 14 (16) m., tačiau nesulaukusius pilnametystės – 18 m. (Pastaba: tai Lietuvoje įstatymų numatytos amžiaus ribos, kurių sulaukus nepilnamečiai traukiami baudžiamajon atsakomybėn; užsienio šalyse nepilnamečių baudžiamajai

¹ DAPŠYS, A. Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos. *Teisės problemos*, 1993, nr. 1, p. 42

² DAPŠYS, A. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys. *Teisės problemos*, 1994, nr. 3, p. 34

atsakomybei apibrėžti nustatytos amžiaus ribos analizuojamos kitame skyriuje, nagrinėjant nepilnamečių amžių).

2. Nusikalstamumui apibrėžti per visą kriminologijos mokslo istoriją buvo suformuluota daugybė apibrėžimų. Vieni autoriai nusikalstamumą apibūdina abstrakčiai, pačiais bendriausiais bruožais, o kiti pateikia detalią sampratą, išskirdami būdingiausius nusikalstamumo kaip socialinio reiškinių bruožus³.

Taip, pvz., vokiečių kriminologas G.Kaiser teigia, kad nusikalstamumas – tai kintantis dydis, atspindintis baudžiamosios-teisinės socialinės kontrolės struktūrą ir intensyvumo lygį⁴. Naujesniuose savo darbuose tas pats autorius nusikalstamumą jau apibrėžia kaip baudžiamąja teise uždraustų veiksmų sumą. Tie veiksmai yra ypatingi teisės pažeidimai – nusikaltimai; jų suma yra aprašoma erdvėje bei laike, ir yra nagrinėjama jos apimtis (būklė), struktūra ir judėjimas (dinamika)⁵. Kiti kriminologai nusikalstamumą apibūdina, nurodydami įvairius požymius bei rodiklius. Pvz., A.Čepas nusikalstamumą apibrėžia kaip masiškai paplitusį, istoriškai kintantį socialinį reiškinį, turintį antagonistinį, teisinį, kriminalinį pobūdį ir susidarantį iš nusikaltimų, matomų tam tikrose valstybėse ar jų dalyse, padarytų per tam tikrą laiką, visumos⁶. Mokslinėje literatūroje yra nurodomi tokie esminiai nusikalstamumo reiškinių požymiai, kaip jo kintamumas, pavojingumas, santykinis savarankiškumas ir masiškumas, socialinis ir kriminalinis pobūdis, susidėjimas iš nusikaltimų visumos bei apsiribojimas tam tikra vieta ir laikotarpiu.

Taigi, glaustai nusikalstamumą galima būtų apibrėžti kaip tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laikotarpį padarytų nusikalstamų veikų visumą.

Nepilnamečių nusikalstamumas yra bendrojo nusikalstamumo dalis ir jį būtų galima apibrėžti taip: nepilnamečių nusikalstamumas – tai tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laikotarpį padarytų nusikalstamų veikų, už kurias kyla jas padariusiems 14-17 m. asmenims baudžiamoji atsakomybė, visuma. (Pastaba: šios amžiaus ribos, kurių sulaukus nepilnamečiai traukiami baudžiamojon atsakomybėn, galioja Lietuvoje).

Nepilnamečių nusikalstamumas Lietuvoje ir kitose šalyse turi savo istoriją, nuolatinės kiekybinės ir kokybinės jo permainos kelia rūpesčių ir teisininkams, ir visai visuomenei. Apie viešumoje kylančią problemą galima spręsti pagal pranešimus žiniasklaidoje, kai vis dažniau girdime apie nepilnamečių, taip pat ir mažamečių, agresyvumo proveržius (vaikų žiaurumą, kitų vaikų reketavimą, grasinimus, muštynes, užpuolimus), kartais pasibaigiančius kito žmogaus

³ JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. [Žiūrėta 2007-03-24]. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt>

⁴ КАЙЗЕР, Г. *Криминалогия. Введение в основы*. Москва: „Юридическая литература“, 1979, С. 18, 133

⁵ KAISER, G. *Kriminologie*. Heidelberg, 1993, S. 211

⁶ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė: [bendroji dalis: vadovėlis]*. Vilnius: Eugrimas, 2001, p. 134.

mirtimi ir neretai – sunkiu kūno sužalojimu. Kyla klausimas, kodėl vaikai tokie žiaurūs, kokias priemones reiktų taikyti, kad sumažintume jų nusikalstamumą?

Į klausimą, kas verčia paauglius sužiaurėti, vienareikšmiško atsakymo nėra. Priežasčių yra pakankamai daug: neužimtumas, vaiko teisių pažeidimai, ryški socialinė diferenciacija, smurtas, skurdas, alkoholizmas, šeima ir aplinka, kurioje auga nepilnametis, polinkis daryti teisės pažeidimus bei sekti organizuotų nusikalstamų grupuočių pavyzdžiu⁷. „Dauguma nepilnamečių nusikaltimus įvykdo be rimtų priežasčių. Sulaikyti neretai prisipažįsta į nusikalstamą veiklą įsitraukę tiesiog neturėdami ką veikti, ieškodami lengvos materialinės naudos. Nepilnamečių užimtumo problemą patvirtina ir toks faktas: kas ketvirtas penktas nusikaltęs paauglys neturi jokio užsiėmimo, nesimoko ir nedirba“⁸.

Tačiau tik kraštutiniais atvejais morališkai ir teisiškai netoleruojama veikla turi vesti prie nepilnamečių izoliavimo nuo normalaus visuomenės gyvenimo. Nusikaltusius nepilnamečius turi lydėti sustiprintas asmens socializacijos procesas. Turi būti išnaudojamas visas nustatytų alternatyvių poveikio priemonių diapazonas, maksimaliai plačiai taikoma probacijos sistema.

Nacionalinėje nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programoje pažymėta: „Valstybės ir visuomenės investicijos į vaikus ir jaunimą, jų asmenybės formavimą šeimoje, švietimą, dorovinį, teisinį ugdymą ir socialinį saugumą yra veiksniai, kurie lemia sėkmingą valstybės raidą, o kartu nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sėkmę bei perspektyvas. Valstybė pripažįsta būtinumą kiek galima sumažinti jaunimo nusikalstamumo socialines sąlygas ir prielaidas“.

Nepilnamečių nusikalstamumas yra viena iš svarbių problemų šalyje. Sudėtinga socialinė-ekonominė situacija šalyje (vertybių kaita, socialinė diferenciacija ir atskirtis ir pan.) sąlygoja nepilnamečių nusikalstamumo didėjimą. Pagrindžiant mokslinę problemą remiamasi statistikos duomenimis bei atliktais tyrimais nepilnamečių nusikalstamumo srityje.

Nepilnamečiai sudaro tik apie 6 proc. visų Lietuvos gyventojų, tačiau tarp asmenų, kaltinamų padarius nusikaltimus, jie sudaro apie 13-16 proc., o išaiškinti jų padaryti nusikaltimai sudaro 15-19 proc. visų išaiškintų nusikaltimų⁹. Jaunuoliai nuo 14 iki 29 metų sudaro apie 60 proc. visų nusikaltusių asmenų, todėl vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė yra esminė bei prioritetinga visos nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemos dalis¹⁰.

Nepilnamečių nusikaltimų struktūroje dominuoja turtiniai nepilnamečių nusikaltimai, daugiausia vagystės ir plėšimai. Nepilnamečių padarytų nusikaltimų pobūdis sunkėja. Vis

⁷ *Kodėl nusikalsta nepilnamečiai*. [Žiūrėta 2007-03-21]. Prieiga per internetą: <http://viesoji.policija.lt/index.php?page_id=63>

⁸ *Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai* [Žiūrėta 2006-10-25]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/nj/Knygos/Sunk/knyga_12.pdf>, 48 psl.

⁹ Statistikos duomenis. [Žiūrėta 2007-03-24]. Prieiga per internetą <www.nplc.lt>

¹⁰ *Cit. op.* 7

dažniau nepilnamečiai padaro sunkius smurtinius nusikaltimus. Pvz., jeigu 1990 m. buvo išaiškinti tik 2 tyčinius nužudymus padarę nepilnamečiai, tai 2004 m. – 20, t.y. dešimt kartu daugiau¹¹. Per 2006 m. buvo ištirta 291 sunkių ir labai sunkių nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų, iš kurių net 27 veikas sudarė nužudymai¹².

Apie pusę nepilnamečių padaromų nusikaltimų padaromi grupėmis. Nusikaltimus nepilnamečiai daro veikdami arba tik su nepilnamečių asmenų grupėmis, arba grupėmis, kur yra vienas ar keli suaugusieji. Per 2006 m. ištirta 2032 nepilnamečių nusikaltimų, padaromų grupėmis, kas sudaro 48 proc. visų ištirtų nepilnamečių padarytų nusikaltimų¹³.

Akivaizdi Lietuvos nepilnamečių nusikalstamumo tendencija – mažėjantis nusikaltėlio amžius. Vis dažniau įstatymus pažeidžia jaunesni nei 14 metų vaikai (pagal įstatymą jie vadinami mažamečiais), kurie dėl savo amžiaus nėra traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Duomenys apie asmenis, kurių atžvilgiu nebuvo pradėtas baudžiamasis procesas ar pradėtas buvo nutrauktas pagal LR Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – LR BPK) 3 str. 1 d. 4 p. (nusikalstamos veikos padarymo metu asmuo dar nebuvo tokio amžiaus, nuo kurio jis atsako pagal baudžiamuosius įstatymus) pateikti 1 priede 1 lentelėje.

Ilgametė teisės pažeidimų analizė rodo, kad kuo anksčiau žmogus padaro pirmąjį teisės pažeidimą, tuo didesnė šių pažeidimų recidyvo tikimybė vyresniame amžiuje. „Jei paauglys už pirmąjį teisės pažeidimą nubaudžiamas realia laisvės atėmimo bausme, nusikaltimo recidyvo tikimybė gali padidėti net 17 – 19 kartų“¹⁴. Beveik trečdalis teistų nepilnamečių nusikaltimus daro pakartotinai. Tai reiškia, kad taikytos jiems baudžiamajame įstatyme numatytos poveikio priemonės buvo neefektyvios.

Pastarųjų metų oficialūs statistiniai duomenys, kuriais remiantis teigiama, kad nepilnamečių nusikalstamumas Lietuvoje stabilizavosi, nėra patikimi, kadangi šiam reiškiniui yra būdingas latentiskumas ir dėl šios priežasties statistika gali neatspindėti tikrosios nepilnamečių nusikalstamumo padėties. Lietuvoje per pastaruosius nepriklausomybės metus ištirtų nusikalstamų veikų, padarytų nepilnamečių ar jiems dalyvaujant, padaugėjo beveik 2 kartus (1990 m. jų buvo 2506, 2006 m. – 4244 vnt.), apie 1,5 karto padidėjo ir nepilnamečių asmenų, įtariamų nusikalstamų veikų padarymu, skaičius. Ypač spartus nepilnamečių nusikaltimų didėjimas buvo užregistruotas 1991-1993 m. bei 1994–1997 m. (žr.1 priedą, 1 pav.)

Nepilnamečių padarytų nusikaltimų 1989-1998 m. panaši tendencija yra daugelyje kitų valstybių. 1 priede 3 pav. palyginamas įvairių šalių nepilnamečių (14-17 a.) padarytų bei užregistruotų nusikaltimų skaičius 100.000 žmonių 14-17 m. amžiaus grupėje, 1989, 1998 m. ir

¹¹ DRAKŠAS, R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius: Eugrimas, 2005, 12 p.

¹² *Cit. op.* 9

¹³ *Cit. op.* 9

¹⁴ *Cit. op.* 14

2004 m. Pagal 2 pav. duomenis 1989-1998 m. beveik visose minėtose šalyse pastebimas didėjantis nusikalstamumas, kas savo ruožtu rodo, kad buvo nepakankamai sprendžiamos socialinės problemos. O 1998-2004 m. nusikalstamumo lygio tendencija skiriasi: per minėtą laikotarpį kai kuriose šalyse nusikalstamumo lygis sumažėjo, o kai kur – padidėjo ar nepakito.

Austrijoje pastebimos panašios tendencijos (žr. 1 priedą, 8 lentelę). Nepilnamečių nusikalstamumo didėjimas matomas nuo 1995 iki 2001 m. (nuo 4,8 iki 9,8 proc.), per šį laikotarpį padidėjo ir nepilnamečių nuteistųjų skaičius 1000 nepilnamečių– nuo 7,3 iki 8,8. Kaip ir Lietuvoje, tarp nusikalstančių nepilnamečių dominuoja berniukai, o tarp nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų – turtiniai nusikaltimai. Turtiniai nusikaltimai taip pat dominuoja ir Estijos nepilnamečių nusikaltimų struktūroje (žr. 1 priedą, 7 lentelę).

Pagal Rusijos statistikos duomenis 14-17 metų nuteistųjų skaičius išlieka daugmaž stabilus per 1995-2005 metus, apie 11-12 proc., tačiau, jeigu pasižiūrėtume į nuteistųjų amžių, tai tarp nuteistųjų yra net virš 40 proc. jaunuolių iki 24 metų amžiaus (10, 11 lentelės, 1 priedas)

Analizuoti ir palyginti nepilnamečių nusikalstamumo padėtį užsienio šalyse nėra paprasta, nes kiekviena šalis turi savo nepilnamečių nusikalstamumo apibrėžimą, paremtą įvairiais veiksniais, skiriasi baudžiamosios sistemos ir amžius, nuo kurio nepilnamečiai gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn.

Pagal Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonę dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos, nepilnamečių nusikalstamumas ES šalyse sudaro vidutiniškai 15 proc. bendro nusikalstamumo, nors kai kuriose šalyse jis gali siekti iki 22 proc. (pagal ES valstybių narių lyginamąją statistiką). Didžiąją nepilnamečių įvykdytų nusikaltimų dalį sudaro latentinis nusikalstamumas (nusikaltimų, neregistruotų oficialiose socialinės kontrolės institucijose, t.y. policijoje ir teismuose, procentas ar skaičius). Nepaisant pagal statistikos duomenis apibūdinamos padėties, visos Europos šalys suvokia, kad nepilnamečių nusikalstamumas didėja, o nusikaltimai tampa vis sunkesni. Esant tokioms aplinkybėms, visuomenė reikalauja veiksmingesnių kontrolės mechanizmų, skatinančių daugelį šalių griežtinti jaunimui taikomus teisės aktus¹⁵.

Dėmesys, kurį Europos visuomenė teikia jaunimo nusikalstamumui, reiškia, kad turi būti rastos veiksmingos reagavimo priemonės, paremtos trimis principais – prevencija, baudžiamosios auklėjamosiomis priemonėmis ir nepilnamečių bei jaunų pažeidėjų socialine integracija ar reintegracija.

¹⁵ *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje* (2006/C 110/13). Žiūrėta [2007-03-31]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/oj/2006/c_110/c_11020060509t007_50082.pdf>

A.Čepas specialias nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos priemones pagal taikymo momentą skirstė į dvi pagrindines dalis-stadijas: ankstyvąją ir tiesioginę (betarpiškąją). Ankstyvoji nepilnamečių nusikalstamumo prevencija prasideda, kai tik atsiranda pirmieji nepalankių vaikų ir paauglių auklėjimo sąlygų požymiai, darantys ar galintys daryti įtakos nusikaltėlio asmenybės formavimuisi, ir tęsiasi iki to momento, kai iš paauglio elgesio galima realiai numatyti, kad jis padarys nusikaltimą. Ankstyvojoje stadijoje naudojama daug ir įvairių nusikalstamumo prevencijos priemonių. Jos tikslas – pasiekti, kad laiku būtų išaiškinti pirmieji nepilnamečių nepalankių auklėjimo sąlygų ir nepageidaujamo jų asmenybės vystymosi požymiai, ir imtis atitinkamų poveikio priemonių. Kai nusikaltimas jau padarytas, prasideda tiesioginė prevencija, kuria siekiama sulaikyti paauglį nuo naujo nusikaltimo (užkirsti kelią recidyviniam nepilnamečių nusikalstamumui) ir užtikrinti, kad būtų pašalinta nepilnamečio asmenybės kriminogeninė deformacija (pašalinti priežastis ir sąlygas, padėjusias ir galinčias padėti padaryti naujus nusikaltimus)¹⁶.

Ankstyvosios nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos vaidmuo pabrėžtas 1985 m. JTO standartinėse minimaliose nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (Pekino taisyklėse). Pvz., taisyklių 1 p. teigiama, kad valstybės narės privalo prisidėti prie nepilnamečio ir jo šeimos gerovės, taip pat plėtoti sąlygas, kurios užtikrins nepilnamečiui prasmingą gyvenimą bendruomenėje, kuri per gyvenimo laikotarpį, kai jis yra labiausiai linkęs į nukrypstantį elgesį, skatins asmeninę brandą ir švietimą, kuris kiek tik įmanoma mažiau susijęs su nusikalstamumu ir teisės pažeidimais.

Taisyklių 1.1–1.3 punktų nuostatos reglamentuoja socialinės politikos vaidmenį, užkardančios nepilnamečių nusikalstamumą ir teisės pažeidimus. Šių taisyklių 1.4. punktas nustato, kad „nepilnamečių teisena laikoma neatskiriama kiekvienos valstybės nacionalinės raidos dalimi privalomoje socialinio teisingumo sistemoje visiems nepilnamečiams ir šitaip kartu prisideda prie jaunimo apsaugos ir taikingos tvarkos palaikymo visuomenėje“. Pekino taisyklės skatina kiek įmanoma prisidėti prie nepilnamečių gerovės per šalių vykdomą socialinę politiką, šitaip sumažinant būtinybę nepilnamečių teisenos sistemai kištis ir kartu mažinant žalą, kurią gali sukelti bet koks kišimasis. Svarbu yra teisingai pritaikyti baudžiamąją atsakomybę reguliuojančias normas, kad parinkta bausmė atitiktų nusikalstamos veikos pobūdį ir nepilnamečio asmenybės bruožus.

Mūsų valstybės ir užsienio šalių patirtis rodo, kad laisvės atėmimo bausmę nepilnamečiams būtina taikyti labai atsargiai, nes pernelyg griežtos priemonės gali pakenkti vaiko asmenybei ir paskatinti jį vėl nusikalsti. Laisvę ribojančios bausmės nepilnamečių

¹⁶ BABACHINAITĖ, G.; ČEPAS, A., et al. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius: Mintis, 1984, 63 p.

justicijoje turėtų būti kraštutinė priemonė. Morališkai ir teisiškai netoleruojamos jauno žmogaus veiklos ar elgesio įvertinimas neturėtų remtis visiška jo izoliacija nuo normalaus visuomenės gyvenimo. Vaiko ar jaunuolio, padariusio nusikalstamas veikas, socializacijos procesas turėtų vykti jam artimoje aplinkoje, suteikiant įvairiapusę pagalbą, koreguojant elgesį, sustiprinant pozityvią asmenybės integraciją į aktyvų, prasmingą ir pilnavertį gyvenimą.

Bendriausias JT vaiko teisių konvencijos nuostatas nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos klausimais detalizuoja 1990 m. JT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės – Rijado gairės, kuriuose ypatingai daug dėmesio skiriama ankstyvajai nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai. Šių gairių 4 d. „Socializacijos procesai” skyriai skirti šeimos, švietimo ir bendruomenės vaidmeniui ankstyvojoje nepilnamečių nusikalstamumo prevencijoje. Taip pat pažymėtina, kad Rijado gairių 57 p. rekomenduojama įsteigti ombudsmeno institucija ir vaikų interesų gynimo tarnybos Lietuvoje jau veikia: įsteigta Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus institucija, dirba vaiko teisių apsaugos tarnybos. Nors Pekino taisyklės ir Rijado gairės tėra rekomendacinio pobūdžio, į jas Lietuva savo teisės aktuose turėtų atsižvelgti.

JT vystymo programos iniciatyva 1999 – 2002 m. Lietuvoje buvo vykdoma Nepilnamečių justicijos programa. Buvo pasiekta teigiamų poslinkių, reformuojant nepilnamečių justiciją: priimti teisės aktų pakeitimai, apmokyti įvairių sričių specialistai, dirbantys šioje srityje, atlikta tyrimų, išleista specialiosios literatūros, sukurtos mokymo programos, plėtėsi bendradarbiavimas tarp institucijų, sudarytos kitos sąlygos geresniam šios sistemos funkcionavimui¹⁷. Siekiant tęsti nepilnamečių justicijos reformą, Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimu Nr. 600 patvirtintoje Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programoje numatytas strateginis tikslas – siekti teisę pažeidusių nepilnamečių resocializacijos tobulinant nepilnamečių justicijos sistemą, kad ją reglamentuojantys teisės aktai atitiktų visuomenės poreikius ir būtų efektyviai įgyvendinami, sukurti optimalų šioje sistemoje veikiančių institucijų tinklą, su būtinomis organizacinėmis bei techninėmis priemonėmis ir bendradarbiavimo ryšiais, sukurti ir nuolat tobulinti justicijos pareigūnų ir kitų darbuotojų mokymo sistemą.

2003 m. Lietuvoje buvo parengta Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa, kurioje kaip viena iš prioritetinių krypčių yra išskirta vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė. Pagal šią programą keliami tokie uždaviniai:

1) „stiprinti specializuotų socialinės prevencijos ir kontrolės institucijų sistemą bei jų sąveiką su teisėsaugos institucijomis;

¹⁷ *Cit. op. 7*

2) pagrindinį vaidmenį skirti švietimo, socialinės, sveikatos apsaugos, ekonominės politikos priemonėms siekiant užtikrinti vaikų ir jaunimo gerovę;

3) siekti sumažinti teisėsaugos bei teisingumo institucijų administracinį, procesinį ar baudžiamąjį poveikį vaikams ir jaunimui iki būtino ir adekvataus minimumo, užtikrinti, kad baudžiamosios priemonės būtų taikomos veiksmingiau, greičiau, o pats baudžiamasis procesas turėtų auklėjamąjį pobūdį;

4) baudžiamosios justicijos sistemą orientuoti į nusižengusių jaunuolių resocializaciją, paramą, mokymą, siekiant užtikrinti, kad kuo mažiau jaunuolių nusikalstų pakartotinai¹⁸ ir kiti;

Taigi, šiuo metu vykdoma jauniems pažeidėjams skirta prevencija siekiama ne tik juos socialiai reabilituoti, bet ir užkirsti kelia suaugusiųjų nusikaltimams ateityje. Tačiau praktikoje, deja, ne visi užbrėžti tikslai įgyvendinami.

Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, kad tiek Lietuvoje, tiek ir kitose Europos šalys suvokiama, jog nepilnamečių nusikalstamumas yra svarbi problema, jų daromi nusikaltimai tampa vis sunkesni. Esant tokioms aplinkybėms, reikalingas veiksmingesnis kontrolės mechanizmas.

Siekiant užkirsti kelią nepilnamečių nusikalstamumui, pirmiausiai būtina išsiaiškinti atskirų, pavienių nepilnamečių nusikaltimų priežastis, taip pat atitinkamoms šių nusikaltimų grupėms priskirtinų nepilnamečių nusikaltimų faktorius bei nusikaltimus darančių nepilnamečių asmenybių formavimąsi sąlygojančias aplinkybes. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išimtinė. Šis išskirtinumas siejamas su visapusišku jų amžiaus, fizinių ir psichinių ypatumų, dėl kurių paaugliams ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias baudžiamąjį poveikio priemones. Tik išsiaiškinus priežastis, galima jas riboti (jeigu jų neįmanoma pašalinti), neutralizuoti arba, jei tai įmanoma, išvis pašalinti tokius faktorius.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 2003, Nr. 32-1318)

2. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvoje ir užsienio šalyse

2.1 Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės samprata

Nepilnamečiai traukiami baudžiamojon atsakomybėn tik už baudžiamuosiuose įstatymuose numatytas nusikalstamas veikas. Baudžiamosios teisės doktrinoje teigiama, kad nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reikėtų suprasti kaip valstybės ir nepilnamečio baudžiamojo teisinio santykio realizavimo formą. Ji siejama su visapusišku nepilnamečių amžiaus jų fizinių ir psichinių ypatumų įvertinimu¹⁹.

Pagal savo turinį teisinė nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra viena iš socialinės atsakomybės rūšių, kuri pasireiškia įvairiose žmogaus veiklos formose. Žmogus yra atsakingas už savo poelgius, kiekvieną jo poelgį galima vertinti pagal tam tikrų elgesio taisyklių atitinkamoje srityje reikalavimus. Socialinė atsakomybė ir sudaro veiksmingą poveikio priemonių sistemą, skirtą visuomeninių santykių subjektų elgesio reguliavimui²⁰.

Baudžiamosios teisės vadovėlyje baudžiamoji atsakomybė apibūdinama taip: „Baudžiamoji atsakomybė – tai teisinės pasekmės, baudžiamosios teisės normų taikymo rezultatas. Jos esmė – asmens, padariusio nusikalstamą veiką, pasmerkimas valstybės vardu“²¹. Šio pasmerkimo išraiškia – kaltinamajame nuosprendyje numatyti asmeninio ar turtinio pobūdžio suvaržymai, taip pat apribojimai, kylantys iš asmens teistumo²².

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) senatas vienoje iš nutarčių rašė, kad „baudžiamoji atsakomybė – baudžiamųjų teisinių priemonių visuma, kurią valstybė taiko nusikaltimą padariusiam asmeniui. Jos turinį sudaro nuosprendžio paskelbimas valstybės vardu, bausmės paskyrimas, bausmės atlikimas, teistumas“²³. LAT išaiškino, kad baudžiamoji atsakomybė siejama su asmens pripažinimu kaltu ir kaltinamojo nuosprendžio priėmimu.

Atsakomybės sąvokoje galima išskirti kelis bendrus požymius:

- 1) pažeidimą, t.y. asmens elgesio ir pageidaujamo elgesio modelio neatitiktį;
- 2) visuomenės reakciją į pažeidimą;
- 3) valstybės dalyvavimą, kai įstatymų numatytais atvejais taikomos sankcijos už pažeidimus²⁴.

¹⁹ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė: [bendroji dalis: vadovėlis]*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 481 p.

²⁰ *Cit.op.* 11, 15 p.

²¹ *Cit.op.* 11, 58 p.

²² *Namų advokatas*. Autorių kolektyvas [sudarytojas J. Prapiestis]. Vilnius: IC, 2002, 123 p.

²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52¹ str.)“

²⁴ DRAKŠAS, R. Baudžiamosios atsakomybės sampratos formulavimo problemos Lietuvoje. *Teisė*, 2003, nr. 43 29p.

Kai kuriose Vakarų Europos šalyse baudžiamosios atsakomybės sąvoka nėra plačiai aiškinama, pabrėžiamos sankcijos, kurios gali būti taikomos už baudžiamojo įstatymo pažeidimus²⁵. Pvz., Vokietijos, Šveicarijos, Japonijos BK nevartoja sąvokos „baudžiamoji atsakomybė“. Šių šalių BK baudžiamosios atsakomybės reguliavimas sutapatinamas su nusikalstamos veikos išaiškinimu ir bausmės paskyrimu. Kitos šalys (Prancūzija, Lenkija) skiria baudžiamosios atsakomybės ir bausmės sąvokas, baudžiamoji atsakomybė yra kaip bausmės realizavimo prielaida ir jos sudedamoji dalis²⁶.

Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra specifinė bendrosios baudžiamosios atsakomybės dalis. Įstatymų leidėjas, realizuodamas teisingumo ir humanizmo principus, stengėsi suderinti nepilnamečio baudžiamąją atsakomybę, jo nubaudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo amžiaus ir socialinės brandos išskirtinėmis savybėmis, todėl LR BK 80 str. yra įtvirtinta speciali nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirtis:

- 1) „užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą;
- 2) riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes;
- 3) padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį derinant baudimą už padarytą nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu;
- 4) sulaikyti nepilnamečių nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo“²⁷.

Šia įtvirtinta paskirtimi siekiama nurodyti teismams, kokių esminių nuostatų jie privalo laikytis, skirdami bausmes ar auklėjamojo poveikio priemones nepilnamečiams. Įstatymų leidėjas, nurodydamas paskirtį, matyt, turėjo omenyje ne apskritai nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį, bet nepilnamečiams taikomų bausmių ir auklėjamojo poveikio priemonių sistemos bei kitų įstatyme numatytų iš bendrosios taisyklės išimčių paskirtį (pvz., bausmės vykdymo atidėjimo, teistumo terminų sutrumpinimo, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir kt.)²⁸.

Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė turi būti pakankamai individualizuota, t.y. kiekvienam teisiamajam nustatoma neigiamų pasekmių apimtis ir iš to išplaukiantys teisių apribojimai, kurie keičia kaltininko turimų teisių ir pareigų santykį. Teisėsaugos institucijų kaltininkui daromi apribojimai yra privalomi ir įgyvendinami neatsižvelgiant į šio asmens norus. Tačiau jis turi teisę reikalauti, kad nebūtų pažeistos jo kaip įtariamojo, kaltinamojo ar

²⁵ АСТЕМИРОВ, З.А. *Проблемы теории уголовной ответственности и наказаний*. Махачкала, 1987, 23 с.

²⁶ ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė: [bendroji dalis: vadovėlis]*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 69 p.

²⁷ *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Autorių kolektyvas. Vilnius: TIC, 2004, kn.1: bendroji dalis, 431 p.

²⁸ *Ibid.*, 429 p.

teisiamojo teisės, žinoti, kuo yra kaltinamas, nuo suėmimo ar kaltinimo pateikimo naudotis advokato pagalba ir kt.

Lietuvoje pagrindiniai nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai įtvirtinami pagal:

- 1) trumpesnę taikomų nepilnamečiams bausmių rūšių sąrašą;
- 2) šių bausmių skyrimo specifiką (atsižvelgiant į subjektą ir aplinkybes, sąlygojančias baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą);
- 3) galimybę taikyti alternatyvias auklėjamojo poveikio priemones;
- 4) švelnesnes atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės sąlygas;
- 5) teistumo terminų sutrumpinimą ir kt.²⁹.

Šie klausimai ir sudaro magistro darbo pagrindinę dalį, atskleidžiant Lietuvos ir įvairių užsienio šalių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus.

2.2 Nepilnamečių amžius

Pagal baudžiamuosius įstatymus atsako tik nusikaltęs asmuo, kuris sulaukė atitinkamo amžiaus ir yra pakaltinamas. Įstatymų leidėjas, nustatydamas tam tikrą baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas pradžios amžiaus ribą, vadovaujasi tuo, kad tokio amžiaus sulaukęs žmogus jau sugeba visiškai vertinti savo elgesį.

Kaip jau buvo minėta, tarptautiniai teisės aktai nepilnamečio sąvokos nepateikia. Įvairiose šalyse vartojamos skirtingos sąvokos: vaikas, nepilnametis, jaunimas, kurių ypatumai atskleidžiami apžvelgiant užsienio šalių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimą. Priklausomai nuo to, kas padarė nusikalstamą veiką – vaikas, nepilnametis ar jaunuolis, skirsis galima taikyti baudžiamoji atsakomybė.

Daugelyje šalių amžius, kurio sulaukus asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, žymiai viršija minimalią amžiaus ribą, kurią rekomendavo JTO komitetas vaiko teisių klausimais. JTO Vaiko teisių komitetas, prižiūrintis kaip laikomasi konvencijos, nustatė, kad „dešimties metų amžius yra nepriimtina žemas galimam baudžiamosios atsakomybės atsiradimui, neatsižvelgiant į tai, kad tokia, ar net dar žemesnė riba nustatyta keliose pramoninėse valstybėse“, iš jų ir Anglijoje (10 m.), Olandijoje ir Graikijoje (12 m.), taip pat Šveicarijoje, Airijoje ir daugelyje JAV valstijų (7 m.). 1989 m. Vaiko teisių konvencija nenustato „minimalaus amžiaus, kurio nesulaukę vaikai laikomi negalinčiais pažeisti baudžiamųjų įstatymų“ (40 str. 3 d. a p.), tačiau ragina valstybes nustatyti tokią amžiaus ribą. Tuo tarpu 1985 m. Pekino taisyklėse yra pagrindinis principas, pagal kurį „apatinė tokio amžiaus

²⁹ *Cit. op. 27, 429 p.*

riba neturi būti nustatyta labai žemame amžiaus lygyje, atsižvelgiant į emocinį, dvasinį ir intelektualinį brandumą³⁰.

Pilnametystės dar nesulaukusį žmogų baudžiamoji teisė laiko neatsakingu.

Vienose šalyse visuomet pašalinama bet kokia baudžiamoji atsakomybė (1), kitose valstybėse tam tikra baudžiamoji atsakomybė išlieka (2).

1. Bet kokios baudžiamosios atsakomybės negalimumo sistemoje nepilnametis negali būti teisiamas baudžiamųjų bylų teisėjo (pilnametystės amžius skiriasi įvairiose šalyse). Jis perduodamas teisminei ar neteisminei institucijai, kuri auklėjimo tikslais gali jam paskirti apsaugos arba priežiūros priemonę. Nedaugelyje šalių teisėje baudžiamoji atsakomybė pašalinama.

Taip yra **Ispanijoje**, kur baudžiamoji teisinė pilnametystė nustatyta nuo 16 m. ir kur jaunesnis nei tokio amžiaus kaltininkas atiduodamas nepilnamečių globos teismui. Tokie teismai yra ne baudžiamosios, o specialios teisminės įstaigos, galinčios išpėti nepilnametį, skirti priežiūrą neatimant jam laisvės. Pagal galiojančius baudžiamuosius įstatymus Ispanijoje nepilnamečiai ir jaunimas skirstomi į 3 grupes: 1) vaikai (iki 12 m.); 2) nepilnamečiai (iki 16 m.) ir 3) jaunimas bei paaugliai (nuo 16 iki 18 m.; skiriant bausmes – iki 21 m.; esant įvairioms išimtims – iki 25 m.). Kaip ir kitur, poveikio siekiama ne per bausmių taikymą ir represijas, o auklėjant ir iš naujo prijungiant nusikaltusius nepilnamečius prie kitų nepilnamečių skirtingų interesų. Trečiai grupei jaunimo galioja suaugusiųjų baudžiamoji teisė su tam tikrais nukrypimais. Baudžiamajame kodekse (suaugusiųjų) yra tokia norma, kad „šis įstatymas nereglamentuoja nepilnamečių iki 18 m. baudžiamosios atsakomybės. Jeigu nepilnametis padaro nusikalstamą veiką, tai jo atsakomybę reglamentuoja specialus Jaunimo ir nepilnamečių baudžiamasis įstatymas“³¹.

Panašiai yra **Portugalijoje**, kur pilnametystė fiksuojama irgi nuo 16 m., iki tokio amžiaus taikoma globos procedūra, o ne baudžiamasis procesas. Portugalijoje nepilnamečiai skirstomi į mažamečius iki 12 m. (jiems veikia „apsaugos komisijos“) ir į vyresnius kaip 12 m. nepilnamečius (jie stoja prieš nepilnamečių reikalų teismą). Komisijos ir teismai skiria „globėjiškas apsaugos, pagalbos arba auklėjimo priemones“, kurios neturi jokio baudžiamojo pobūdžio³².

Belgijoje nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė atmetama, traktuojant, kad nepilnametis padaro ne nusikaltimą, o „veiką, kvalifikuojamą kaip nusikaltimas“, todėl jis

³⁰ Versta autorės iš *Молодежь в меняющемся обществе* ЮНИСЕФ (2000 г.). Региональный мониторинговый доклад N7, Флоренция: Исследовательский центр ЮНИСЕФ „Инноченти“, 97 стр.

³¹ Versta autorės iš Jose L. de la Cuesta/Esther Gimenez-Salinas. Spanien. DUENKEL, F. *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 1997, 327 s.

³² PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001, 274 p.

netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Nepilnamečio iki 18 m. amžiaus, kai prasideda baudžiamoji teisinė pilnametystė, byla teisinga jaunimo reikalų teismui, kuris jam gali paskirti tik priežiūros, apsaugos arba auklėjimo priemones³³.

2. Kita sistema – tam tikros baudžiamosios atsakomybės išlaikymo sistema, veikianti Vokietijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Graikijoje, Švedijoje, Čekijoje, Lietuvoje, Olandijoje ir kitose valstybėse, kuriose nepilnametystė skirstytina į kelis laikotarpius: 1) kai nėra jokios baudžiamosios atsakomybės; 2) kai baudžiamoji atsakomybė gali atsirasti.

Pirmas laikotarpis – tai vaikystė, kai gali būti skiriamos tik saugumo priemonės. Šio tarpsnio viršutinė riba labai aiškiai skiriasi. Valstybių palyginimui 2 priede pateikta lentelė „Amžius, nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė“. Kai kuriose šalyse be numatytos amžiaus ribos įstatymų leidėjai nustato specialias sąlygas. Pvz., Italijoje reikia, kad nepilnametis būtų pavojingas ir kad jo šeima būtų nedarni. Prancūzijoje reikalaujama, kad nepilnametis „veiką būtų supratęs ir jos norėjęs, nes kiekvieno nusikaltimo, net ir netyčinių, atveju daroma prielaida, kad kaltininkas veikė suprasdamas savo veiksmus ir savo noru“. Anglijoje svarbu, kad vaikas elgtųsi chuliganiškai ir kad tokio elgesio priežastis būtų nepakankamas tėvų rūpinimasis arba priežiūra³⁴. Lietuvoje gi į nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas, socialinę brandą, sveikatos būklę bei kitas aplinkybes atsižvelgiama skiriant bausmę (LR BK 91 str. 2 d.).

Antrame amžiaus tarpsnyje (nuo minimaliai galimos amžiaus ribos, kai asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, iki baudžiamosios teisinės pilnametystės) nepilnametis dar laikomas negalinčiu būti patrauktu atsakomybėn, bet teisėjas išimties tvarka gali skirti jam bausmę, jei laiko asmenį galinčiu atsakyti. Tokia lanksti sistema taikoma Anglijoje, Vokietijoje, Olandijoje, Šveicarijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Švedijoje. Tačiau kiekvienoje šalyje yra nustatytos tam tikros sąlygos. Pvz., Italijoje, kad nepilnametį būtų galima bausti, jis privalo „sugebėti suprasti ir norėti“ nusikalsti, o Anglijoje kalbama apie nepilnamečio sąmoningą supratimą, kad jo veika moralės požiūriu yra smerktina ar labai smerktina³⁵.

Vokietijoje jaunimo baudžiamoji atsakomybė yra reglamentuota Jaunimo teismų įstatyme (toliau – JTĮ) ir Vokietijos baudžiamajame kodekse. Teoriškai JTĮ pripažįsta, kad „nepilnametis atsako pagal baudžiamąją teisę, jeigu veikos darymo metu jis buvo pakankamai subrendęs morališkai ir psichiškai, kad suprastų savo veikos neteisėtumą ir veiktų tai suvokdamas“, o praktiškai teisėjai atsižvelgia ne tik į nepilnamečio gebėjimą suvokti, bet ir

³³ *Cit. op. 32, 274 p.*

³⁴ *Cit. op. 32, 276 p.*

³⁵ *Cit. op. 32, 276 p.*

galėjimą veikti, prisiimti baudžiamąją atsakomybę arba nepilnamečio sugebėjimą pasimokyti iš bausmės“³⁶.

Pagal Vokietijos BK 10 str. „šis kodeksas jaunuoliams ir paūgėjusiam jaunimui taikomas tik tuomet, jeigu Jaunimo teismo įstatyme nėra numatyta kas kita“. JTĮ taikomas asmenims, atsižvelgiant į jų amžių, kai „jaunuolis arba paūgėjęs jaunuolis padarė baudžiamąjį nusižengimą arba nusikaltimą, už kuriuos, remiantis bendrosios baudžiamosios teisės nuostatomis, yra baudžiama“³⁷. Jaunuoliu vadinamas toks asmuo, kuris veikos padarymo metu yra vyresnis nei 14 metų, tačiau jam dar nėra suėję 18 metų. Pabrėžiama tai, kad paauglystė (amžius nuo 14 iki 18 metų) neprasideda staiga ir netikėtai, taip pat ir brendimas nesibaigia sulaukus tam tikro amžiaus, vieni bręsta lėčiau, kiti greičiau. Paauglystės nulemtas skirtingo pobūdžio elgesys gali būti būdingas ir vėlesniais gyvenimo metais (maždaug iki 21 metų ir dar vėliau).

JTĮ nuostato jaunimui nuo 14 iki 17 metų amžiaus grupei yra taikomos be jokių apribojimų. Paūgėjęs jaunuolis – tai asmuo, kuris veikos padarymo metu yra vyresnis nei 18 metų, tačiau jam dar nėra suėję 21 metai. Šiems asmenims specialios normos taikomos tik tada, kai teismas nusprendžia, kad veikos padarymo metu savo dorovine ir dvasine branda jie prilygo jaunuoliams, arba kai veikos pobūdis arba jos padarymo paskatos rodo, jog toks nusižengimas arba nusikaltimas yra būdingas jaunuoliams. Asmenims iki 14 metų, t.y. mažamečiams, Vokietijoje nėra taikoma baudžiamoji atsakomybė. Yra įtvirtintas jų nepakaltinamumas BK 19 str. Vokietijoje pripažįstama, kad vaikai iki 12 metų neturi tokių asmeninių savybių, kurios leistų juos pripažinti pakaltinamais baudžiamosios teisės prasme³⁸.

Austrijoje nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės minimali amžiaus riba yra tokia pat, kaip ir Vokietijoje (14 m.), tačiau jaunuoliu vadinamas toks asmuo, kuriam veikos padarymo metu buvo suėję 14 metų, bet dar nebuvo suėję 19 metų. Jaunuolis turi būti objektyviai įtariamas padaręs nusikaltimą ar nusižengimą, kad būtų galima taikyti JTĮ nuostatas ir numatytas priemones su teisinėmis pasekmėmis. Procesinės normos yra taikomos atsižvelgiant į kaltinamojo amžių vykstant teismo procesui. Amžius iki 21 metų (išimtiniais atvejais – iki 24 metų ir labai retai – iki 27 metų) Austrijos bendrajame baudžiamajame įstatyme apibrėžiamas tik kaip bausmės švelninimo pagrindas. Yra numatytos specialios baudžiamosios atsakomybės nuostatos sulėtėjusio brendimo nepilnamečiams³⁹.

³⁶ SAKALAUSKAS, G. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Vokietijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 44 p.

³⁷ *Ibid.*, 45 p.

³⁸ *Ibid.*, 45 p.

³⁹ GEČĖNIENĖ, S. Jaunimo baudžiamoji atsakomybė Austrijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 68-69 p.

Prancūzijoje jaunesniems nei 13 metų amžiaus vaikams taikomas baudžiamosios atsakomybės negalimumo principas. Baustiniams vaikams dažniausiai skiriamos ne baudžiamosios sankcijos, o prevencijos priemonės. Jaunimui nuo 13 iki 16 metų sumažintos bausmės ribos (pvz., kaip ir Lietuvoje laisvės atėmimo bausmės riba nepilnamečiams pusiau sumažinama pagal galimą bausmę suaugusiajam priklausomai nuo padaryto nusikaltimo sankcijos ribų). Kai kurios sankcijos 13-16 metų amžiaus asmenims yra visai negalimos, taip pat negalimos bausmės, ribojančios ir atimančios asmens teises⁴⁰.

Graikijos bendrojoje baudžiamojoje teisėje yra išskirtos materialios taisyklės mažamečiams. Nuo 7 iki 13 metų amžiaus asmenys vadinami vaikais, 13-17 metų – jaunuoliais. Baudžiamoji pilnametystė nustatoma pagal amžių, buvusį nusikalstamos veikos atlikimo metu. Vaikai nelaikomi kaltais pagal baudžiamuosius įstatymus. Kai vaikai pažeidžia baudžiamuosius įstatymus, jiems taikomos tik auklėjamosios arba gydomosios (medicinos) priemonės. Nuo 13 metų amžiaus galima ir baudžiamoji atsakomybė, ši apatinė riba taip pat laikoma ir baudžiamąja pilnametyste. Iš pradžių taikomos auklėjamosios arba medicininės poveikio priemonės ir jei jos neužtikrina reikiamo poveikio (sulaikyti nuo naujų nusikaltimų padarymo), tik tada taikomos griežtesnės bausmės⁴¹.

Graikijos baudžiamojoje teisėje yra ir paauglių (subrendusių) amžiaus grupė, kuriai taikomos bausmės sumažinamos, švelninamos, lyginant su suaugusiesiems skiriamoms bausmėms už tokius pat nusikaltimus.

Švedijoje baudžiamoji pilnametystė įgyjama sulaukus 15 metų amžiaus. Šioje valstybėje nėra specialiai įstatymais sureguliuotos atskiros jaunimo baudžiamosios teisės. Galioja suaugusiųjų teisė, kuri 15-20 metų jaunuoliams yra modifikuota. Tokio amžiaus jaunimui visai negalima skirti laisvės atėmimo iki gyvos galvos. 15-17-mečiai gali būti pasodinti į kalėjimus labai išimtiniais atvejais, o 18-20-mečiai – tik išimtiniais atvejais⁴².

Čekijoje irgi yra išskiriamos 3 grupės jaunų nusikaltusių žmonių: 1) vaikai iki 15 m.; 2) jaunuoliai, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu buvo sukakę 15 m., bet dar nebuvo 18 m.; 3) jauni suaugusieji (nusikalstamos veikos padarymo metu priklausę nuo 18 iki 20 m. amžiaus grupei). Vaikai iki 15 m. neturi baudžiamosios pilnametystės. Tokiems vaikams, kurie padarė nusikalstamas veikas, gali būti taikomos tokios priemonės, kurios reikalingos jų auklėjimui ir apsaugai. Jaunimas nuo 15 iki 18 m. gali būti traukiamas baudžiamojon

⁴⁰ Versta autorės iš Nothhafft S. Erziehen statt Strafen Grundlagen und Tendenzen des französischen Jugendstrafrechts. DUENKEL, F. *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 1997, 131 s

⁴¹ Versta autorės iš Pitsela A. Griechenland. DUENKEL, F. *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 1997, 156s.

⁴² Versta autorės iš Hanns von Hofer. Schweden *Jugend, Gesellschaft und Recht im neuen Jahrtausend*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 2003, 298 s.

atsakomybėn pagal Čekijos įstatymus. Priklausomai nuo protinio ir moralinio išsivystymo lygio tokiems jaunuoliams gali būti taikoma civilinė atsakomybė⁴³.

Anglijoje yra labai žemai nuleista kartelė, kurios pasiekus vaikai gali būti teisiami. Tai 10 metų amžius, kuris reiškia baudžiamosios atsakomybės galimumą. Jaunesni nei 10 metų vaikai, negali būti nuteisti už padarytą nusikaltimą. Įstatymuose numatytas sankcijas, taikomas nuo 10 iki 17 metų amžiaus jauniems nusikaltėliams, galima padalinti į 4 grupes: 1) įspėjimas; 2) baudžiamasis persekiojimas; 3) kardomasis kalinimas ir kitos atsakomosios priemonės; 4) teisminės sankcijos.

Pirmieji Jaunimo teismai Anglijoje buvo įsteigti 1908 m. pagal Jaunimo aktą (Children Act) ir juose galėjo būti teisiami 7-15 metų amžiaus vaikai, padarę bet kokį nusikaltimą kartu su suaugusiuoju. Laisvės atėmimas kaip bausmė galėjo būti skiriamas jaunuoliams nuo 14 metų⁴⁴.

Olandijoje baudžiamoji atsakomybė atsiranda irgi labai anksti – nuo 12 metų. Jaunimo baudžiamosios normos yra įtvirtintos skirtinguose įstatymuose ir taikoma jaunuoliams nuo 12 iki 17 metų amžiaus. Kaip ir Lietuvoje, yra svarbus amžius nusikaltimo padarymo momentu. Jaunimo baudžiamosiose bylose gali būti taikomos ne vien baudžiamojo, bet ir civilinio pobūdžio priemonės. Olandijoje jaunimo teisėjas jaunuoliams nuo 16 iki 18 metų amžiaus gali taikyti suaugusiųjų baudžiamąją teisę, jeigu nusikaltimo sunkumas ir kaltininko asmenybė duoda tam pagrindą. Ir atvirkščiai, 18-20 metų jaunuoliams gali būti taikoma jaunimo baudžiamoji teisė, jeigu kaltininko asmenybė duoda tam pagrindą⁴⁵.

Lietuvos kaimynė **Lenkija** turi atskirą vaikų ir jaunimo baudžiamąją teisę - Nepilnamečių bylų proceso įstatymas, kuriame sąvoka „nepilnametis“ vartojama skirtingoms asmenų amžiaus grupėms (iki 18 m. asmenims užkertant kelią demoralizacijai; nuo 13-17 m. – baudžiamųjų veikų bylų procese; iki 21 m. – auklėjamųjų ir pataisos priemonių vykdymo procese). Pagal Lenkijos baudžiamąjį kodeksą (BK) bausmė gali būti skiriama nepilnamečiams, turintiems 15 metų ir padariusiems nusikalstamas veikas, numatytas BK 10 str. 2 d.

Pagrindinis amžius baudžiamajai atsakomybei atsirasti yra 17 metų, o už tam tikras veikas, išvardintas Lenkijos BK 10 str. 2 d. atsako ir nepilnametis, kuriam suėjo 15 metų, jei tai atitinka bylos aplinkybes ir kaltininko brandą, jo asmens savybes, o ypač jei anksčiau taikytos auklėjamosios ar pataisos priemonės nebuvo veiksmingos. Naujame 1998 m. Lenkijos BK žemutinė baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba, nuo kurios galima nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė, buvo sumažinta nuo 16 metų iki 15 metų amžiaus. Tam įtakos turėjo

⁴³ Versta autorės iš Valkova H. *Jugendstrafrechtsreform in Tschechien. Jugend, Gesellschaft und Recht im neuen Jahrtausend*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 2003, 525 s.

⁴⁴ Versta autorės iš Graham J. DUENKEL, F. *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 1997, 101 s.

⁴⁵ SAKALAUSKAS, G. Jaunimo baudžiamoji teisė Olandijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 86 p.

reakcija į visuomenės dalies reiškiamą nepasitenkinimą dėl labai drastiškų nepilnamečių nusikaltimų.

Lenkijos BK 10 str. 4 dalis nustato, kad „kaltininkui, kuris padarė nusižengimą būdamas nuo 17 iki 18 metų teismas vietoj bausmės skiria aklėjamasias, gydymo ar pataisos priemones, numatytas nepilnamečiams, jei tai atitinka bylos aplinkybes ir kaltininko brandos lygį, jo asmenines savybes“⁴⁶. Skirdamas bausmę nepilnamečiui ar jaunuoliui (asmeniui uždraustos veikos padarymo metu neturėjusiam 21 metų ir 24 metų bylos nagrinėjimo 1-osios instancijos teisme metu), teismas visų pirma vadovaujasi auklėjimo tikslais.

Estijoje amžiaus riba, kurios sulaukus galima baudžiamoji atsakomybė, yra 14 metų. Lyginant su Lietuvos BK, pagal šiuo metu galiojančią Estijos BK nesvarbu kokią nusikalstamą veiką padaro asmuo, jis bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu nusikalstamos veikos padarymo momentu buvo pakaltinamas ir sulaukęs 14 metų⁴⁷. Pagal senesnę Estijos BK redakciją už pačius sunkiausius nusikaltimus asmuo atsakydavo nuo 13 metų (daugiausiai už smurtinius nusikaltimus), pagrindinė baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba buvo 15 metų⁴⁸.

Pagal **Rusijos** baudžiamuosius įstatymus yra nustatyta bendra baudžiamosios atsakomybės riba – 16 metų; 14 ir 15 metų asmenys atsako už išvardytų nusikaltimų padarymą. Tokios amžiaus ribos Rusijoje yra išlikusios nuo TSRS laikų iki šių dienų, tik papildytas sąrašas nusikaltimų, kuriuos padarę 14 ir 15 metų asmenys gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Rusijos baudžiamajame kodekse yra atskiras skyrius „Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė“. Nepilnamečiais yra pripažįstami asmenys, kuriems iki nusikaltimo padarymo momento suėjo 14 metų, tačiau dar nesuėjo 18 metų. Asmenys iki 14 metų laikomi mažamečiais, o turintys 18 metų – pilnamečiais. Nepilnamečiams asmenims, padariusiems nusikaltimą, gali būti paskirta kriminalinė bausmė arba priverčiamosios auklėjamojo poveikio priemonės⁴⁹.

Lietuvoje, iki naujojo BK priėmimo 2003 m. gausių diskusijų objektas buvo amžiaus riba, nuo kurios galima baudžiamoji atsakomybė. Pvz., Olandijoje ji numatyta asmenims nuo 12 metų, o kaimyninėje Belgijoje – nuo 18 metų. 18-20 metų jaunuoliai Vokietijoje gali būti teisiami jaunimo teisme, o Skandinavijos valstybėse 15-mečiai, Ispanijoje 16-mečiai teisiami suaugusiųjų teismuose⁵⁰.

LR BK 13 str. nustatyta, kad baudžiamojon atsakomybėn traukiami sulaukę šešiolikos metų, o asmenys, sulaukę keturiolikos metų, atsako už to paties straipsnio 2 dalyje išvardytas

⁴⁶ MICHAILOVIČ, I. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Lenkijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 103 p.

⁴⁷ Estijos baudžiamasis kodeksas. [Žiūrėta 2007-03-25]. Prieiga per internetą: <www.teise.org>

⁴⁸ JATKEVIČIUS, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Estijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 109 p.

⁴⁹ JATKEVIČIUS, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Rusijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 115 p.

⁵⁰ *Cit. op.* 36, 25 p.

nusikalstamas veikas. Nepilnamečiai, jaunesni nei 14 metų, Lietuvoje pagal dabartinius baudžiamuosius įstatymus neatsako. Jiems apibūdinti, remiantis Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina, vartojama sąvoka „mažametis“. Remiantis LR BK 13 str. 3 d., jiems gali būti taikomos auklėjamojo poveikio ar kitos priemonės.

Dabartinės amžiaus ribas galima palyginti su situacija, buvusia tarpukario Lietuvoje. „1918-1940 metais galiojusio Baudžiamojo statuto 40 straipsnis numatė, jog mažametis, kuriam nėra sukakę 10 metų amžiaus, nėra pakaltinamas ir jam negali būti iškelta byla. Kartu šis statutą numatė nepilnametystės amžių nuo 10 iki 17 metų. Tai vadinamasis pakaltinamumo periodas. Tokio amžiaus nepilnametis galėjo būti apkaltintas, tik reikėjo įrodyti, kad jis galėjo suvokti savo elgesį, jo reikšmę ir valdyti savo elgesį“⁵¹. 17-21 metų amžius buvo laikomas visiško pakaltinamumo periodu. Taigi, nepilnamečiams taikomų teisinių normų sistema buvo orientuota tik į 10-17 metų amžiaus periodą. Tačiau, skiriant bausmes ir jas keičiant, reikšmės turėjo ir 17-21 metų amžiaus periodas. Nepilnamečiui nuo 17 iki 21 metų amžiaus mirties bausmė buvo pakeista sunkiuoju kalėjimu iki gyvos galvos, o sunkus kalėjimas iki gyvos galvos pakeistas sunkiuoju kalėjimu penkiolikai metų. Kalinimo laikas sunkiajame, tvirtovės arba paprastajame kalėjime buvo trumpinamas vienu trečdaliu, o teisės atimamos ir apribojamos tik pasmerkus kalėti sunkiajame kalėjime arba išstremti⁵².

Tarpukario laikotarpyje turėjo reikšmės ir 14 metų amžiaus riba. Neapkaltinti nepilnamečiai nuo 10 iki 14 metų amžiaus, padarę didįjį nusikaltimą, galėjo būti atiduodami į auklėjamąsias įstaigas (Baudžiamojo statuto 41 str.). Neapkaltinti nepilnamečiai nuo 14 iki 17 metų amžiaus už tokį pat nusikaltimą jau turėjo būti atiduodami į auklėjamąsias įstaigas⁵³.

Šiuo metu baudžiamosios teisės sąvoka „nepilnametis“ Lietuvoje apima asmenis, sulaukusius 16 (nurodytais atvejais 14) metų, tačiau nesulaukusius pilnametystės – 18 metų. Svarbus asmens amžius nusikalstamos veikos darymo metu. Bendra taisyklė yra ta, kad kai vienos ar kitos baudžiamojo proceso stadijos metu asmuo tapo pilnametis, jam bus taikomos LR BK XI skyriaus nuostatos, jei nusikalstamos veikos padarymo metu asmeniui nebuvo suėję aštuoniolika metų. Tačiau, jei teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, prireikus ir į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad jaunesnis nei 21 m. asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų LR BK 80 str. numatytą paskirtį, tai gali būti taikomos LR BK XI skyriaus nuostatos, reglamentuojančios bausmių skyrimo ypatumus, bausmės vykdymo atidėjimą, atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, lygtinai

⁵¹ ANDRIULIS, V. Nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijos problemų sprendimai Lietuvoje 1918-1940 metais. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 14 psl.

⁵² *Ibid.*, 14 psl.

⁵³ *Ibid.*, 15 psl.

atleidimą nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą bei kai kurių auklėjamojo poveikio priemonių skyrimą.

LAT 2004 m. rugsėjo 14 d. nusprendė, kad apeliacinis teismas teisingai traktavo, kad pagal socialinę brandą kaltininko prilyginti nepilnamečiui nebuvo pagrindo: T.M. nusikaltimą padarė būdamas 20 metų amžiaus, tuo metu jis buvo studentas, mokėsi aukštojoje mokykloje bei Kėdainių pirminės sveikatos priežiūros centro pažymoje nėra jokių duomenų apie jo psichinės veiklos sutrikimus ar nepakankamą, sulėtėjusį vystymąsi ar brandą⁵⁴.

LAT BBS teisėjų kolegija 2001 m. gruodžio 4 d. nutartyje (Kasacinė byla Nr. 2K –1066/2001) konstatavo, kad „Pagal šiuo metu galiojantį baudžiamąjį įstatymą (senąjį BK) yra nustatyta formali baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba, pagal kurios amžiaus ypatumus yra susiaurinta tik pavojingų veikų apimtis, už kurias nepilnamečiai nuo 14 iki 16 metų traukiami baudžiamojon atsakomybėn įstatyme nustatyta tvarka. Tai lemia veikų pavojingumas bei nepilnamečio asmenybės socialiniai – psichologiniai ypatumai“.

Taigi, riba, skirianti pilnamečius asmenis nuo nepilnamečių yra sąlyginė. Kad asmuo imtų vykdyti socialines savo kaip suaugusiojo pareigas ir priprastų prie tokio socialinio vaidmens, reikia nemažai laiko, tai priklauso nuo asmens socialinės brandos – fizinio ir psichinio asmenybės brandumo pakopos, kurią skirtingi asmenys pasiekia skirtingo amžiaus. Nepilnamečių psichologijos ypatumai kelerius metus pastebimi ir jiems sulaukus pilnametystės.

Pvz., nusikaltimo padarymo metu E.A. iki pilnametystės trūko tik trijų dienų, todėl teismas padarė teisingą išvadą, jog psichologiniu bei socialiniu aspektu faktiškai jis buvo pilnamečio subjekto brandą atitinkantis asmuo ir jam nebuvo taikytos nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančios nuostatos⁵⁵.

Taigi, atlikus skirtingų šalių nepilnamečių amžiaus grupių analizę, galima apibendrinti: kiekviena šalis turi savas įstatymais sureguliuotas amžiaus ribas, kurių pasiekus nepilnamečiui gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. Minimalios amžiaus ribos toks didžiulis diapazonas (nuo 7 iki 15 m.) rodo skirtingą baudžiamosios atsakomybės reglamentavimo istoriją, priklausomai nuo šalies teisinių tradicijų, nuo nepilnamečių nusikalstamumo lygio ir kitų priežasčių. Tačiau kiekviena iš šalių turi atskirą baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams reglamentavimą, ir visiškai nesvarbu, ar tai sureglamentuota atskirame įstatyme ar suaugusiems taikomame BK, nepilnamečiams taikomos švelnesnės baudžiamosios teisės normos, iš pradžių bandant paveikti nusikaltusį jaunuolį, taikant auklėjamojo poveikio priemones. Visa tai aptariama vėlesniuose magistro darbo skyriuose.

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 14 d. nutartis Nr. 2K-470/2004

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 28 d. nutartis Nr. 2K-486/2004

2.3 Pakaltinamumas

Tam, kad būtų galima baudžiamojon atsakomybėn patraukti nepilnametį, padariusį nusikalstamą veiką, nepakanka vien to, kad jis yra sulaukęs baudžiamajame įstatyme nustatyto amžiaus ir jo padarymo veika buvo uždrausta baudžiamojo įstatymo, galiojusio nusikalstamos veikos padarymo metu. Kiekvienas asmuo atsako tik už kaltai padarytą veiką.

Pakaltinamumas – tai vienas iš būtinų nepilnamečio subjekto požymių, be kurio neįmanoma baudžiamoji atsakomybė. Tai asmens sugebėjimas suprasti savo veiksmus ir juos valdyti. Tik iš pakaltinamo asmens baudžiamasis įstatymas gali bei turi reikalauti daryti tam tikrus veiksmus arba susilaikyti nuo jų ir už šio reikalavimo nevykdymą grasinti jam kriminaline bausme. Gebėjimas vadovauti savo veiksams rodo, kad asmuo turi tam tikrus veiklos tikslus ir siekia juos įgyvendinti, arba, atvirkščiai, savo valios pastangomis susilaiko nuo tam tikrų veiksmų, neapgalvotų poelgių, kad nepakenktų sau ir galėtų įgyvendinti savo siekius.

Lietuvos baudžiamoji teisė nepripažįsta objektyvaus pakaltinamumo, todėl fizinis asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybės ir jam negali būti skiriama bausmė, jeigu jis pavojingą ir baudžiamojo įstatymo uždraustą veiką padarė būdamas nepakaltinamas. Toks asmuo nėra ir negali būti pripažįstamas nusikalstamos veikos subjektu⁵⁶.

Pakaltinamumas ir nepakaltinamumas nustatomas dėl konkrečios baudžiamuoju įstatymu uždraustos veikos ir gali būti tik tos veikos darymo metu. Tačiau kartais nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, nepilnamečio elgesys iki padarant nusikalstamą veiką ar jos metu, taip pat padarius nusikalstamą veiką leidžia suabejoti asmens sveiką psichiką. Tokiais atvejais turi būti nustatomas asmens pakaltinamumas. Sergantis psichikos liga, dėl kurios nepilnametis negali suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti, nelaikomas ir negali būti pripažintas nepakaltinamas tol, kol jis nepadarė nusikalstamos veikos.

Klaipėdos apygardos teismas vienoje nutartyje konstatavo, kad nusikaltimo padarymo metu nepilnametis T.L. galėjo suvokti savo veiksmus ir juos valdyti, o psichologinio ir fizinio išsivystymo trūkumai negalėjo paveikti daromų nusikaltimų suvokimo, nors atliktose teisės psichiatrinės, psichologinės, narkologinės ekspertizės išvadose nurodyta, kad T.L. yra žemo protinio išsivystymo, jo socialinė ir emocinė branda atitinka 11-12 metų vaiko amžių. T.L. padarė keturias vagystes, iš kurių pirmąją vagystę padarė turėdamas 14 metų ir 10 mėnesių. Jam, kaip matyti iš teismo psichiatrinės, psichologinės, narkologinės ekspertizės akto, nenustatyta psichinių susirgimų. Jis suprato savo veiksmų esmę ir galėjo juos valdyti. Esant tokiems duomenims, teismų išvados dėl T.L. pakaltinamumo yra pagrįstos. Nuteistojo T.L.

⁵⁶ *Cit. op. 27, 114 p.*

žemas intelekto išsivystymas, socialinė ir emocinė branda neturi reikšmės amžiaus ribai ir neatleidžia jo nuo baudžiamosios atsakomybės už padarytas pavojingas veikas⁵⁷.

Pakaltinamumas suprantamas kaip tokia asmens psichikos būseną, kai jis nusikalstamos veikos padarymo metu supranta savo elgesio faktinį būdą ir socialinę prasmę ir valdo savo elgesį, kas parodo jo sąmonę ir valią. Taigi, pakaltinamas asmuo sugeba suvokti savo veiksmų (neveikimo) faktinę būseną ir valdyti juos. Priešingai, asmuo yra nepakaltinamas, jeigu „darydamas BK uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų“ (LR BK 17 str.). Nepakaltinamas asmuo veikia be kaltės. Toks nepilnametis negali suvokti ir taikomos jam baudžiamajame įstatyme numatytos poveikio priemonės esmės.

Tarpukario Lietuvoje nepilnamečių nepakaltinamumo sąvoka Baudžiamojo statuto 41 straipsnyje apibrėžiama taip: „Nepilnametis nuo dešimties ligi septyniolikos metų amžiaus, kuris negalėjo numanyti savo darbo savumo ir reikšmės arba valdyti savo elgesio, nekaltintinas nusikalstamuoju darbu“⁵⁸. Nepilnamečių nepakaltinamumo sąvoka apima negalėjimą numanyti savo darbo savumo ir reikšmės ir negalėjimą valdyti savo elgesio. Sprendžiant nepilnamečio nepakaltinamumo klausimą, teko įrodyti ir konstatuoti pakaltinamumą, priešingai negu suaugusiųjų atveju, kai reikėjo ieškoti ir įrodinėti nepakaltinamumą. Galiojo principas, jog kiekvienas pilnametis yra pakaltinamas, o kiekvienas nepilnametis apskritai yra nepakaltinamas.

Tačiau ne kiekvienas nepilnametis ir ne visada buvo laikomas nepakaltinamas. Nepilnamečio byloje teko nustatyti, ar jis galėjo suprasti to „darbo savumą ir reikšmę“. Baudžiamojo proceso įstatymo 759 str. reikalavo, kad „jei kaltinamas nepilnametis, kuris nusikalstamojo darbo metu turėjo mažiau, kaip 17 metų amžiaus, tai visada keliamas dar klausimas: ar jis nusimanė ką daręs“.

Šiuo metu Lietuvoje nepakaltinamumo apibrėžimas taikomi tiek pilnamečiams, tiek nepilnamečiams. Kiekvienu konkrečiu atveju sprendimą dėl asmens pakaltinamumo ar nepakaltinamumo priima teismas.

Jeigu yra duomenų apie nepilnamečio protinį atsilikimą, yra būtina išsiaiškinti nepilnamečio protinio atsilikimo laipsnį, nustatyti, ar jis galėjo pilnai suvokti savo veiksmų prasmę ir kaip jis galėjo tuos veiksmus valdyti. Nuo gautų rezultatų priklausys, kokį sprendimą priims teismas pagal baudžiamuosius įstatymus – ar bus kaltinamasis sprendimas su paskirta bausme arba asmuo bus atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės.

Pakaltinamumo klausimai kai kurių užsienio šalių baudžiamuosiuose įstatymuose panašiai reglamentuoti. Tačiau Vokietijos reglamentavimas skiriasi nuo Lietuvos.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis Nr. 2K-1066/2001

⁵⁸ *Cit. op.*, 51, 15 psl.

Vokietijos JTĮ yra pateikta jaunuolio nepakaltinamumo sąvoka: „baudžiamąja tvarka jaunuolis atsako tik tada, kai veikos padarymo metu jis savo doroviniu ir protiniu išsivystymu yra pakankamai subrendęs suvokti savo veikos neteisėtumą ir veikti pagal šį suvokimą“⁵⁹. Teismas kiekvienu konkrečiu atveju privalo patikrinti jaunuolio subrendimo laipsnį ir jo galėjimą atsakyti už kaltai padarytą veiką baudžiamąja tvarka. Priklausymas jaunuolių amžiaus grupei yra tik atsakomybės prielaida. Kiekvieno kaltininko ir kiekvienos veikos atžvilgiu „subrendimas turi būti kruopščiai patikrintas ir atsispindėti nuosprendyje“.

Vokietijos BK 20 paragrafe pirmiausia pabrėžiama asmens kaltė: „Be kaltės veikia tas, kuris veikos padarymo metu dėl liguisto psichikos sutrikimo, dėl esminio sąmonės sutrikimo arba dėl silpnaprotystės, arba dėl kitos sunkios psichinės anomalijos yra nepajėgus suvokti savo veiksmų arba pagal šį suvokimą veikti“⁶⁰. Šis apibrėžimas vienodai taikomas visiems asmenims. Pakaltinamumas apibrėžiamas kaip ir Lietuvoje per nepakaltinamumo sąvokos apibrėžimą.

Santykis tarp Vokietijos BK ir JTĮ reglamentuoto nepakaltinamumo, kuris šiuose abiejuose baudžiamuosiuose įstatymuose apibrėžiamas kaip trūkstamas neteisėtumo suvokimas ir/ar nesugebėjimas pagal šį suvokimą veikti, yra toks: jaunuolių pakaltinamumo sąvoka yra išdėstyta pozityviai (šis pakaltinamumo buvimas turi būti nustatytas kiekvienu atveju), o Vokietijos BK straipsnis, reglamentuojantis nepakaltinamumą, yra formuluojamas negatyviai, nurodant asmenis, kurie „veikia be kaltės“ (nusikaltimų atvejais nepakaltinamumo aplinkybių buvimas tikrinamas tik tuomet, kai yra požymių, kad tokios aplinkybės yra galimos). Lietuvoje pilnamečių, kaip ir nepilnamečių atveju yra įtvirtintas tik negatyvus nepakaltinamumas.

Kitas skirtumas tarp JTĮ ir Vokietijos BK yra skirtingos sąlygos nepakaltinamumui nustatyti. Vokietijos BK numato tik „liguistą psichinį susirgimą“, „esminį sąmonės sutrikimą“, „silpnaprotystę“, „kitas sunkias psichines anomalijas“, o pagal JTĮ daroma prielaida, kad veikos padarymo metu jaunuolis dar nėra visiškai subrendęs doroviškai ir psichiškai, kad galėtų suvokti savo veikos neteisėtumą ir pagal šį suvokimą veikti. Tačiau įstatyme nėra apibrėžta, kas yra dorovinis ir protinis subrendimas, todėl praktikoje kartais iškyla neaiškumą, vertinant subrendimą. JTĮ komentaruose teigiama, kad subrendęs jaunuolis privalo ne tik skirti teisėtumą nuo neteisėtumo, bet ir suprasti, kad teisėtumą tokį elgesį draudžia. Nepakanka vien suvokimo, kad tai prieštarauja dorovei. Jaunuolis turi sugebėti suvokti reikalavimus kaip dorovines vertybes ir savo veiksmus vertinti dorovės požiūriu. Psichiškai ir doroviškai subrendęs suvokti

⁵⁹ DRAKŠIENĖ, A. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. *Teisė*, 2006, nr. 58, 56 p.

⁶⁰ *Ibid.*, 56p.

neteisėtumą yra tas, kas supranta, kad daro kažką uždrausta. Šis subrendimas susijęs ir su veikos pobūdžiu, todėl kiekvienos veikos atžvilgiu jis turi būti vertinamas atskirai⁶¹.

Kad jaunuolis būtų pripažintas nepakaltinamu reikia abiejų juridinio nepakaltinamumo kriterijaus požymių – intelekto ir valios, o pagal Vokietijos BK reiktų bent vieno iš minėtų požymių.

Rusijos Federacijos baudžiamajame kodekse nepakaltinamumas apibrėžiamas konkrečiau (išvardintos ligos ir kiti psichikos sutrikimai) nei Lietuvos BK: „neatsako pagal baudžiamuosius įstatymus asmuo, kuris darydamas visuomenei pavojingą veiką buvo nepakaltinamas, t.y. negalėjo suvokti savo veiksmų (arba neveikimo) faktinio pobūdžio ir visuomeninio pavojingumo arba vadovauti jiems dėl chroniškos psichikos ligos, laikino psichinio sveikatos sutrikimo, silpnaprotystės arba kitokios liguistos psichinės būsenos“. Ši nuostata vienodai taikoma ir pilnamečiams, ir nepilnamečiams.

Ir Rusijos, ir Vokietijos baudžiamuosiuose įstatymuose ne tik nurodyti medicininiai kriterijai (pvz., nurodoma psichikos liga), bet ir pabrėžiamas asmens gebėjimas suvokti savo veiksmus (juridinis kriterijus).

Prancūzijos BK yra nuostata, kad netraukiamas baudžiamojon atsakomybėn asmuo, kuris nusikalstamos veikos padarymo metu turėjo psichikos arba kokių nors nervinių-psichinių sutrikimų, atimančių jo sugebėjimą suvokti arba kontroliuoti savo veiksmus. Čia labiau akcentuojami medicininiai kriterijai – esant bet kokiam psichikos sutrikimui leidžiamas spręsti asmens nepakaltinamumo klausimas⁶².

Lietuvoje norint asmenį pripažinti nepakaltinamu išskiriami ir medicininis, ir juridinis kriterijai. Medicininis (biologinis) kriterijus apibūdina bendrą nepilnamečio (kaip ir pilnamečio) psichinę būseną ir tik jį nustatčius sprendžiama, ar nusikalstamos veikos padarymo metu buvo juridinis (psichologinis) nepakaltinamumo kriterijus, kuris apibūdina asmens intelektą (negalėjimą suvokti savo veiksmų, kurie baudžiamajame įstatyme numatyti kaip pavojingi) ir valią (negalėjimas tuos veiksmus valdyti)⁶³.

Nepilnamečių psichikos sutrikimai yra reakcija į išorinius traumuojančius įvykius. Baimė, depresija, psichozė ir kiti vadinamieji psichosomatiniai sutrikimai tėra simptomai, išsiskiriantys nepilnamečio psichikoje. Kiekvienas žmogus savaip reaguoja į tai, kas su juo vyksta. Ši reakcija yra asmeninės kiekvieno nepilnamečio patirties ir dvasinės sąveikos padarinys. Kai asmens psichinė veikla sutrinka pvz., dėl susijaudinimo, pykčio, charakterio

⁶¹ SAKALAUSKAS, G. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Vokietijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 48 p.

⁶² *Cit. op.* 59, 56 p

⁶³ *Cit. op.* 59, 58 p

bruožų – tai nėra medicininis nepakaltinamumo kriterijus⁶⁴. Nors Lietuvos BK konkrečiai nenurodo, dėl kokių ligų gali atsirasti psichikos sutrikimas – genetinio paveldimumo, patirtų smegenų traumų, vaikystėje ar paauglystėje persirgtų ligų, svarbu yra tai, kad nepilnamečio intelekto, sąmonės, atminties, jutimų ir kiti psichikos sutrikimai nepriklauso nuo jo valios ir yra sukelti ar fiziologinės, ar psichologinės kilmės ligų.

Vokietijos baudžiamosios teisės doktrinoje, kitaip nei Lietuvoje, svarstant nepilnamečio problemą, atkreipiamas dėmesys ne tik į psichikos ligas, bet ir į gilų sąmonės sutrikimą dėl išsekimo, pervargimo, visiško apsvaigimo nuo alkoholio ir pan.⁶⁵

Asmuo, įstatymų nustatyta tvarka pripažintas nepakaltinamu, nėra nusikaltimo subjektas. Jis nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir jam nėra skiriamos baudžiamosios bausmės. Pagal LR BK 17 str. 2 d.: „Asmuo, teismo pripažintas nepakaltinamu, neatsako pagal šį kodeksą už padarytą pavojingą veiką. Jam teismas gali taikyti šio kodekso 98 straipsnyje numatytas priverčiamąsias medicinos priemones“. Šis straipsnis taikomas tiek suaugusiems, tiek nepilnamečiams. Teismas konkrečioje byloje sprendžia dėl subjekto tinkamumo vadovaudamasis eksperto pateiktais duomenimis ir išvada.

Lietuvoje, esant paprastam fiziologiniam bet kokio laipsnio girtumui ar apsvaigimui nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų laikoma, kad kaltininkas gali suvokti jį supančią aplinką, kad jo normalus psichinis ryšys su išoriniu pasauliu nenutrūksta. To išlyga yra LR BK 19 str. 2 d., kai esant išvardintoms visoms trimis sąlygoms asmuo atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės: 1) asmuo padarė baudžiamąjį nusižengimą, neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą; 2) buvo prieš jo valią nugirdytas ar apsvaigintas; 3) dėl to ne visiškai sugebėjo suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio arba valdyti savo veiksmų.

Vaikai palyginus su suaugusiais yra dvidešimt karų jautresni nuodų poveikiui, įvairūs psichopatiniai sindromai turi didesnę įtaką jų sveikatai. Todėl teismas, nagrinėdamas fiziologinio girtumo būsenos esančio nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės klausimą, turėtų nustatyti, ar veikos padarymo metu jis sugebėjo suprasti savo veiksmų esmę ar juos valdyti.

Ilgametė Lietuvos teismų praktika rodo, kad yra nemažai atvejų, kai nusikalstamas veikas padaro asmenys, turintys tam tikrų psichikos sutrikimų, kurie nesudaro pakankamo pagrindo pripažinti asmenį nepakaltinamu. Tokie asmenys pagal BK įvardijami kaip ribotai pakaltinami arba asmenys, kuriems būdingos psichinės anomalijos. Taigi, šalia pakaltinamumo sąvokos baudžiamajoje teisėje egzistuoja ir ribotas pakaltinamumas – tai tokia psichinė asmens

⁶⁴ *Cit. op.* 59, 57 p

⁶⁵ WESSELS, J. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 130-133 p.

būseną, kuri uždraustos veikos padarymo metu dėl psichikos sutrikimo, kuris nėra pakankamas pagrindas pripažinti jį nepakaltinamą, negalėjo visiškai suvokti pavojingo nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų. Ribotas pakaltinamumo institutas turi įtakos nepilnamečio atleidimui nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės skyrimui.

Į asmens riboto pakaltinamumo būseną atsižvelgiama ir daugelio užsienių valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Vokietijos BK nurodoma, kad tais atvejais, kai asmens gebėjimas suvokti savo veiksmų neteisėtumą arba veikti pagal šį suvokimą dėl tam tikrų priežasčių (esminės sąmonės sutrikimo, silpnaprotystės, liguisto psichinio susirgimo) veikos padarymo metu yra gerokai sumažėjęs, jam gali būti paskirta švelnesnė bausmė. Riboto pakaltinamumo sąvokos nėra JTĮ, todėl Vokietijos BK, reglamentuojantis ribotą pakaltinamumą turi būti taikomas ir jaunuoliams. Nustačius, kad jaunuolis neatitinka nepakaltinamumo kriterijų pagal Jaunimo teismo įstatymą ir skiriant jam bausmę, būtina papildomai patikrinti BK numatytą riboto pakaltinamumo galimybę⁶⁶.

Riboto pakaltinamumo institutas numatytas ir Olandijoje, Danijoje bei kitur.

Rusijos BK yra reglamentuota baudžiamoji atsakomybė asmenų, turinčių psichikos sutrikimų, tačiau tokie asmenys išlieka pakaltinami. Į tokius sutrikimus teismas atsižvelgia skirdamas bausmę ir tai gali būti esminis pagrindas asmeniui paskirti priverčiamąsias medicininio poveikio priemones⁶⁷.

Lietuvos įstatymų leidėjas ribotam pakaltinamumui nustatyti nurodo 2 svarbiausius kriterijus: medicininį ir juridinį (kaip ir pakaltinamumui). Tačiau skiriasi abiejų kriterijų turinys. Riboto pakaltinamumo atveju psichikos sutrikimo laipsnis ir jo pasireiškimo intensyvumas neleidžia pripažinti nepilnamečio nepakaltinamą. „Teismų praktika rodo, kad baudžiamojon atsakomybėn kartais patraukiami lengvo laipsnio oligofrenai (debilai), kurie sugeba mokytis pagalbinėse mokyklose, gali sukaupti žinių, jie gali turėti gerą atmintį ir kt. Tačiau jie dažnai nesugeba savęs kontroliuoti, sunkiai arba visai neužslopina potraukių, nepakankamai apgalvoja poelgius. Jie yra įtaigūs, mėgdžioja kitus“⁶⁸. Tokiais atvejais būtina psichiatrinė ekspertizė, kurios rezultatais remdamasis teismas galėtų pripažinti (nepripažinti) asmenį ribotai pakaltinamą.

Juridinis riboto pakaltinamumo kriterijus reiškia, kad toks asmuo dėl psichikos sutrikimų tik iš dalies gali suvokti savo veiksmų esmę ir tik iš dalies sugeba juos valdyti. Todėl teismas kiekvienu konkrečiu atveju turėtų patikrinti, ar tikrai 14-15 metų nepilnametis, darydamas baudžiamąjį įstatymo uždraustą veiksą, yra pakankamai subrendęs psichiškai ir

⁶⁶ *Cit. op.* 59, 63 p.

⁶⁷ Уголовный кодекс Российской Федерации, 22 статья [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>

⁶⁸ *Cit. op.* 59, 63-64 p.

doroviškai, kad galėtų suvokti veikos neteisėtumą, jos pobūdį ir valdyti savo veiksmus.

Nepilnametis, pripažintas ribotai pakaltinamu, gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jeigu jis pirmą kartą padarė neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą (LR BK 93 str.). Atleidžiamam nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiui skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės.

Baudžiamojoje teisėje dar egzistuoja toks terminas kaip „amžiaus nepakaltinamumas“, kuris pašalina baudžiamąją atsakomybę. Pvz., Rusijos BK 20 str. 3 d. reglamentuota: jeigu nepilnametis sulaukė baudžiamosios atsakomybės amžiaus (keturiolikos ar šešiolikos metų), „tačiau jeigu dėl psichinio vystymosi atsilikimo, nesusijusio su psichiniais sutrikimais, visuomenei pavojingos veikos atlikimo metu nesugebėjo visiškai suvokti faktinio laipsnio ir savo veiksmų (neveikimo) visuomeninio pavojingumo arba jų valdyti, jis nėra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn“. Vaikas yra psichiškai sveikas, tačiau turi psichikos vystymosi atsilikimą. Tokiam „amžiaus nepakaltinamumui“ nustatyti irgi atliekama teismo psichiatrinė ekspertizė.

Taigi, pakaltinamumas ar ribotas pakaltinamumas yra svarbios nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės prielaidos, nes tik iš pakaltinamų ar ribotai pakaltinamų asmenų galima reikalauti tam tikro elgesio arba nuo jo susilaikyti. Baudžiamajai atsakomybei atsirasti svarbus yra nepilnamečio sugebėjimas suvokti savo veiksmų esmę ir juos valdyti.

2.4 Auklėjamojo poveikio priemonės

Vienas iš pagrindinių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų yra galimybė taikyti auklėjimo poveikio priemones, kurios gali būti pritaikytos arba kaip pataisymo bei ugdymo priemonė (nepilnamečiui padarius vieną baudžiamąjį nusižengimą), arba kaip sudedamoji bausmės dalis (kai skiriama kartu su bausme, nesusijusia su laisvės atėmimu), arba kaip bausmės alternatyva (atleidus nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės). Tačiau visais atvejais, auklėjamojo poveikio priemonės yra nepilnamečio padarytos neteisėtos veikos tiesioginis arba papildomas padarinys.

Daugelyje šalių pirmenybė teikiama ne bausmėms, o auklėjamojo pobūdžio priemonių skyrimui, jeigu šiomis auklėjamojo poveikio priemonėmis galima pasiekti baudžiamojo įstatymo numatytų tikslų. Savo esme auklėjamojo poveikio priemonės visais atvejais nukreiptos į ateitį.

Auklėjamojo poveikio priemonės skiriasi nuo kriminalinės bausmės savo teisine prigimtimi ir joms būdingoms baudžiamosios savybėms. Jos neturi tokio didelio neigiamo kriminalinės bausmės poveikio.

Nubaudimo elementai būdingi kiekvienai taikomos auklėjamojo poveikio priemonės rūšiai, nes bet kuri iš jų yra tiesioginis nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos padarinys. Daugiausia dėmesio skiriama jauno žmogaus asmenybės korekcijai ir tolesnei jo integracijai į pozityvią aplinką.

Auklėjamomis poveikio priemonėmis siekiama svarbiausių tikslų:

1. „pataisyti nepilnametį ir jį ugdyti;
2. keisti jo gyvenimo būdą ir padėti jam integruotis konkrečioje socialinėje aplinkoje;
3. sulaikyti jį nuo kitų neteisėtų veikų padarymo“⁶⁹.

Šie auklėjamojo poveikio priemonių taikymo tikslai įpareigoja teismą daugiausia dėmesio skirti sudėtingesniems klausimams – nepilnamečio asmenybės korekcijai ir jos resocializacijai. Taikant šias priemones, kartu turi būti atsižvelgiama ir į nepilnamečio praeitį – padarytą neteisėtą veiką bei ją sąlygojančias aplinkybes. Auklėjamojo poveikio priemonių paskirtis kartu yra sudedamoji visos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties dalis.

O kaipgi nepilnamečiams taikomas poveikio priemones reglamentuoja tarptautiniai teisės aktai? JT vaiko teisių konvencijos, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. liepos 3 d., 37 straipsnio b punkte teigiama, kad „vaikas areštuojamas, sulaikomas arba įkalinamas [...] tik kraštutiniu atveju ir kiek įmanoma trumpesniai laikui“. Vadinasi, pagal šią Konvencijos nuostatą pirmenybė turi būti teikiama auklėjamojo poveikio ar kitoms pataisos priemonėms, o ne bausmėms.

JT standartinėse minimaliose nepilnamečių atžvilgiu vykdomo teisingumo taisyklėse (Pekino taisyklėse) 17.1 punkte teigiama, kad „parinkdama poveikio priemonę kompetentinga institucija turi vadovautis tokiais principais:

a) poveikio priemonės visuomet turi atitikti ne tik nusikaltimo aplinkybes ir sunkumą, bet ir nepilnamečio padėtį bei poreikius, taip pat visuomenės interesus;

b) nepilnamečius uždaryti į laisvės atėmimo arba auklėjimo įstaigas galima tik išimtiniais atvejais ir minimaliam terminui; tai gali būti tik išimtys (pvz., kai nepilnametis kaltinamas padaręs sunkų nusikaltimą, susijusį su smurtu prieš kitą asmenį, arba nuolat daręs kitus sunkius nusikaltimus, ir nėra kitos galimybės jį juos reaguoti)⁷⁰.

Pekino taisyklėse taip pat teigiama, kad vien į nubaudimą orientuotas poveikis nepilnamečiams nusikaltėliams yra nepriimtinas. Turi būti išnaudojamos visos nustatytos

⁶⁹ *Cit. op.* 27, 430 psl.

⁷⁰ Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės), priimtos 1985 m. lapkričio 29 d. [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internet: <<http://www.nplc.lt>>

alternatyvios poveikio priemonės ir atsižvelgiant į visuomenės interesus kuriamos naujos alternatyvios priemonės. Kuo plačiau turi būti taikoma probacijos⁷¹ sistema.

Pagal Pekino taisykles gali būti skiriamos šios poveikio priemonės:

- 1) nurodymas dėl globos, auklėjimo ir priežiūros;
- 2) probacija;
- 3) nurodymas dirbti bendruomenės labui;
- 4) finansinės bausmės, kompensacija ir restitucija;
- 5) nurodymas dėl trumpalaikių ir ilgalaikių priemonių;
- 6) nurodymas dalyvauti grupinės psichoterapijos ir kituose panašiuose kursuose;
- 7) nurodymai, susiję su atidavimu auklėti, gyvenamąją vietą ir kitomis auklėjamosiomis priemonėmis;
- 8) kiti nurodymai.

Šios svarbiausios poveikio priemonės yra sėkmingai taikomos įvairiose teisės sistemose. Pekino taisyklių turinys yra aiškiai orientuotas į tai, kad kiekvienas konkretus atvejis būtų individualizuotas ir taikomos alternatyvios, pagalbą teikiančios poveikio priemonės.

JTO nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havano taisyklės) nustato, kad teisingumo vykdymo nepilnamečiams sistema turi ginti jų teises ir užtikrinti gerą fizinę ir psichinę būklę. Įkalinimas gali būti taikomas tik kaip kraštutinė priemonė (1 p.). Turi būti įvairiapusiškai taikomos alternatyvios priemonės.

Lietuvoje auklėjamojo poveikio priemonės teismas, vadovaudamasis BK nuostatomis, privalo skirti tam nepilnamečiui, kuris padarė baudžiamąjį nusižengimą. Jeigu toks 18 metų neturintis asmuo padarė nusikaltimą, jam auklėjamojo poveikio priemonės gali būti skiriamos tik su sąlyga, kad atitinka numatytus reikalavimus pagal išvardintus straipsnius:

- BK 92 str. (Laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiui);
- BK 93 str. (Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės);
- BK 94 str. (asmens, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu nebuvo suėję aštuoniolika metų, lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba laisvės atėmimo bausmės jam pakeitimas švelnesne bausme).

Pagal LR BK 82 str. 2 d. „Teismas nepilnamečiui gali paskirti ne daugiau kaip tris tarpusavyje suderintas auklėjamojo poveikio priemones“, kurios numatytos BK 82 str. 1 dalyje. Tarpusavyje suderintos auklėjamojo poveikio priemonės reiškia, kad jos turi padėti viena kitai jas taikyti. Apie tai sprendžiama pagal konkrečios bylos aplinkybes.

⁷¹ Autorės kom. Probacija – tai lygtinis atleidimas nuo bausmės kai kuriose šalyse, lot.k. *probatio* – t.y. bandymas (pagal kompiuterinį Tarptautinių žodžių žodyną *Interlexis*)

Lietuvoje yra tokios auklėjamojo poveikio priemonės (žr. 3 priedą), išdėstytos pagal jų sunkumo laipsnį:

1. įspėjimas;
2. turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas;
3. nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai;
4. atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti;
5. elgesio apribojimas;
6. atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.

Dabar bus detaliau nagrinėjamos kiekviena iš Lietuvoje galimų skirti auklėjamojo poveikio priemonių, o vėliau palyginamos su užsienio šalyse taikomomis priemonėmis, kurios iš jų bus panašios, o kurios radikaliai skirsis.

1) Įspėjimas.

Tai švelniausia auklėjamojo poveikio priemonė, kuri, pavyzdžiui, gali būti skiriama tada, kai nepilnametis atsitiktinai padaro nusikalstamą veiką ir yra linkęs pasitaisyti, pasižada mokytis, dirbti, gerai elgtis. Šia priemone siekiama, kad nepilnametis įsisąmonintų padarytos veikos pavojingumą ir neteisėtumą, ugdyti jo atsakingumą už savo poelgius.

Teismas, skirdamas įspėjimą, raštu nepilnamečiui išaiškina teisinės pasekmes, kurios atsirastų, jeigu nepilnametis padarytų naujų nusikalstamų veikų, nevykdys arba netinkamai vykdys paskirtas auklėjamojo poveikio priemones. Pavyzdžiui, įspėjama, kad jeigu nepilnametis vėl padarys baudžiamąjį nusižengimą, jam galėtų būti paskirta daugiau ar griežtesnių auklėjamojo poveikio priemonių. Jeigu nepilnametis buvo teistas už nusikaltimą ir vėl padarytų naują nusikaltimą, tai jis nebegalėtų būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės ir jam nebegalėtų būti pritaikyta įspėjimo ar kitos auklėjamojo poveikio priemonės.

Įspėjimas Lietuvoje skiriamas tik nuo 2005 m. ir sudaro 20 % visų paskirtų auklėjamųjų priemonių. Tai teigiama tendencija Lietuvos baudžiamojame (žr. 1 priedą, 4 lentelę).

Įspėjimas yra dažniausiai minimas užsienio šalių įstatymuose kaip viena iš nepilnamečiams taikomų poveikio priemonių. Taip, pagal Vokietijos baudžiamąją teisę įspėjimas yra priskiriamas ne prie auklėjamųjų priemonių, o prie pataisos priemonių. Vokietijoje įspėjimas taip pat sudaro apie 20 % pataisos priemonių (žr. 1 priedo 6 pav.).

Lenkijoje įspėjimas skiriamas nepilnamečiams, kurie „neturi rimtesnių visuomeninio neprisitaikymo požymių ir gyvena tinkamoje auklėjimo aplinkoje: proceso eiga turi būti

suvokiama kaip pakankama priemonė nepilnamečiui⁷². Esmę sudaro noras atkreipti nepilnamečio dėmesį į jo netinkamą elgesį.

Rusijos BK irgi yra įspėjimo priemonė, kuri reiškia žalą, padarytos nusikalstama nepilnamečio veika, ir pakartotinio nusikaltimų padarymo padarinių, numatytų BK, išaiškinimas nepilnamečiui.

2) Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas.

Turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas gali būti skiriamas tik tuomet, kai nepilnametis turi lėšų, kuriomis savarankiškai disponuoja (pvz., turi lėšų banko sąskaitoje, yra gavęs palikimą arba gauna darbo užmokestį), arba padarytą žalą gali pašalinti savo darbu. Tokia nuostata, kad pats nepilnametis asmeniškai turi atlyginti žalą yra dėl to, kad Lietuvos baudžiamojoje teisėje nėra pripažįstama trečiųjų asmenų baudžiamoji atsakomybė. Nepilnamečio tėvai, kiti įstatyminiai jo atstovai arba tretieji asmenys savo iniciatyva ir lėšomis už nepilnametį neturėtų atlyginti arba pašalinti turtinės žalos. Didelį auklėjamąjį poveikį sudaro nepilnamečio nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas savo lėšomis arba jos pašalinimas savo darbu, todėl žalos atlyginimas, kai auklėjamojo poveikio priemonę įvykdo ne pats nepilnametis, neatitiktų BK numatytos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirties.

Teismas, atsižvelgiant į padarytos turtinės žalos dydį, nepilnamečio amžių, užimtumą, sveikatos būklę, turtinę padėtį ir kitas bylos aplinkybes, privalo nustatyti terminą, per kurį nepilnametis turi įvykdyti šią auklėjamojo poveikio priemonę.

Taip, pvz., Klaipėdos miesto apylinkės teismas 2005 m. vasario 14 d. nuosprendžiu atleido nepilnametį L.J. nuo baudžiamosios atsakomybės pagal BK 38 straipsnį, paskiriant jam įpareigojimą atlyginti turtinę žalą. Bylos duomenimis, nepilnametis nedirba, duomenų apie tai, kad jis turėtų nuosavų lėšų, taip pat nėra, todėl, žalos atlyginimas L.J. paskirtas nepagrįstai⁷³. Be to, L.J. nuo baudžiamosios atsakomybės turėjo būti atleistas ne BK 38, o 93 straipsnio pagrindu ir jam turėjo būti paskirta viena iš BK 82 straipsnyje numatytų auklėjamojo poveikio priemonių.

Ši priemonė Lietuvoje skiriama pakankamai retai - 2004 bei 2005 m. sudarė tik apie 3% auklėjamojo poveikio priemonių. Tai susiję su tuo, kad nepilnamečiai dažniausiai neturi savo pinigų ar kitokio turto (žr. 1 priedą, 4 lentelę).

Pagal Vokietijos teisę yra įpareigojimas „pagal galimybes atlyginti padaryta savo veika žalą“, tačiau šis įpareigojimas vėlgi priskiriamas ne prie auklėjamųjų priemonių, o prie pataisos priemonių. Atskiras įpareigojimas yra „sumokėti pinigų sumą visuotinai naudingai institucijai“, kurį teismas gali paskirti tik tada, kai tikėtina, kad jaunuolis šią pinigų sumą sumokės iš lėšų,

⁷² *Cit. op.* 46, 100 p.

⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. lapkričio 08 d. nutartis Nr. 2K-541/2005

kuriomis pats disponuoja arba iš jaunuolio bus paimtas pelnas, kurį jis gavo iš savo veiklos arba kaip užmokestis už ją. Teismai pakankamai dažnai skiria įpareigojimą sumokėti pinigų sumą visuotinai naudingai institucijai taip, kad ši suma atitiktų nusižengimo sunkumą ir jaunuolio galimybes. Šios pinigų sumos negalima priverstinai išieškoti Civilinio proceso kodekso tvarka, tuo ši priemonė skiriasi nuo suaugusiems taikomos baudos.

3) Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai.

Teismas nustato konkretų valandų skaičių (nuo 20 iki 100 valandų) nemokamų auklėjamojo pobūdžio darbų atsižvelgiant į nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, nepilnamečio asmenybę, kitas bylos aplinkybes. Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai skiriami atlikti įvairiose įstaigose, pvz., sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos ar kitose valstybinėse ar nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose. Svarbu, kad darbas turėtų auklėjamąjį pobūdį. Kad ši auklėjamojo pobūdžio priemonė neprieštarautų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijai, turi būti rašytinis paties nepilnamečio sutikimas dėl šios priemonės. Jeigu nepilnametis nesutinka, priemonę paskyręs teismas turėtų pakeisti ją į kitą auklėjamojo poveikio priemonę.

Pvz., Klaipėdos miesto apylinkės teismas 2000 m. liepos 26 d. nutartimi už nusikaltimo, numatyto BK 225 str. 2 d., padarymą T.A. atleido nuo baudžiamosios atsakomybės ir paskyrė jam priverčiamąjį auklėjamojo pobūdžio priemonę – įpareigojimą atlikti 50 val. nemokamų darbų. Paskirdamas šią auklėjamojo pobūdžio priemonę teismas motyvavo, kad nepilnamečiui yra vasaros atostogų laikas, todėl nemokamų darbų atlikimas nesutrukdytų jo mokslui. Tokiai teismų praktikai pritartina⁷⁴.

4) Atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti.

Šią priemonę tikslinga taikyti, kada nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygos gali užtikrinti jo perauklėjimą. Nepilnametis įpareigojamas pakeisti savo elgesį, klausyti tėvų ar kitų asmenų. O tėvai arba kiti fiziniai ar juridiniai asmenys savo ruožtu įpareigojami sustiprinti nepilnamečio priežiūrą, kontroliuoti jo elgesį, mokymąsi, darbą ir laisvalaikį.

Šios auklėjamojo poveikio priemonės trukmė gali būti nuo 6 mėn. iki 3 metų, bet ne ilgiau, kol nepilnamečiui sueis aštuoniolika metų, nes nuo to momento tėvai ar kiti asmenys nebetenka pareigos jį ugdyti ir prižiūrėti. Be to, atidavimas tėvams ar kitiems asmenims gali būti paskiriamas tik tuo atveju, jeigu yra visos LR BK 86 str. 2 d. numatytos sąlygos:

- tėvai ar kiti asmenys turi sutikti ugdyti bei prižiūrėti nepilnametį, savo valią išreiškiant žodžiu arba raštu.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52¹ str.)“

- tėvai ar kiti asmenys patys turi nedaryti neigiamos įtakos nepilnamečiui. Nepilnametis neturėtų būti perduotas tokiems tėvams, kurie visiškai nesirūpina vaikais, kurie piktnaudžiauja alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis, taiko vieni kitiems fizinės prievartos priemones;

- tėvai arba kiti asmenys privalo turėti galimybių sudaryti jo asmenybei ugdyti tinkamas sąlygas. Asmenys, kuriems atiduodamas nepilnametis, turi realiai galėti pasirūpinti juo, neturi būti ilgam išvykę arba atlikinėti bausmę laisvės atėmimo vietoje, turi turėti nuolatinę gyvenamąją vietą;

- jie turi sutikti teikti būtiną informaciją šios priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms, t.y. informuoti, ar nepilnametis vykdo įpareigojimus, draudimus, ar jis mokosi, dirba, ar klauso tėvų ar kitų asmenų nurodymų ir prašymų, ar nedaro teisės pažeidimų.

- nepilnametis pats turi sutikti, kad jį ugdytų bei prižiūrėtų nurodyti asmenys, ir pasižadėti jų klausyti bei tinkamai elgtis.

Pvz., Klaipėdos rajono apylinkės teismas 2000 m. liepos 13 d. nuosprendžiu M.Š. atleido nuo baudžiamosios atsakomybės už nusikaltimo, numatyto BK 293 str. 1 d., padarymą ir atidavė motinos priežiūrai. Priimdamas sprendimą atiduoti nepilnametį motinos priežiūrai, teismas atsižvelgė į tinkamas auklėjimo sąlygas šeimoje, gerą motinos charakteristiką, jos rūpinimąsi vaiku ir įtaką ugdant jį, ir sprendė, kad auklėjimas šeimoje turės teigiamą įtaką nepilnamečio asmenybės formavimui⁷⁵.

Ši priemonė nėra populiari ir sudaro tik 8 % visų 2005 m. paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių Lietuvoje (žr. 1 priedo 4 lentelę). Tai galima paaiškinti tuo, kad dažniausiai nusikalte nepilnamečiai yra iš socialinės rizikos šeimų ir neturėtų tinkamos tėvų priežiūros

Vokietijos teisėje yra atskira auklėjamojo poveikio priemonė – auklėjimas per tiesioginius viršininkus (kai jaunuolis yra kareivis). Savo pobūdžiu ji panaši į Lietuvoje esančią priemonę atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims auklėti bei ugdyti nepilnametį⁷⁶. Lietuvoje nėra apibrėžtų auklėjamojo poveikio priemonių jaunuoliams-kareiviams, nes kareiviais šaukiami 18 metų sulaukę asmenys, kuriems bus taikoma pilnamečių baudžiamoji atsakomybė.

Olandijos teisėje iki 1995 m. reformos buvo panaši į šią Lietuvoje taikomą priemonę - „priežiūros skyrimas“, kai nusikaltusiam jaunuoliui paskiriamas globėjas, kad jaunuolio gyvenimas kryptų teisinga linkme. Baudžiamųjų bylų teisėjas buvo įpareigojamas nustatyti

⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52¹ str.)“

⁷⁶ Jugendgerichtsgesetz, §112a [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/JGG>>

priežiūros trukmę, tačiau už priemonės vykdymą buvo atsakingas globos teisėjas. Po įvykusios reformos priežiūros skyrimas gali būti taikomas tik kaip civilinė priemonė⁷⁷.

Lenkijoje, panašiai kaip ir Lietuvoje, skiriama „tėvų priežiūra“ tais atvejais, kai nepilnamečio šeima yra vertinama teigiamai, kai siekiama mobilizuoti tėvus vaiko globai ir skatinti domėtis jo auklėjimu. Šios priemonės vykdymą turi kontroliuoti teismas⁷⁸.

5) Elgesio apribojimas.

Ši priemonė reiškia, kad nepilnamečiui nuo 30 dienų iki 12 mėn. skiriami vienas ar visi įstatyme apibrėžti įpareigojimai ir draudimai, priklausomai nuo konkrečių atvejų.

Pagal LR BK 87 str. 2 d. teismas gali įpareigoti: 1) būti namuose nustatytu laiku; 2) mokytis, tęsti mokslą arba dirbti; 3) įgyti tam tikrų žinių ar išmokti draudimus (saugaus eismo, mokinio taisyklės ir pan.); 4) atlikti visą gydymosi nuo alkoholizmo, narkomanijos, toksikomanijos ar venerinės ligos kursą. Šis įpareigojimas skiriamas tėvų ar globėjų prašymu, jeigu nepilnametis sutinka; 5) dalyvauti valstybinių ar nevalstybinių įstaigų bei organizacijų rengiamose socialinio ugdymo ar reabilitacijos priemonėse.

Pagal LR BK 87 str. 3 d. teismas nepilnamečiui gali uždrausti: 1) žaisti azartinius žaidimus; 2) užsiimti tam tikra veikla; 3) vairuoti motorinę transporto priemonę (motociklą, savaeigę mašiną ir pan.); 4) lankytis vietose, kuriose daroma neigiama įtaka nepilnamečio elgesiui, arba bendrauti su žmonėmis, darančiais jam neigiamos įtakos; 5) be šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų žinios keisti gyvenamąją vietą.

Apie paskirtos elgesį apribojančios priemonės vykdymą nepilnametis privalo nustatyta tvarka atsiskaityti teismui arba kitoms šios auklėjamojo poveikio priemonės vykdymą kontroliuojančioms institucijoms ar pareigūnams.

Tai dažniausiai Lietuvoje skiriama priemonė nepilnamečiams, 2004 m. ji sudarė 52 %, o 2005 m. – 49 % visų paskirtų auklėjamųjų priemonių (1 priedas, 4 lentelė). Vokietijoje įpareigojimai irgi populiarūs priemonė, sudaro apie 30% tarp 1 priedo 6 pav. minimų priemonių.

Palyginimui pateikiami Vokietijos JTĮ apibrėžti nurodymai: 1) laikytis įpareigojimų, siejamų su gyvenamąja vieta; 2) gyventi kartu su šeima arba bendrabutyje; 3) susirasti mokymosi ir darbo vietą; 4) atlikti tam tikrą darbą; 5) būti tam tikro asmens rūpyboje ir priežiūroje; 6) dalyvauti socialinių įgūdžių lavinimo kursuose; 7) pasistengti susitaikyti su nukentėjusiuoju; 8) nebendrauti su tam tikrais asmenimis arba nesilankyti tam tikrose laisvalaikio praleidimo vietose; 9) dalyvauti eismo taisyklių paskaitose⁷⁹. Kaip matome, dalis jų pagal savo prasmę ir pobūdį yra labai artimos Lietuvoje taikomiems įpareigojimams ir

⁷⁷ *Cit. op.* 45, 90 p.

⁷⁸ *Cit. op.* 46, 100 p.

⁷⁹ *Cit. op.* 36, 49 p.

draudimams, tačiau, pvz., nurodymo pasistengti susitaikyti su nukentėjusiuoju Lietuvos baudžiamoji teisė neturi.

Pagal Lenkijos baudžiamąją teisę nepilnametis gali būti įpareigojamas elgtis tam tikru būdu: pvz., atlyginti padarytą žalą; atsiprašyti nukentėjusiojo; pradėti mokytis ar dirbti; nebendrauti su tam tikrais žmonėmis; nesilankyti tam tikrose vietose; nustoti vartoti alkoholį ar kitas svaiginamąsias medžiagas⁸⁰. Akivaizdu, jog dalis įpareigojimų visiškai sutampa su Lietuvoje paskiriamais, vis dėlto Lenkijoje prie įpareigojimų priskirtas padarytos žalos atlyginimas skiriasi nuo Lietuvos tuo, kad Lietuvoje tai atskira auklėjamojo pobūdžio priemonė – turtinės žalos atlyginimas.

Rusijoje kaip įpareigojimai yra taikomi laisvalaikio apribojimas ir specialūs reikalavimai nepilnamečio elgesiui (draudimas lankytis tam tikrose vietose, naudotis tam tikromis laisvalaikio praleidimo formomis, tarp jų – ir susijusiomis su mechaninės transporto priemonės naudojimu, buvimo ne namuose po tam tikro paros laiko apribojimas, išvažiavimo į kitas vietas, neturint specializuotos valstybės institucijos leidimo, apribojimas, reikalavimas grįžti į švietimo įstaigą mokytis arba įsidarbinti, padedant specializuotai valstybės institucijai)⁸¹. Daugelis jų sutampa su Lietuvoje taikomais įpareigojimais ir draudimais, tik sąrašas tokių elgesio apribojimų Rusijoje nėra išsamus.

6) Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą.

Tai griežčiausia auklėjamojo poveikio priemonė pagal LR BK, skiriama nuo 6 mėn. iki 3 metų terminui, tačiau ne ilgiau kaip nepilnamečiui sueis 18 metų. Atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą tikslinga taikyti tik tuomet, kai nebegalima skirti kitų švelnesnių auklėjamojo poveikio priemonių arba kai anksčiau paskirtos priemonės nedavė pageidaujamo rezultato bei tada, kai nepilnametis yra linkęs ir toliau daryti nusikalstamas veikas, kai nepilnamečiui neužtenka daryti vien auklėjamojo poveikį, neribojant jo laisvės, jį reikia kurį laiką izoliuoti⁸².

Atidavimo į specialią auklėjimo įstaigą negalima skirti kartu su nemokamais auklėjamojo pobūdžio darbais, atidavimu tėvams arba kitiems fiziniams, juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti bei prižiūrėti ir elgesio apribojimu. Ši auklėjamojo poveikio priemonė gali būti skiriama tik kartu su įspėjimu ar turtinės žalos atlyginimu, jos pašalinimu.

Pvz., Klaipėdos miesto apylinkės teismas 2000 m. kovo 14 d. nutartimi J.Š. už nusikaltimo, numatyto BK 271 str. 1 d., padarymą atleido nuo baudžiamosios atsakomybės ir atidavė ją į specialią auklėjimo ir drausmės įstaigą vienerių metų laikui. Parinkdamas pačią griežčiausią priverčiamąją auklėjamojo pobūdžio priemonę teismas atsižvelgė į padaryto

⁸⁰ *Cit. op.* 46, 99 p.

⁸¹ Уголовный кодекс Российской Федерации, 91 статья [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>

⁸² *Cit. op.* 27, 451 p.

nusikaltimo pobūdį ir jo pavojingumo laipsnį tik kaip į nepilnametės asmenybę apibūdinančius požymius. Nepilnametei buvo taikyta griežčiausia priverčiamoji auklėjamojo pobūdžio priemonė, todėl, kad ji praleidinėjo pamokas, valkatavo, neklausė tėvų ir švelnesnėmis priemonėmis jos elgesio pakeisti nebuvo galima⁸³.

Olandijos teisėje panašiai į šią Lietuvos priemonę yra taikomas „apgyvendinimas jaunimui skirtoje įstaigoje, apribojant buvimo joje trukmę“, ypač akcentuojamas jos auklėjamasis aspektas. Viena iš galimybių yra jaunuolio apgyvendinimas globos namuose arba specialioje globos įstaigoje (sunkiai auklėjamiems, sutrikusio vystymosi ir turintiems psichikos sutrikimų), kurie negali būti laikomi paprastuose auklėjimo namuose. Ši priemonė taikoma tik tiems jaunuoliams, kuriems dėl auklėjimo stokos yra reikalingas ilgesnis ar trumpesnis auklėjimo kursas. Nepilnametis atiduodamas į specialią globos įstaigą, kai jis padarydavo nusikaltimą ar nusižengimą; buvo nepakaltinamas ar ribotai pakaltinamas arba veikos paradymo metu turėjo kitą panašią negalią, dėl kurios nebuvo pripažintas nepakaltinamu. Visais atvejais teismas atsižvelgia į nepilnamečio asmenybę ir šią priemonę paskiria tik tada, kai jos taikymas yra būtinas. Kaip ir Lietuvoje šios priemonės taikymas baigiasi nuteistajam sulaukus pilnametystės, tačiau gali pasibaigti ir anksčiau, jeigu teismas reguliariai tikrindamas šios priemonės taikymo pagrįstumą nusprendžia, kad pasiekti nustatyti tikslai⁸⁴.

Senajame BK Lietuvoje buvo kelios auklėjamojo poveikio priemonės, kurių nebeliko įsigaliojus naujam BK – **įpareigojimas viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusiojo, namų priežiūra iki 45 parų**. Namų priežiūrą dabar atitinka tokia auklėjamojo poveikio priemonė, kaip atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti. Lyginant su senuoju BK, naujame BK atsirado visiškai nauja poveikio priemonė – elgesio apribojimai, kuri pasireiškia nepilnamečiui teismo nustatomais įpareigojimais ir draudimais.

Priverčiamųjų auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonių taikymo galimybę numato ir Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, kuris detalizuoja anksčiau minėtos JT vaiko teisių konvencijos nuostatas. Įstatymo 49 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad „vaikui už nuolatinius ir piktybinius teisėtvarkos pažeidimus, taip pat už pavojingos (nusikalstamos) veikos padarymą, jeigu dėl jo amžiaus, sveikatos būklės ar kitų aplinkybių negalima taikyti administracinės ar baudžiamosios atsakomybės, gali būti taikomos auklėjamojo poveikio (drausminimo) priemonės“. Įstatymas numato iespėjimą, įpareigojimą viešai ar kitokia forma atsiprašyti nukentėjusiojo, atidavimą tėvų ar kitų asmenų priežiūrai pagal

⁸³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52¹ str.)“

⁸⁴ *Cit. op.* 45, 90 psl.

laidavimą, namų priežiūrą (laisvalaikio apribojimą), atidavimą į specialiąją auklėjimo ir drausmės įstaigą ir kitas įstatymų numatytas priemones (atsižvelgiant į vaiko amžių, jo padaryto pažeidimo pobūdį, kitas aplinkybes). Lietuvoje nėra atskiro įstatymo, kuris numatytų alternatyvių poveikio priemonių taikymo ir vykdymo tvarką nepilnamečiams.

Nepilnamečių justicijos reforma numatė įstaigų pertvarką ir trijų lygių nepilnamečių įstaigų sistemos sukūrimą: minimalios priežiūros nepilnamečių įstaigos (savivaldybių lygmuo); vidutinės priežiūros nepilnamečių įstaigos (apskričių lygmuo); maksimalios (griežtos) priežiūros nepilnamečių įstaigos (šalies lygmuo). Vykdamas šį programinį elementą yra numatoma pertvarkyti vidutinės priežiūros įstaigas – specialiuosius vaikų auklėjimo ir globos namus. Pirmieji pertvarkymo žingsniai yra teisinės – norminės bazės sukūrimas. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2003 m. gegužės 9 d. nutarimu Nr. 581 patvirtino Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo koncepciją ir 2005 m. lapkričio 18 d. nutarimu Nr. 1240 pritarė Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo projektui ir pateikė jį Lietuvos Respublikos Seimui.

Minėtas įstatymas sudarys pagrindus minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų tinklo kūrimui, kurį numatoma kurti regioniniu principu, arčiau vaikų gyvenamosios vietos, kad nenutrūktų ryšiai su gyvenamąja aplinka. Šio įstatymo tikslas ir yra sukurti vaiko teises atitinkančią, į vaiko, turinčio elgesio sutrikimų ugdymą bei socialinę, pedagoginę ir psichologinę pagalbą orientuotą, nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros priemonių sistemą. Šis teisės aktas turėtų reformuoti šiuo metu egzistuojančių specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų sistemą, reglamentuoti šiuo metu nereglamentuotą nepilnamečių minimalios priežiūros sistemą, t.y. sukurti minimalios priežiūros priemonių tinklą savivaldybių lygmenyje, o vidutinės priežiūros priemonių tinklą – apskrityse.

„Esamos teisinės bazės, reglamentuojančios vaikų nukreipimą į specialiuosius vaikų auklėjimo ir globos namus, trūkumai bei užsitęsęs Minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo priėmimas, sąlygoja minimalų vaikų nukreipimą į specialiuosius vaikų auklėjimo ir globos namus, ypatingai pavaldžius Švietimo ir mokslo ministerijai“⁸⁵.

Specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai – įstaigos, kurioms tenka pareiga suteikti nepilnamečiui, turinčiam elgesio sutrikimų, įvairiapusę, teigiamus jo elgesio pokyčius sąlygojančią pagalbą, taip pat padėti nepilnamečiui adaptuotis ir integruotis į visuomenę, perimant jai priimtina vertybių sistemą.

Lietuvoje šiuo metu yra 4 specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai: Čiobiškio, Gruzdžių ir Vėliučionių specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai skirti berniukams, Vilniaus

⁸⁵ *Probleminio elgesio vaikai – situacija Lietuvoje*. [Žiūrėta 2007-03-30]. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt>

specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai skirti mergaitėms. Tačiau teismų praktikoje ši poveikio priemonė – atidavimas į specialiąją auklėjimo įstaigą nėra taikoma itin dažnai⁸⁶.

Lietuvoje visų galimų skirti auklėjamojo poveikio priemonių atžvilgiu galioja tokia išimtis: kai kurios auklėjamojo poveikio priemonės gali būti taikomos ir pilnamečiams – „asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję aštuoniolika metų, tačiau nebuvo suėję dvidešimt vieneri metai, jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų šio kodekso 80 straipsnyje numatytą paskirtį“ (LR BK 81 str. 2 d.).

Siekdamas LR BK 80 str. nustatytos paskirties, teismas gali paskirti vieną ar dvi, bet ne daugiau kaip tris auklėjamojo poveikio priemones. Jeigu skiriama keletas auklėjamojo poveikio priemonių, tai jos turi būti tarpusavyje suderintos. Pagal Vokietijos jaunimo teismo įstatymą teismas irgi gali paskirti kelias priemones iš karto, t.y. paskirti kelias auklėjamąsias, kelias pataisos arba kelias auklėjamąsias ir pataisos priemones, svarbu, kad bausmių derinys būtų tinkamas jaunuolio auklėjimui⁸⁷.

Nepilnamečiams, kurie pirmą kartą nusikalstamą veiką padarė atsitiktinai ar susiklosčius gyvenimo aplinkybėms, teismas paprastai turėtų skirti vieną auklėjamojo poveikio priemonę, kartu išspręsdamas klausimą, kas yra atsakingas už paskirtos priemonės vykdymą.

Nepilnametis, kuriam paskirta auklėjamojo poveikio priemonė, privalo ją sąžiningai vykdyti. „Jeigu nepilnametis, kuriam paskirta viena auklėjamojo poveikio priemonė, jos nevykdo ar netinkamai ją vykdo ir dėl to buvo ne mažiau kaip du kartus išpėtas, teismas, remdamasis šios priemonės vykdymą kontroliuojančių institucijų teikimu, gali pakeisti tą poveikio priemonę bet kokia kita auklėjamojo poveikio priemone, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą“ (LR BK 89 str. 1 d.). Nepilnametis nevykdo jam paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės tada, kai tyčia: 1) nevykdo prisiimtų įsipareigojimų; 2) nevykdo teismo įpareigojimų ir draudimų; 3) nepaiso teismo įspėjimo dėl naujų nusikalstamų veikų padarymo. Netinkamas paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės vykdymas bus tada, kai nepilnametis: 1) vykdo ją iš dalies; 2) tyčia ar blogai ir nesąžiningai vykdo prisiimtus įsipareigojimus ar teismo paskirtus įpareigojimus; 3) vykdo tik vieną iš visų teismo paskirtų auklėjamojo poveikio priemonių.

⁸⁶ *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita* [Žiūrėta 2007-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://vaikams.lrs.lt>>

⁸⁷ *Cit. op.* 36, 61 p.

Jeigu nepilnametis, kuriam yra paskirtos dvi ar trys auklėjamojo poveikio priemonės, jų nevykdo ar netinkamai jas vykdo ir dėl to buvo ne mažiau kaip du kartus įspėtas, teismas gali paskirti ir atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą.

Vokietijos JTĮ yra numatyta speciali baudžiamojo poveikio priemonių sistema jaunimui. Visos galimos pasekmės (dalis jų jau buvo minėta prie atskirų Lietuvoje taikomų auklėjamojo poveikio priemonių), kurias sukelia jaunimo nusikalstama veika, pagal jų teisinę prigimtį skirstomos į 3 dalis (žr. 4 priedą): auklėjamosios priemonės, pataisos priemonės ir kriminalinė bausmė. Pataisos priemonės teismas gali paskirti tik tada, kai mano, kad auklėjamųjų priemonių nepakanka⁸⁸.

Kitas Vokietijos baudžiamosios teisės, reglamentuojančios nepilnamečių atsakomybę, ypatumas yra tas, kad jaunuoliams gali būti pritaikytos ne tik pagal JTĮ auklėjamojo poveikio priemonės, bet ir Vokietijos BK numatytos baudžiamojo poveikio priemonės, kurios skirstomos į bausmes ir pataisos bei apsaugos priemones. Dalis jų pagal turinį ir prasmę atitinka Lietuvoje esančias bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones ir bus aptartos, nagrinėjant nepilnamečiams skiriamų bausmių ypatumus.

Lenkijoje yra labai panaši į Vokietijos vaikams ir jaunimui taikomų priemonių sistema, tik pačios priemonės skiriasi. Nepilnamečiams numatytos priemonės pavaizduotos 5 priede.

Nepilnamečiams iki 18 metų, turintiems demoralizacijos požymių, taip pat nepilnamečiams nuo 13 iki 17 metų, darantiems baudžiamąsias veikas, pagal Lenkijos baudžiamąją teisę šeimos teismas taiko auklėjamąsias priemones. Auklėjamosios priemonėmis nesiekama vien nubausti. Kai kurioms priemonėms yra būdingas kentėjimo elementas, kai nepilnametis verčiamas keisti savo elgesį (pvz., kai siekiama, kad jis lankytų mokyklą, įgytų specialybę, nustotų vartojęs alkoholinius gėrimus) ir juo siekiama tam tikrų auklėjimo tikslų: pvz., nepilnamečio įpareigojimas atsiprašyti nukentėjusiojo, atlyginti žalą ir pan.⁸⁹

Lenkijos teisėje tarp auklėjamųjų priemonių išskiriamos „**probacijos darbuotojo priežiūra**“ ir „**siuntimas į Darbo su jaunimu probacijos centrą**“, kurio esmė – „grupinės probacijos forma, siekiant patenkinti jaunimo poreikį leisti laiką su bendraamžiais, atkreipiant dėmesį, kad nepilnamečiai dažnai nusikalsta grupėmis, akcentuojant netinkamai leidžiamo laisvalaikio problemą“⁹⁰. Tokių priemonių Lietuvos baudžiamojoje teisėje nėra.

Austrijos JTĮ visai nėra numatyta atskirų auklėjamojo pobūdžio priemonių. Bausmių sistema turi savo struktūrą, kuri visiškai skiriasi nuo Lietuvos (bus aptarta vėliau prie bausmių ypatumų nepilnamečiams). Pasak Austrijos įstatymų leidėjo, bausmę auklėjimo tikslais reikėtų

⁸⁸ *Cit. op.* 36, 49-50 p.

⁸⁹ *Cit. op.* 46, 99 p.

⁹⁰ *Cit. op.* 46, 101 p.

taikyti tik tada, kai aiškiai matyti, jog nepilnamečio asmenybei būtina intensyvi korekcija, kai gali kilti grėsmė nepilnamečio asmenybei. Pirmiausia nepilnamečio baudžiamojoje byloje prokuroras ir teisėjas turi įvertinti visas nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybes. Nesant tokio pagrindo, jie privalo mėginti išspręsti nepilnamečio atsakomybės klausimą neteisimine tvarka ir tik kraštutiniu atveju taikyti kriminalinę bausmę⁹¹.

Olandijos jaunimo baudžiamojoje teisėje baudžiamojo poveikio priemonės skirstomos į bausmes ir priemones. Skiriant numatytas priemones atsižvelgiant į jų esmę ir taikymo tikslus labiau pabrėžiamas auklėjimas ir rūpinimasis jaunuoliu ir mažiau akcentuojamas baudimas už veiką. Olandijoje yra taikomos skirtingos priemonės, priklausomai nuo to, ar nepilnametis padarė nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Už nusikaltimus taikomos tokios priemonės: 1) apgyvendinimas jaunimui skirtoje įstaigoje, apribojant buvimo joje trukmę (iki reformos 1995 m. buvo dvi atskiros priemonės – globos skyrimas bei atidavimas į specialią globos įstaigą); 2) tam tikrų daiktų konfiskavimas. Iki 1995 m. reformos buvo galima dar viena priemonė – priežiūros skyrimas, kuri šiuo metu gali būti taikoma tik kaip civilinė priemonė. Padarius nusižengimą, kai bylą nagrinėja vienas teisėjas, gali būti paskirtas tik tam tikrų daiktų konfiskavimas⁹².

Palyginus su Lietuvoje taikomomis, visiškai nauja priemonė yra „**tam tikrų daiktų konfiskavimas**“ – remiasi nuostata, kad „nekontroliuojamas tam tikrų daiktų valdymas nesuderinamas su įstatymu ar viršuoju interesu“⁹³. Tam tikrų priemonių konfiskavimas kartais paskiriamas net ir kai teisėjas priima išteisinamąjį nuosprendį arba kai neteisminiame posėdyje nusprendžiama dėl šios priemonės taikymo tikslingumo, jei tai atitiktų minėtą nuostatą.

Olandai nepilnamečiams dar turi savotišką poveikio priemonę – 2-6 metus trunkantį „gydymą“, taikoma jaunuoliams, padariusiems pačius sunkiausius smurtinius nusikaltimus: tyčinį nužudymą, sunkų kūno sužalojimą, išžaginimą, plėšimą ir kt. Šios tarpinės tarp laisvės atėmimo ir alternatyvaus poveikio priemonės tikslas – auklėti, gydyti ir mokyti nepilnamečius, stengiantis juos reintegruoti į visuomenę.

Anglijoje 10-17 jaunimui pagal įstatymus taikomos sankcijos skirstomos į 4 grupes: 1) išpėjimas; 2) baudžiamasis persekiojimas; 3) kaip tokios kardomojo kalnimo ir atsakomosios priemonės; 4) teismo sankcijos. Apie tai, kad užteks vien išpėjimo priemonės taikymo, nusprendžia policiją, pagaunant nepilnametį kaltininką nesunkaus nusikaltimo padarymo vietoje. Ši priemonė taikoma tam, kad išsaugotų jaunuolį nuo teisminių priemonių, kad būtų galima greitai reaguoti į padarytus nesunkius nusikaltimus. Dėl baudžiamojo persekiojimo

⁹¹ *Cit. op.* 39, 69-70 p.

⁹² *Cit. op.* 45, 86 p.

⁹³ *Cit. op.* 45, 90 p.

taikymo nusprendžiama prokuratūroje. Kardomojo kalinimo ir kitos atsakomosios priemonės skiriamos teismo posėdyje, po kurio nepilnametis lieka laisvėje, tačiau įsipareigoja laikytis nustatytų draudimų bei įpareigojimų: laikino apgyvendinimo „komunalinėse“ įstaigose, ar auklėjimo namuose, ar globos namuose; ar priežiūros namuose (kai jaunuoliui nereikalinga ypatinga priežiūra), ar pas gimines, arba laikino suėmimo⁹⁴.

Pagal Prancūzijos įstatymus, kaip jau buvo minėta analizuojant jaunimo amžių, vaikams iki 13 m. galioja baudžiamosios atsakomybės negalimumo principas. Vyresniems nei 13 m. nepilnamečiams reglamentuota specifinės formos reakcija į padarytus nusikaltimus: 1) auklėjamojo pobūdžio priemonės, skiriamos atsižvelgiant į pažeidėjo asmenybę – įvairios taip vadinamos rūpybos priemonės (įspėjimas, skyrimas kieno nors priežiūrai, atidavimas į nustatytas gyvenamąsias įstaigas); 2) apsaugos priežiūra/ auklėjimo parama (tam tikras stebėjimas, auklėjimas); 3) teisminės pagalbos bei apsaugos jaunimui priemonės⁹⁵.

Švedijos Karalystėje 15-17 metų nepilnamečiai, padarę sunkius (smurtinius) nusikaltimus, patenka į uždara „gydymo“ instituciją, kurios funkcijos iš esmės yra panašios į Olandijos institucinį nepilnamečių „gydymą“. Ši priemonė atitinka ir nepilnamečio smurtininko izoliacijos tikslus, ir neutralizuoja neigiamą įkalinimo įstaigų poveikį, nes yra „skirta nepilnamečiui globoti, gydyti, mokyti, tobulinti socialinius įgūdžius, bendradarbiauti su tėvais, elgesio korekcijai, praleisti laisvalaikį, individualiems ir grupiniams metodams, tarpininkauti tarp nepilnamečio nusikaltėlio ir jo nusikaltimo aukos bei padėti integruotis į visuomenę“⁹⁶. Šią priemonę galima laikyti efektyviu kompromisu tarp nepilnamečių įkalinimo ir alternatyvių poveikio priemonių.

Pagal Rusijos baudžiamąjį kodeksą nepilnamečiams asmenims, padariusiems nusikaltimą, gali būti paskirta kriminalinė bausmė arba priverčiamosios auklėjamojo poveikio priemonės: 1) įspėjimas; 2) atidavimas tėvų ar juos pakeičiančių asmenų arba specializuotos valstybinės institucijos priežiūrai; 3) įpareigojimas atlyginti padarytą žalą; 4) laisvalaikio apribojimas ir specialių nepilnamečio elgesio reikalavimų nustatymas. Pagrindinis priverčiamųjų auklėjamojo pobūdžio priemonių skirtumas nuo kriminalinių bausmių yra tai, kad jos neužtraukia teistumo. Kaip ir Lietuvoje, nepilnamečiui vienu metu gali būti paskirtos kelios priverčiamosios auklėjamojo pobūdžio priemonės. Jeigu nepilnametis nevykdo arba

⁹⁴ Versta autorės iš Graham J. England. DUENKEL, F. *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 1997, 107-113 s.

⁹⁵ Versta autorės iš Nothhafft S. *Erziehen statt Strafen Grundlagen und Tendenzen des französischen Jugendstrafrechts*. DUENKEL, F. *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 1997, 131 s.

⁹⁶ JATKEVIČIUS, A. Alternatyvios laisvės atėmimui poveikio priemonės, taikomos nepilnamečiams už smurtinius nusikaltimus. *Teisė*, 2000, nr. 35, 50 p.

netinkamai vykdo paskirtos priemonės, ir tai nustatyta tvarka oficialiai užfiksuota, tai ši priemonė panaikinama ir byla siunčiama patraukti nepilnametį baudžiamojon atsakomybėn.

Taigi, galima padaryti išvadą, kad kiekvienoje šalyje yra tam tikrų savitumų tarp auklėjamojo poveikio priemonių rūšių, jų taikymo ir vykdymo, priklausomai nuo nevienodo socialinio ar ekonominio šalių išsivystymo. Kai kurios poveikio priemonės pagal prasmę ir turinį atitinka Lietuvoje taikomas, kai kurios yra visiškai skirtingos. Tačiau daugelyje valstybių pasisakoma už kuo platesnį alternatyvių bausmės priemonių taikymą, kurios yra reikalingos ir būtinos, siekiant pataisyti nepilnametį ir jį ugdyti, sulaikyti nuo kitų neteisėtų veikų padarymo bei padėti jam integruotis konkrečioje socialinėje aplinkoje. Šalyse, kur jaunimo baudžiamoji atsakomybė reglamentuota atskirai nuo suaugusiųjų, vyrauja alternatyvioms laisvės atėmimo bausmei poveikio priemonėms teikiamas prioritetas.

2.5 Bausmių ypatumai (rūšys, skyrimas, atidėjimas)

Bausmė yra griežčiausia poveikio priemonė, labiausiai suvaržanti nepilnamečių teises ir laisves bei turinti sunkiausių padarinių (teistumą). Bausmė turėtų būti taikoma tik tada, kai paaiškėja, jog nepilnametis padarė tokio pobūdžio nusikalstamą veiką, už kurią jam negali būti taikomos švelnesnės poveikio priemonės.

Pagal LR BK 41 str. 1 d. „Bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui“, apribojant nuteistojo teises ir laisves. Bausmės esmę sudaro nusikalstamą veiką padariusio asmens nubaudimas, o jos turinį – tam tikrų teisių ar laisvių apribojimai ir (arba) specialios pareigos⁹⁷.

Lietuvos BK nėra numatyta kokių nors specialių bausmių nepilnamečiams. LR BK 90 straipsnyje nurodytas tik ribotas nepilnamečiams taikomos bausmės ir apibrėžiamos jų ribos. Bausmė gali būti paskirta tik už baudžiamajame įstatyme numatytos pavojingos veikos padarymą. Loginė įstatymo analizė leidžia manyti, kad nepilnamečiams taikomos bausmės, kaip ir kiekviena kita suaugusiam asmeniui skiriama bausmė, taip pat turi paskirtį:

- 1) sulaikyti nepilnamečius nuo nusikalstamų veikų darymo;
- 2) nubausti nusikalstamą veiką padariusį nepilnametį;
- 3) atimti ar apriboti jam galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas;
- 4) paveikti bausmę atlikusius nepilnamečius taip, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų;
- 5) užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą⁹⁸.

⁹⁷ *Cit. op. 27, 263 p.*

⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741), 41 str.

Bausmė turi padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį, apsaugoti nuo naujų nusikaltimų. Įstatymų leidėjas, atsižvelgęs į nepilnamečio amžių ir turėdamas norą jam padėti reintegrotis į visuomenę, neapsiriboja bendrosios bausmės paskirties pabrėžimu, o nurodo specialius nepilnamečiams taikomas baudžiamosios atsakomybės tikslus (LR BK 80 str.), kurie iš esmės papildo ir individualizuoja LR BK 41 straipsnyje įtvirtintą bausmės paskirtį.

LR BK 90 str. įtvirtintas bausmių nepilnamečiui sąrašas yra išsamus, bausmės nuosekliai nurodytos pagal jų griežtumą, pradedant švelniausia bausme:

1) **Viešieji darbai.** Viešuosius darbus teismas skiria nepilnamečiams tik LR BK specialiosios dalies sankcijoje numatytais atvejais⁹⁹. Tokios bausmė vykdymui reikalingas rašytinis nepilnamečio sutikimas (BVK 39 str.). Skirdamas viešuosius darbus teismas vadovaujasi šios bausmės skyrimo sąlygomis ir taisyklėmis, taikomomis pilnamečiams. LR BK 90 str. nustato tik šios bausmės ribas nepilnamečiui – negali būti paskirta daugiau nei 240 valandų viešųjų darbų. Nepilnamečiui negali būti paskirti tokie viešieji darbai, kurie gali kenkti jo sveikatai. „Darbu visuomenės labui laikytinas bet koks darbas sveikatos priežiūros, globos ir rūpybos įstaigose arba valstybinėse ir nevalstybinėse įstaigose bei organizacijose, teikiančiose socialinę pagalbą arba paramą neįgaliesiems, socialiai remtiniams asmenims, nepilnamečiams, ligoniams, tvarkant aplinką ir pan.“¹⁰⁰. Teismas, įvertinęs visus objektyviuosius ir subjektyvius nusikalstamos veikos sudėties požymius, nepilnamečio asmenybę, visas atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes, bendrininkavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį, turi teisę savo nuožiūra paskirti tokį viešųjų darbų valandų kiekį, koks yra optimalus nepilnamečio asmenybės korekcijai. Teismas kartu turi įvertinti, ar už padarytą veiką tikslingiau skirti viešuosius darbus, ar kai kurias auklėjamojo poveikio priemones, kurios savo turiniu iš esmės gali būti griežtesnės už tokią bausmę ir gali efektyviau sulaikyti nepilnamečių nuo naujų neteisėtų veikų padarymo. Viešųjų darbų skiriami vis mažiau: 2003 m. jie sudarė apie 5 %, o 2005 m. – tik 2 % paskirtų bausmių nepilnamečiams (žr. 1 priedo 3 lentelę).

Kitose užsienio valstybėse viešųjų darbų bausmė pasitaiko retai, bet yra panašių pagal prasmę bausmių. Pvz., Rusijoje gali būti skiriama bausmė „**privalomieji darbai**“ – nuo 40 iki 160 val. Tai tokie darbai, kuriuos gali dirbti nepilnamečiai, ir jie atliekami laisvu nuo mokslo ar pagrindinio darbo metu. Šios bausmės vykdymo trukmė asmenims iki 15 metų negali viršyti 2 valandų per dieną, o asmenims nuo 15 iki 16 metų – 3 valandų per dieną¹⁰¹. Rusijoje, skirtingai nei Lietuvoje, įstatymiškai nėra apibrėžiamas šių darbų „viešasis“ pobūdis.

⁹⁹ *Cit. op. 27.*, 457 p.

¹⁰⁰ *Cit. op. 27.*, 281 p.

¹⁰¹ Уголовный кодекс Российской Федерации, 88 статья. [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>

Rusijoje prie bausmių, galimų skirti nepilnamečiams už nusikalstamų veikų padarymą, yra numatyti **pataisos darbai**, kurių terminas gali būti iki 1 metų. Šią bausmę nepilnamečiai atlieka darbo vietoje. Jeigu nepilnametis piktybiškai neatlieka paskirtos bausmės, tai teismas gali pakeisti neatliktos bausmės dalį arba areštu, arba laisvės atėmimu, skaičiuojant, kad 1 arešto diena prilygsta dviem pataisos darbų dienoms, o viena laisvės atėmimo diena prilygsta trimis dienoms pataisos darbų¹⁰².

Vokietijoje su **jaunuolio darbu** yra susijusios kelios priemonės: gali būti skiriami nurodymai susirasti darbo vietą ar atlikti tam tikrą darbą ir įpareigojimas atlikti tam tikrą darbą. Šios priemonės jau daug metų taikomos Vokietijos teismų praktikoje vietoj anksčiau vyravusio jaunimo arešto ir vietoj baudų, kurių jaunuoliai negali sumokėti iš asmeninių lėšų. Jaunuoliai turi dirbti laisvalaikiu (savaitgaliais ar per atostogas) ir paskirtas darbas neturi trukdyti profesiniam užsiėmimui arba mokslui. Auklėjimo atžvilgiu šios priemonės yra ypač tinkamos, juo labiau jei darbas yra visuotinai naudingas ir atliekamas tam tikrose įstaigose ar vietose (pvz., ligoninėse, senelių namuose, socialinės pagalbos organizacijose, viešuosiuose parkuose)¹⁰³.

2) Bauda - tai piniginė bausmė, teismo skiriama LR BK specialiojoje dalyje numatytais atvejais (LR BK 47 str. 1 d.). Jos esmę sudaro nuteistojo pareiga sumokėti teismo paskirtą pinigų sumą valstybės naudai. Ši bausmė gali būti skiriama ne visiems nepilnamečiams, o tik dirbantiems ar savo turto turintiems (LR BK 90 str. 3 d.). Dirbančiu nepilnamečiu gali būti asmuo nuo 14 metų, jeigu įvykdomi LR Darbo kodekse numatyti reikalavimai. Nepilnametis 14-18 metų amžiaus pagal LR CK turi teisę savarankiškai disponuoti savo pajamomis bei turtu, įgytu už tokias pajamas. Minimali bauda nepilnamečiui yra 1 MGL dydžio, o jos maksimumas negali viršyti 50 MGL dydžio. Visais atvejais nepilnametis turi arba dirbti, arba turėti tiek turto, kad būtų garantuotas priverstinis baudos išieškojimas¹⁰⁴. Lietuvoje bauda skiriama vis daugiau (2003 m. – 3.5 %, 2005 m. 6.7 %), o Vokietijoje – viena populiariausių (žr. 1 priedo 4 pav.).

Užsienio valstybėse bauda yra gana populiari nepilnamečiams taikomų bausmių rūšis. Pvz., Olandijoje bauda kaltininkui turi reikšti tam tikrus finansinius nuostolius, ji mokama miesto kasai, taigi žala nukentėjusiajam nėra kompensuojama. Teisėjas, skirdamas baudą, turi atsižvelgti į kaltininko finansinę padėtį bei galimybes, šeimos pajamas¹⁰⁵.

¹⁰² *Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации (постатейный)*, под редакцией Н.Г. Кадникова [авторский коллектив АРЕНДАРЕНКО, А.В., et al. Москва: Книжный мир, 2004, 227 с.

¹⁰³ *Cit. op.* 36, 54 p.

¹⁰⁴ *Cit. op.* 27, 459-460 p.

¹⁰⁵ *Cit. op.* 45, 87 p.

Rusijoje bauda gali būti skiriama nepilnamečiui tuo atveju, jei jis turi savarankišką uždarbį ar turtą, ir tuo atveju, jei tokių neturi (toku atveju bauda išieškodama iš nepilnamečio tėvų ar kitų teisėtų atstovų esant jų sutikimui). Bauda skiriama nuo 1.000 iki 50.000 rublių arba nepilnamečio nuteistojo darbo užmokesčio ar kitų pajamų už laikotarpį nuo 2 savaičių iki 6 mėnesių dydžio¹⁰⁶.

Austrijoje JTĮ irgi yra numatyta piniginė bauda (JTĮ 5 str.). Jos vykdymas gali apsiriboti lygtiniu visos baudos arba jos dalies sumokėjimu. Piniginė bauda laikoma viena griežčiausių bausmių, skiriamų nepilnamečiams už padarytą baudžiamąją veiką. Austrijos jaunimo teisėje pinigine bauda skiriama nepilnamečiams, turintiems pakankamą, savarankišką pragyvenimo šaltinį, todėl teismų praktikoje taikoma retai¹⁰⁷. Maksimalus baudos jaunuoliams dydis yra du kartus mažesnis, nei numatytas Austrijos BK.¹⁰⁸

Vokietijos JTĮ kaip baudžiamojo poveikio priemonė jaunuoliams yra numatytas **įpareigojimas sumokėti pinigų sumą visuotinai naudingai institucijai**. Šį įpareigojimą teismas gali paskirti tik tada, kai „(1) jaunuolis padaro lengvą nusižengimą ir yra tikėtina, kad jis šią pinigų sumą sumokės iš lėšų, kuriomis pats disponuoja, arba (2) iš jaunuolio turi būti paimtas pelnas kurį jis gavo iš savo veiklos arba kaip užmokestį už ją“ (JTĮ 15 str. 2 d.). Minimali ir maksimali pinigų sumos riba įstatyme nėra nustatyta, tačiau praktikoje vyrauja nuomonė, kad ši suma turi atitikti nusižengimo sunkumą ir jaunuolio galimybes. Vokietijoje ši bausmė jaunuoliams skiriama palyginti dažnai. Teismų praktikoje ji sudaro beveik trečdalį visų paskirtų baudžiamojo poveikio priemonių. Nuo suaugusiems taikomos baudos ši priemonė skiriasi ir tuo, kad šios pinigų sumos negalima priverstinai išieškoti Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka¹⁰⁹.

3) Laisvės apribojimas – tai terminuotas įstatymo ir teismo nustatytų pareigų (draudimų ir įpareigojimų) taikymas nuteistajam. Ši bausmė nepilnamečiams atsirado tik priėmus LR BK 2004-07-05 dienos pataisas ir nėra kitaip reglamentuojama negu laisvės apribojamas, taikomas pilnamečiams. Laisvės apribojimo bausmė gali būti skiriama nuo 3 mėn. iki 2 metų. Teismas, skirdamas laisvės apribojimo bausmę, gali nustatyti vieną ar kelis draudimus ar įpareigojimus, kurie turi būti tarpusavyje suderinami ir objektyviai įvykdomi. Ši bausmė pagal savo turinį panaši į galimą skirti auklėjamojo pobūdžio priemonę – elgesio apribojimą, kai irgi nustatomi įpareigojimai ir draudimai, tačiau elgesio apribojimo trukmė yra

¹⁰⁶ Уголовный кодекс Российской Федерации, 88 ст. 2 п. [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>

¹⁰⁷ *Cit. op.* 39, 76 p.

¹⁰⁸ Jugendgerichtsgesetz, 5§, 5p. [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.sbg.ac.at/ssk/docs/jgge>>

¹⁰⁹ *Cit. op.* 36, 55 p.

mažesnė – nuo 30 dienų iki 12 mėn. Lietuvoje ši priemonė faktiškai skiriama tik nuo 2005 m. ir sudarė apie 23 % visų nepilnamečiams paskirtų bausmių (žr. 1 priedą, 3 lentelę).

Užsienio valstybėse panašūs draudimai ir įpareigojimai dažniausiai yra nustatyti prie auklėjamojo pobūdžio priemonių.

4) Areštas – tai trumpalaikis laisvės atėmimas, atliekamas areštinėje (LR BK 49 str. 2 d.). Arešto esmę sudaro trumpalaikis nuteisto nepilnamečio izoliavimas nuo visuomenės, laikant jį specialiai tam tikslui skirtose areštinėse¹¹⁰. Areštinėje nepilnamečiai laikomi izoliuotai nuo suaugusių asmenų. Pagal LR BK 90 str. 4 d. nepilnamečiui gali būti skiriamas nuo 5 iki 45 parų areštas. Šią bausmę teismas skiria tik BK specialiosios dalies konkretaus straipsnio sankcijoje numatytais atvejais, vadovaudamasis šios bausmės skyrimo sąlygomis ir taisyklėmis, taikomomis pilnamečiams. Arešto trukmę kiekvienu konkrečiu atveju nustato teismas, atsižvelgdamas į padarytos veikos pavojingumą, nepilnamečio amžių, sveikatos būklę ir socialinę brandą bei kitas aplinkybes. 2005 m. ryškiai sumažėjo nepilnamečių skaičius, nuteistų arešto bausme, lyginant su 2003 ar 2004 m. – nuo 25 % iki 8 % (žr. 1 priedo 3 lentelę).

Vokietijos JTĮ numatytas areštas yra griežčiausia iš visų priemonių (išskyrus kriminalinę bausmę – laisvės atėmimas). Areštas gali būti laisvalaikio, trumpalaikis ir ilgalaikis (JTĮ 16 str. 1 d.). Jis skiriamas tuomet, kada būtina nubausti už pakankamai sunkią veiką, nes priešingu atveju ši griežta reakcija būtų neadekvati veikai. Areštas jaunuoliams gali būti paskirtas nuo 2 iki 28 dienų. Laisvalaikio areštas skiriamas vienam ar dviem savaitgaliams (JTĮ 16 str. 2 d.). Trumpalaikis areštas taikomas vietoj laisvalaikio arešto, jeigu auklėjimo sumetimais tai yra tikslinga ir jeigu netrukdo nei jaunuolio mokslui, nei darbui. Dvi trumpalaikio arešto dienos yra prilyginamos vienam laisvalaikio areštui (16 str. 3 d.). Ilgalaikis areštas yra skiriamas mažiausiai vienai savaitei ir daugiausia keturioms savaitėms. Jis skaičiuojamas pilnomis dienomis ar savaitėmis (16 str. 4 d.)¹¹¹. Vokietijoje nepilnamečiams skiriamas areštas sudaro apie 18 % bausmių (žr. 1 priedo 6 pav.).

Rusijoje arešto bausmė skiriama tik tiems nepilnamečiams, kurie teismo nuosprendžio priėmimo metu jau turi 16 metų (nors minimali nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės amžiaus riba yra 14 metų). Šios bausmės terminas yra nuo 1 iki 4 mėnesių¹¹².

5) Terminuotas laisvės atėmimas – yra nuteistojo izoliavimas tam tikram laikui nuo visuomenės, laikant jį specialiai tam skirtose patalpose įstaigose: atvirose kolonijose, patalpose namuose ir kalėjimuose¹¹³. Ši bausmė gali būti skiriama tik nusikaltimą padariusiam asmeniui ir

¹¹⁰ *Cit. op.* 27, 293 p.

¹¹¹ Jugendgerichtsgesetz, 16§ [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/JGG>>

¹¹² Уголовный кодекс Российской Федерации, 88 ст. 5 п. [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>

¹¹³ *Cit. op.* 27, 295 p.

tik BK specialiojoje dalyje numatytais atvejais. Laisvės atėmimas – sunkiausia bausmė nepilnamečiui, kuri taikoma jam tik kaip *ultima ratio* priemonė, užkertanti kelią nusikalstamiems jo veiksams. Terminuotą laisvės atėmimą nepilnamečiui teismas gali skirti, jeigu yra pagrindas manyti, kad kitos rūšies bausmių nusikalstamiems nepilnamečio polinkiams pakeisti nepakanka, arba jeigu nepilnametis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą. Skiriant nepilnamečiui laisvės atėmimą, šios bausmės minimumą sudaro pusė minimalios bausmės, numatytos straipsnio, pagal kurį kvalifikuojamas nusikaltimas, sankcijoje. Jeigu straipsnio sankcijoje nėra nustatytas konkretus bausmės minimumas, nepilnamečiui tokios bausmės minimumas, kaip ir suaugusiems yra trys mėnesiai. Laisvės atėmimo bausmė nepilnamečiui pagal LR BK negali viršyti 10 metų (LR BK 90 str. 5 d.). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nepilnamečiui neskiriama.

Terminuotas laisvės atėmimas – pakankamai populiarī priemonė Lietuvoje, nors procentaliai kasmet skiriama vis rečiau (žr. XX lentelę). Dažniausiai skiriamas laisvės atėmimas nuo 1 iki 3 metų. (žr. XX lentelę).

Palyginimui su Lietuva, Lenkijoje jaunimui taikoma laisvės atėmimo bausmė negali viršyti dviejų trečdalių viršutinės straipsnio sankcijos ribos, numatytos už nusikaltimą, kuriuo kaltininkas yra kaltimas. Bausmę gali gerokai sušvelninti teismas. Taip pat, kaip ir Lietuvoje, kaltininkui, kuris nusikaltimo padarymo metu neturėjo 18 metų, neskiriamas laisvės atėmimas iki gyvos galvos, tačiau jeigu sankcijoje numatyta bausmė yra laisvės atėmimas iki gyvos galvos, tai nepilnamečiui maksimali bausmė negali viršyti 25 metų¹¹⁴.

Vokietijoje pagal JTĮ 17 str. yra numatytas laisvės atėmimas jaunimo kalėjime. Tai vienintelė kriminalinė bausmė, kurią teismas gali paskirti, kai „jaunuolio auklėjimui dėl jo kenksmingų polinkių, kurie išryškėjo veikoje, nepakanka auklėjamųjų arba pataisos priemonių, arba kai dėl kaltės sunkumo kriminalinė bausmė yra būtina“¹¹⁵. Pagal Vokietijos JTĮ 18 str. minimali laisvės atėmimo trukmė jaunuoliams yra 6 mėnesiai, o maksimali – 5 metai. Tačiau jei padaromas „nusikaltimas, už kurį pagal bendrąją baudžiamąją teisę gresia laisvės atėmimas, ilgesnis nei 10 metų, laisvės atėmimo maksimumas jaunimui yra 10 metų. Turi būti skiriama laisvės atėmimo bausmė tokios trukmės, kad būtų „įmanomas būtinas auklėjamasis poveikis“¹¹⁶.

Austrijos JTĮ numato laisvės atėmimo bausmę, kurios vykdymas gali būti lygtinis ar iš dalies lygtinis (t.y. dalį bausmės nuteistasis turi atlikti realiai). Minimali sankcija nėra nustatyta, o maksimali sankcijos riba nepilnamečiams sudaro pusę BK numatytos maksimalios sankcijos

¹¹⁴ *Cit. op.* 46, 103 p.

¹¹⁵ Jugendgerichtsgesetz, 17§ [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/JGG>>

¹¹⁶ *Cit. op.* 36, 53 p.

ribos. Nepilnamečiams gali būti skiriamas laisvės atėmimas nuo 6 mėnesių iki 10 metų vietoj suaugusiems taikomos nuo 10 iki 20 metų termino bausmės. Jeigu Austrijos BK sankcijoje numatytas laisvės atėmimas iki gyvos galvos, tai už tokio nusikaltimo padarymą nepilnamečiams iki 16 metų maksimali laisvės atėmimo bausmė negali viršyti 10 metų, o 16-19 metų amžiaus jaunuoliams – 15 metų¹¹⁷. Taip pat gali būti taikomas lygtinis nuteisimas bei lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų.

Pagal Olandijos baudžiamuosius įstatymus anksčiau buvo skiriamos dvi laisvės atėmimo formos: kalinimas ir areštas. Dabar abi formos yra sujungtos į vieną – kalėjimą. Kalėjimo bausmės ribos 12-15 metų amžiaus jaunuoliams yra nuo 1 iki 12 mėnesių, o 16-17 metų amžiaus – iki 24 mėnesių¹¹⁸. Palyginus su kitomis valstybėmis, maksimali laisvės atėmimo trukmė jaunuoliams Olandijoje yra labai maža. 18-20 metų amžiaus jaunuoliams gali būti taikoma jaunimo baudžiamoji teisė, jeigu kaltininko asmenybė duoda tam pagrindą. Tokiu atveju didžiausia laisvės atėmimo bausmė gali būti 15 metų, o padarius tam tikrus sunkius nusikaltimus – 20 metų arba iki gyvos galvos¹¹⁹.

Pagal Rusijos BK laisvės atėmimas nepilnamečiams iki 16 metų gali būti skiriamas ne ilgesniam nei 6 metų terminui. Nepilnamečiams iki 16 metų, padariusiems labai sunkius nusikaltimus, o taip pat kitiems nepilnamečiams (virš 16 metų amžiaus) gali būti paskirtas laisvės atėmimas iki 10 metų. Bausmė atliekama auklėjimo kolonijose. Laisvės atėmimo bausmė negali būti paskirta nepilnamečiams iki 16 metų amžiaus, jeigu jie pirmą kartą padarė nesunkų ar apysunkį nusikaltimą, o taip pat kitiems nepilnamečiams, pirmą kartą padariusiems nesunkų nusikaltimą. Minimali laisvės atėmimo bausmė, numatyta atitinkamo straipsnio sankcijoje už sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo padarymą pagal Rusijos BK 88 str. 6.1 punktą, kaip ir Lietuvoje, mažinama per pusę¹²⁰.

Švedijos BK yra toks ypatumas – nuo 1999 m. sausio 1 d. nepilnamečių nebegalima uždaryti į kalėjimą. 15-17 metų nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus, patenka į uždara „gydymo“ instituciją, kurioje buvimo trukmė nustatoma nuo 14 parų iki ketverių metų, atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo sunkumą¹²¹.

Taigi, aptartos bausmės, skiriamos nepilnamečiams už nusikalstamų veikų padarymą, iš esmės yra panašios Lietuvoje ir užsienio valstybėse, tik skiriasi bausmės skyrimo terminai arba nustatyti šiek tiek kitokie ypatumai.

¹¹⁷ Jugendgerichtsgesetz, 5§, 2-4 p. [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.sbg.ac.at/ssk/docs/jgge>>

¹¹⁸ *Cit. op.* 45, 87 p.

¹¹⁹ *Cit. op.* 45, 88 p.

¹²⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации, 88 ст. 6-6.1 п. [Žiūrėta 2007-03-27]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>

¹²¹ *Cit. op.* 96, 50 p.

Bausmių skyrimo nepilnamečiams ypatumai Lietuvoje bei užsienio valstybėse taip pat gali būti palyginami.

Lietuvoje teismas, skirdamas bausmę nepilnamečiui, vadovaujasi bendrais bausmių skyrimo pagrindais ir taisyklėmis, taikomomis pilnamečiams, tačiau kartu atsižvelgia į bausmių individualizavimo ypatumus, numatytus LR BK 91 straipsnyje.

Skirdamas konkrečią bausmę nepilnamečiui, teismas: „1) atsižvelgia į BK specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką, sankcijoje nustatytas ribas; 2) tiksliai laikosi BK bendrosios dalies nuostatų; 3) įvertina padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį, nepilnamečio kaltės formą ir rūšį, padarytos nusikalstamos veikos motyvus ir tikslus bei jų ypatumus, susijusius su nepilnamečio amžiumi, nusikalstamos veikos padarymo stadija, nepilnamečio asmenybe (lytimi, išsimokslinimu, šeimine padėtimi, dorovinėmis savybėmis ir kt.), nepilnamečio kaip bendrininko dalyvavimo, darant nusikalstamą veiką, formą ir rūšį, atsakomybę lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes“¹²².

Kartu teismas atsižvelgia į LR BK 91 str. 2 d. išvardintas aplinkybes: „1) nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygas; 2) nepilnamečio sveikatos būklę ir socialinę brandą; 3) anksčiau taikytas poveikio priemonės ir jų veiksmingumą; 4) nepilnamečio elgesį po nusikalstamos veikos padarymo“. Šios aplinkybės glaudžiai siejasi su nepilnamečio asmenybės formavimosi ypatumais, jo reakcija į socialinės aplinkos poveikį, kaltės suvokimą dėl padarytos nusikalstamos veikos ir atgailą.

Praktikoje dažnai būna apskundžiami teismo nuosprendžiai, argumentuojant, kad nepilnamečiui paskirta per griežta bausmė. Taip, pvz., 2005 m. spalio 4 d. LAT nagrinėjo vieną tokį atvejų ir nustatė, kad 1-os instancijos teismas paskyrė bausmę teisingai. Paskirta bausmė yra mažesnė nei BK 135 straipsnio 2 dalies sankcijoje numatytos bausmės vidurkis, kuris, remiantis BK 91 straipsnio 3 dalimi, nepilnamečiui sudaro 6 metus 6 mėnesius, atitinka BK 54, 61, 63, 80, 91 straipsnių reikalavimus ir savo dydžiu nėra aiškiai per griežta: nepilnametis kaltininkas padarė dvi tyčines, iš anksto suplanuotas, labai sunkią ir apysunkę nusikalstamas veikas, kėsindamasis į asmens sveikatą ir turtą, tam iš anksto pasiruošė ir panaudojo įrankį, pritaikytą žaloti žmogaus kūną, nepilnametei nukentėjusiajai R.R. buvo sukeltos didelės fizinės kančios, padaryta didelė turtinė ir neturtinė žala. Be to, tinkamai buvo įvertinta ir kaltininko asmenybė: nors L.S. nusikaltimus padarė būdamas nepilnametis ir pirmą kartą, tačiau jo elgesys mokykloje vertinamas neigiamai, nusikaltimo padarymui buvo iš anksto pasiruošta¹²³.

Pagal Rusijos BK 89 str., skiriant bausmę nepilnamečiui, kaip ir Lietuvoje teismas atsižvelgia į bendrus bausmių skyrimo pagrindus bei į nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo

¹²² *Cit. op 27, 463 p.*

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. spalio 4 d. nutartis Nr. 2K-576/2005

sąlygas, psichikos išsivystymo lygį, kitus asmenybės ypatumus, o taip pat į vyresnio amžiaus žmonių įtaką nepilnamečiui¹²⁴. „Esant ir kitoms sąlygoms nepilnametis, įtakojamas suaugusiųjų arba nuskriaustas tėvų priežiūra ir auklėjimu, patyręs smurtą iš globėjo pusės, nusipelno ne tokios griežtos atsakomybės taikymo. Teismas turi atsižvelgti į tai, kad dėl amžiaus ypatumų nepilnamečiui įtakos galėjo turėti toks motyvas, kaip melagingas draugystės jausmas, polinkis mėgdžioti, o ne siekimas gauti tam tikros naudos iš padarytos nusikalstamos veikos“¹²⁵. Nepilnamečio amžius pagal Rusijos BK 89 str. 2 d. laikomas lengvinančia aplinkybe ir į ją atsižvelgiama tik kartu su kitomis lengvinančiomis aplinkybėmis.

Pagal Lenkijos BK 54 str. 1 dalį, skirdamas bausmę nepilnamečiui arba jaunuoliui, teismas visų pirma vadovaujasi auklėjimo tikslais¹²⁶.

Vokietijos bausmių ir auklėjamojo pobūdžio priemonių skyrimo jaunimui taisyklės, priešingai nei Lietuvoje, skiriasi nuo bausmių skyrimo suaugusiems: skirtingai parenkamos atitinkamos bausmės ir skirtingai skaičiuojama jų trukmė. Pagal JTĮ svarbiausią vaidmenį skiriant bausmę atlieka jaunojo kaltininko asmenybė ir tinkamų priemonių jam auklėti parinkimas, o ne sankcijoje nurodytos bausmių ribos, priklausančios nuo nusikalstamos veikos sunkumo. „Skiriama tokia bausmė, kuri, atsižvelgiant į kaltininko asmenybę, geriausiai užtikrina jo resocializaciją; tuo atveju, kai abi bausmės šiuo požiūriu yra vienodai tinkamos, pirmenybė teikiama tai bausmei, kuri jaunuoliui yra priimtinesnė, t.y. mažiau pažeidžia jo individualų gyvenimą“¹²⁷. Be kaltininko asmenybės bruožų svarbus vaidmuo tenka ir jo padarytai veikai, o skiriant laisvės atėmimą būtinai turi būti atsižvelgiama į kaltininko kaltės laipsnį (JTĮ 17 str.).

Austrijos bausmių sistema skiriasi nuo Lietuvos tuo, kad aiškiai reglamentuotas subsidarumo principas: Austrijos JTĮ numatytos baudžiamojo poveikio priemonės bei kriminalinės bausmės turi būti taikomos eiliškumo pagal jų griežtumo pobūdį tvarką – nuo švelniausios iki griežčiausios. Pirmiausia nepilnamečio baudžiamojoje byloje prokuroras ir teisėjas turi įvertinti visas nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybes, o nesant tokio pagrindo turi būti mėginama išspręsti nepilnamečio atsakomybės klausimą neteisminei tvarka ir tik kraštutiniu atveju taikoma kriminalinė bausmė¹²⁸.

Pagal Austrijos JTĮ bausmės skyrimas vyksta tokia tvarka: 1) nepilnamečių iki 16 metų atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei jų veikoje nėra sunkios kaltės; 2) baudžiamojo persekiojimo atsisakymas prokuroro iniciatyva; 3) ikiteisminis sutaikymas arba teisminis

¹²⁴ Уголовный кодекс Российской Федерации, 89 ст. [Žiūrėta 2007-03-27]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>

¹²⁵ *Cit. op.* 102, 228 c

¹²⁶ *Cit. op.* 46, 103 p.

¹²⁷ *Cit. op.* 36, 59 p.

¹²⁸ *Cit. op.* 39, 70 p.

sutaikymas; 4) baudžiamosios bylos laikinas sustabdymas, paskiriant nepilnamečiui bandomąjį laikotarpį arba nustatant teismo įpareigojimus; 5) kaltinamasis nuosprendis be bausmės; 6) kaltinamasis nuosprendis atidedant bausmės vykdymą; 7) piniginė bausmė; 8) laisvės atėmimas.

Remiantis Austrijos JTĮ 4 str. 2 d. 2 p., jaunuolis nėra baudžiamas, jeigu jis, būdamas 14-15 metų yra padaręs nusižengimą ir jo veikoje nėra „sunkios kaltės“, tačiau, jei yra būtina specialiosios prevencijos tikslais, teismas gali neatleisti nepilnamečio nuo baudžiamosios atsakomybės.

Taigi Austrijoje, svarstant nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės klausimą pirmenybė teikiama atleidimui nuo bausmės arba jos atidėjimui. O kaip yra Lietuvoje? Šie klausimai reglamentuoti LR BK 92-94 straipsniuose ir jų taikymas priklauso nuo nepilnamečio padarytos veikos pavojingumo laipsnio ir kitų įstatyme išvardintų sąlygų. Atleidžiant nepilnamečių nuo bausmės ar atidedant bausmės vykdymą, teismas paskiria vieną ar kelias auklėjamojo poveikio priemones.

Bausmės vykdymas gali būti atidėtas, jeigu teismas nusprendžia, jog yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo (LR BK 92 str. 1 d.). „Pastarąjį dešimtmetį nepilnamečiams už padarytus nusikaltimus teismai dažniausiai skirdavo laisvės atėmimą, atidėdami bausmės vykdymą“¹²⁹. Bausmės vykdymo atidėjimas yra efektyvi nepilnamečių pataisymo ir perauklėjimo priemonė, ja siekiama nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumams nustatytų tikslų. Lietuvoje atidėti bausmės vykdymą galima net už tyčinį nusikaltimą, jeigu galutinė subendrinta bausmė nėra didesnė kaip ketveri metai laisvės atėmimo. Teismas gali atidėti paskirtos bausmės vykdymą nuo vienerių iki trejų metų tik laisvės atėmimu nuteistam nepilnamečiui. Bausmės vykdymo atidėjimas gali būti pratęstas vieneriems metams arba panaikintas, priimant sprendimą vykdyti pagal nuosprendį paskirtą bausmę, priklausomai nuo to, kaip nepilnamečis vykdo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, ar nepadaro naujų teisės pažeidimų.

Jeigu bausmės vykdymo laikotarpiu nepilnamečis vykdė teismo paskirtas auklėjamojo poveikio priemones, nepadarė numatytų teisės pažeidimų ir yra pagrindas manyti, kad jis laikysis įstatymų, nedarys naujų nusikalstamų veikų, teismas atleidžia nuteistąjį nuo bausmės, kai sueina bausmės vykdymo atidėjimo terminas.

Teisminės praktikos apibendrinimo duomenys rodo, kad teismai supranta nepilnamečių baudžiamųjų bylų nagrinėjimo ypatumus ir, atsižvelgdami į nepilnamečio perauklėjimo be griežtos izoliacijos galimybę, dažniau nei pilnamečiams taiko bausmės vykdymo atidėjimą¹³⁰.

¹²⁹ *Cit. op. 27, 472 p.*

¹³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2000 m. birželio 16 d. apibendrinimo apžvalga „Dėl teismų praktikos, taikant paskirtą bausmių vykdymo atidėjimą“ Nr. B2-12

Nepilnametis taip pat gali būti atleistas nuo bausmės, jeigu atitinka LR BK 93 str. nustatytus pagrindus ir bent vieną iš sąlygų. Pagrindai yra tokie: 1) padaro neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą; 2) tokį nusikaltimą padaro pirmą kartą; ir yra nustatytos tokios alternatyvios sąlygos: 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba 2) pripažintas ribotai pakaltinamu, arba 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų. Nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės nesukelia teistumo.

Pvz., Panevėžio miesto apylinkės teismas 2000 m. rugpjūčio 24 d. nutartimi už nusikaltimo, numatyto BK 271 str. 2 d., padarymą nuo baudžiamosios atsakomybės atleido nepilnamečius T.Š., J.Z., R.R., E.R., K.M. ir taikė jiems priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones: T.Š. – namų priežiūrą 45 paroms, J.Z., R.R., E.R., K.M. – tėvų priežiūrą. Priimdamas sprendimą atleisti nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės teismas atsižvelgė, kad nė vienas iš nusikaltusiųjų anksčiau nebuvo padaręs teisės pažeidimų, charakterizuojami patenkinamai, kaltę pripažino ir gailisi, nusikaltimu padarytą žalą atlygino¹³¹.

Pagal LAT teisėjų Senato nutarimą 2001 m. birželio 15 d. „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės“ kai kuriose bylose nepilnamečiai atleisti nuo baudžiamosios atsakomybės nepagrįstai arba, esant įstatymo numatytoms sąlygoms, teismas nesvarstė galimybės taikyti BK 52¹ str. (pagal seną LR BK). Kai kurie teismai atleisdavo nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečius, padariusius kelis nusikaltimus, arba asmenis, kurie teismo sprendimo priėmimo metu jau buvo pilnamečiai.

Pvz., Panevėžio miesto apylinkės teismas 1998 m. gegužės 4 d. nutartimi už nusikaltimo, numatyto BK 235 str., padarymą nuo baudžiamosios atsakomybės atleido D.K., gimusį 1980 02 18, ir taikė jam priverčiamąją auklėjamojo pobūdžio priemonę – įpareigojo atlikti 50 val. nemokamų darbų. D.K. teismo nutarties priėmimo metu jau buvo pilnametis¹³².

Vokietijos JTĮ irgi yra numatytas bausmės vykdymo atidėjimas nepilnamečiams, nuteistiems laisvės atėmimu iki 1 metų arba nustatytais atvejais nuteistiems ilgesniu laisvės atėmimu, bet neviršijančiu 2 metų ribos. Atidėjimas galimas, „jeigu yra manoma, kad pats nuosprendis jam bus geras išpėjimas ir jis be nuosprendžio įvykdymo, darant jam auklėjamąjį poveikį bausmės vykdymo atidėjimo metu, ateityje gyvens dorai“¹³³. Atidedant bausmės vykdymą, būtina atsižvelgti į jaunuolio asmenybę, jo ankstesnį gyvenimą, nusikalstamos veikos aplinkybes, elgesį po veikos padarymo, jo gyvenimo sąlygas ir poveikį, kuris lauktinas atidėjus

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52¹ str.)“

¹³² *Ibid.*

¹³³ Jugendgerichtsgesetz, § 21 [Žiūrėta 2007-03-28]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/JGG>>

bausmę. Bausmės vykdymas gali būti atidedamas nuo 2 iki 3 metų, o vėliau šis terminas gali būti arba sutrumpintas 1 ar 2 metais arba pailgintas iki 4 metų. Panašiai kaip ir Lietuvoje, jaunuoliui, kuriam atidedamas bausmės vykdymas, teismas paskiria priežiūrą iki 2 metų. Taip pat yra numatytas ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės institutas (JTĮ 26a str.)

Pagal Olandijos BK laisvės atėmimo bausmės vykdymas irgi gali būti atidėtas (BK 77w str.). Tačiau tada ši bausmė dažniausiai yra derinama su kitomis priemonėmis. Paprastai atidėjus laisvės atėmimo bausmės vykdymą, kaip ir Lietuvoje skiriamos alternatyvios priemonės¹³⁴.

Lenkijos teisingumo vykdymo sistemoje gana dažnas yra teismų bylų nutraukimas, neskiriant jokių priemonių, nepilnamečio bylos perdavimas mokyklai ar visuomeninei organizacijai. Pvz., Lenkijoje remiantis teismo bylų nutraukimo sprendimais iš proceso šalinama apie 50 proc. nepilnamečių¹³⁵.

Rusijos BK nėra numatyta bausmės vykdymo atidėjimo instituto, tik yra nepilnamečio lygtinis atleidimas nuo bausmės bei atleidimas nuo bausmės, jeigu bus pripažinta, kad nepilnametis gali būti perauklėtas taikant priverčiamąsias auklėjamojo pobūdžio priemones (Rusijos BK 92 str.). Atleidimo nuo bausmės institutas gali būti taikomas priklausomai nuo nepilnamečio padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnio. Už apysunkį nusikaltimą atleidžiant nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės, jis gali būti patalpintas į uždaro tipo specialią mokymo-auklėjimo įstaigą. Jei nepilnametis kaltinamas už Rusijos BK 92 str. 5 d. išvardintus nusikaltimus (nusikaltimai prieš žmogaus laisvę, sveikatą, nusikaltimai nuosavybei ir kt.), tai jis negali būti atleistas nuo baudžiamosios atsakomybės.

Taigi, galima padaryti išvadą, kad daugelyje valstybių pirmenybė teikiama švelnesnėms bausmėms ar nepilnamečio atleidimui nuo bausmės, bausmės vykdymo atidėjimui, jeigu nepilnamečio padaryta nusikalstama veika pagal pavojingumo laipsnį bei pats nepilnametis kaip asmenybė ir savo elgesiu atitinka tų šalių įstatymų reikalavimus. Lietuvoje švelniausia bausmė – viešieji darbai – kitose šalyse retai pasitaiko, tačiau dažnai būna panašaus pobūdžio bausmė – įvairiai apibrėžiami nepilnamečiams skiriami darbai. Paskutiniu metu pastebima teigiama tendencija – Lietuvoje nepilnamečiams laisvės atėmimo bausmė kasmet skiriama vis rečiau.

Lietuvoje ir daugelyje kitų užsienio šalių nepilnamečiams taikomų bausmių sistemose yra numatytos tokios bausmės kaip piniginė bauda, laisvės atėmimas, tačiau šių ir kitų galimų bausmių ribos, nustatytos sankcijose už konkrečias nusikalstamas veikas yra švelnesnės nei taikomos suaugusiems.

¹³⁴ *Cit.op.* 36, 87 p.

¹³⁵ *Cit.op.* 46, 103 p.

3. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės taikymo problemos Lietuvoje ir jų sprendimo galimybės

Viena svarbiausių teisinės sistemos, ypač baudžiamosios justicijos, tobulinimo krypčių yra didinti jos veiksmingumą. Nusikalstamumo, tarp jo ir nepilnamečių, lygis lieka aukštas, o jo struktūra nepalanki. Mažėja nepilnamečių padariusių nusikaltimus amžius, didėja jų daromų smurtinių, grupinių nusikaltimų skaičius. Šiandienos nepilnamečių nusikalstamumas – tai rytdienos bendrasis suaugusiųjų nusikalstamumas.

Dėmesio centre yra poveikio nepilnamečiui teisės pažeidėjui veiksmingumo problemos, ypač baudžiamosios justicijos vaidmuo užtikrinant nepilnamečių nusikalstamumo kontrolę. Baudžiamosios justicijos institucijos turėtų ne tik užtikrinti, kad nepilnamečio nusikaltimas būtų išaiškintas ir kruopščiai ištirtas, bet ir nustatytos jo priežastys, atskleistos nepilnamečiui būdingos kriminogeninės savybės, įtakojusios jo elgesį, nustatytos ir įgyvendintos veiksmingos priemonės jam perauklėti, kad nepilnametis nepadarytų naujų nusikaltimų. Reikėtų nustatyti, kokie baudžiamosios atsakomybės ypatumai, pvz. taikomos bausmės ar auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečio asmenybei yra labai veiksmingi, o kokie mažiau veiksmingi.

Tačiau šiuo metu yra sunku vertinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečiams, padariusiems nusikalstamas veikas, efektyvumą. Visų pirma dar nebuvo atlikta nė vieno tyrimo, skirto auklėjamojo poveikio priemonių bei apskritai visų nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reguliuojančių 2000 metų Baudžiamojo kodekso normų taikymo efektyvumui įvertinti¹³⁶.

Šakių rajono apylinkės teismo pirmininkas Arturas Rauktys atkreipė dėmesį į teisės pažeidėjų amžiaus jaunėjimo ir jų daromų teisei priešingų veikų išūlėjimo ir žiaurėjimo tendencijas ir nurodė, kad reikėtų imtis veiksmingų priemonių šioms pavojingoms nepilnamečių nusikalstamumo tendencijoms pažaboti (pasiūlė sumažinti administracinių teisės pažeidimų subjektų amžiaus ribą bei pakeisti auklėjamojo poveikio priemonių reikšmę– prilyginti jas bausmėms). Pastaraisiais dešimtmečiais atlikta virš šimto tyrimų, siekiant išaiškinti baudžiamojo įstatymo sankcijų vaidmenį vykdant nusikaltimų prevenciją. „Visi jie gan vienareikšmiškai parodė, kad baudžiamosios atsakomybės priemonės apskritai ir ypač jų sugriežtinimas neturi prevencinio efekto“¹³⁷.

Lietuvos autoriai irgi tyrė kriminalinės justicijos sistemos įtaką nusikalstamumui ir pastebėjo, kad neigiamą poveikį nepilnamečiui daro pati baudžiamosios (kriminalinės) justicijos

¹³⁶ Mokslinė išvada dėl nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės griežtinimo. [Žiūrėta 2007-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/next.php?nr=55>>

¹³⁷ *Ibid.*

esmė¹³⁸. Iš karto po to, kai nepilnametis susidūrė su kriminaline justicija, pirmą kartą pamatė ikiteisminio tyrimo pareigūną, prasideda kiti, ne mažiau reikšmingi jo gyvenimui įvykiai: dalyvavimas įvairiausiuose procesiniuose veiksmuose, bendravimas su kriminalinės justicijos atstovais¹³⁹.

Taigi, Baudžiamosios atsakomybės griežtinimas neprideda prie nepilnamečių nusikalstamumo problemos sprendimo, atvirkščiai kelia pavojų pabloginti situaciją. Strategine tolimesnio nepilnamečių baudžiamosios justicijos vystymosi kryptimi turėtų būti ne auklėjamojo pobūdžio priemonių atsisakymas, ne šios justicijos penalizacija, o priešingai, jos auklėjamojo poveikio priemonių įgyvendinimo veiksmingų mechanizmų plėtojimas¹⁴⁰. Tai pabrėžiama ir strateginiame nepilnamečių justicijos vystymo dokumente – Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programoje. Čia nurodoma, jog auklėjamojo poveikio priemonės – labai svarbi, bet praktikoje vis dar silpna nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje grandis. Kad jos būtų veiksmingai taikomos ir turėtų auklėjamąjį poveikį nusikaltusiems nepilnamečiams, būtina sukurti infrastruktūrą alternatyvioms priemonėms organizuoti, teisės aktuose apibrėžti tokių priemonių turinį ir jų vykdymą.

Galima pasiūlyti netgi padidinti žemutinę baudžiamosios atsakomybės ribą nepilnamečiams, kas apribotų kardomojo kalinimo taikymą jauniausiems nepilnamečiams. „Įvairių šalių patirties apibendrinimas rodo, kad žemutinės baudžiamosios atsakomybės ribos padidinimas nesukėlė kokių nors neigiamų pasekmių ir yra saugi priemonė. Nepadidėjo teisėtvarkos pažeidimų skaičius nepilnamečių grupėje. Nepastebėta jokio žymaus gyventojų saugumo jausmo sumažėjimo“¹⁴¹.

Minimaliai nepilnamečių priežiūrai skiriama labai mažai dėmesio. Teiginiai, kad šalyje veikia įvairių minimalios priežiūros institucijų tinklas: dienos centrai, psichologinės pedagoginės tarnybos, vaikų ir jų šeimų konsultavimo centrai ir pan., galintys teikti (ar teikiantys) pagalbą probleminio elgesio vaikams, Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, nėra tikslūs, kadangi šiuo metu dienos centrai teikia paslaugas socialinės rizikos šeimų vaikams ir jų veikla, darbo metodai yra orientuoti į šiuos vaikus; savivaldybių seniūnijose esantys socialiniai darbuotojai ar mokyklų socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai dėl didelio darbo krūvio negali skirti reikiamo dėmesio probleminio elgesio vaikui bei jo šeimai;

¹³⁸ Pvz., GEČENIENĖ, S. *Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kardomojo kalinimo tyrimo pavyzdžiu)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002; PETKUS, A. Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui. *Jurisprudencija*, 2001, nr. 20 (12), p. 93-98; GEČENIENĖ, S.; VILEIKIENĖ, E. *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*. Vilnius: P.Kalibato IĮ „Petro ofsetas“, 1999.

¹³⁹ *Cit. op.* 3, 74 psl.

¹⁴⁰ *Cit. op.* 136

¹⁴¹ GEČENIENĖ, S. *Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kardomojo kalinimo tyrimo pavyzdžiu)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002

psichologinę pagalbą teikiančių specialistų poreikis yra apie 4 kartus didesnis, todėl apie jų darbą su probleminio elgesio vaikais galime kalbėti tik teoriniame lygmenyje¹⁴². Šios sistemos veikimas nėra reglamentuotas teisės aktais, trūksta šios veiklos strategijos, koordinavimo.

Būtina spartinti Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo priėmimą. Jau šiandieną turime situaciją, kai nėra nei sistemos, nei efektyviai veikiančių institucijų, kurios sugebėtų teikti savalaikę ir kvalifikuotą pagalbą delinkventinio elgesio nepilnamečiams.

Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius-pataisos namai vienintelė įstaiga Lietuvoje, kurioje vykdomas laisvės atėmimas ir kardomasis kalinimas nepilnamečiams, todėl šie į įstaigą atvyksta iš visos Lietuvos. Remiantis Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriaus – auklėjimo darbų kolonijos statistiniais duomenimis, kurie apibūdina nepilnamečius asmenis, nuteistus laisvės atėmimu, teismo nuosprendžiu paskirtos laisvės atėmimo bausmės termino vidurkis yra didesnis, nei realiai atliktos laisvės atėmimo bausmės vidurkis. (Pvz., 2000 m. šie terminai buvo atitinkamai 3 m. 2 mėn. 21 d. ir 7 mėn. 29 d., 2006 m. šie terminai buvo atitinkamai 3 m. 3 mėn. ir 1 m. – detalesni duomenys pateikti 1 priede 6 lentelėje). Šio reiškinio priežastys – galimybė taikyti tokias BK numatytas nusikaltimus padariusių nepilnamečių resocializacijos priemones, kaip lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietų ir lygtinis atleidimas nuo laisvės atėmimo bausmės prieš terminą arba neatliktosios laisvės atėmimo bausmės dalies pakeitimas švelnesne bausme. Taip pat reikia nepamiršti ir to fakto, kad asmenys, pasiekę pilnametystę, likusią laisvės atėmimo bausmės dalį atlikti paprastai perkeliama į suaugusiųjų pataisos darbų kolonijas.

Darytina išvada, kad JT vaiko teisių konvencijos 37 str. b dalies nuostatos, kad vaikas areštuojamas, sulaikomas ar įkalinamas pagal įstatymą, tik kraštutiniu atveju ir kiek įmanoma trumpesniai laikui, Lietuvos Respublikoje kol kas nėra laikomasi. Lietuvos teismai nepilnamečiams už nusikaltimų padarymą laisvės atėmimo bausmes skyrė dažnai, be to, jos buvo gana ilgalaikės (pvz., už tyčinius nužudymus nepilnamečiai laisvės atėmimu buvo nuteisiami ir 9 m. ar net maksimaliam 10 m. terminui). 2007 m. sausio 1 dienai Kauno pataisos namuose net 16 proc. nuteistųjų nepilnamečių atlieka laisvės atėmimo bausmę nuo 5 iki 10 metų. Pastaruoju metu pastebima laisvės atėmimo bausmės skyrimo mažėjimo tendencija.

Pekino taisyklių 17.1 p. taip pat teigiama, kad nepilnamečio asmeninė laisvė ribojama tik atidžiai išnagrinėjus ir apima tik kiek galima mažesnius ribojimus. Nepilnamečio asmeninė laisvė nėra atimama, nebent jis būtų pripažintas kaltu padaręs sunkų nusikaltimą, susijusį su smurtu prieš kitą asmenį, arba pripažintas ne kartą padaręs kitus sunkius nusikaltimus, o taip pat kai nėra kitos atitinkamos poveikio priemonės. „Teismų praktikos tyrimas parodė, kad laisvės

¹⁴² *Cit. op.* 85

atėmimo bausmė Lietuvoje dažnai skiriama ir tais atvejais, kai nepilnametis smurtinį nusikaltimą padaro pirmą kartą, taip pat tuomet, kada teismas turi galimybę paskirti kitas poveikio priemones, nei laisvės atėmimas¹⁴³.

Kita problema – dėl nepilnamečių mergaičių, nuteistų už nusikalstamas veikas. Jos laisvės atėmimo bausmę atlieka Panevėžio pataisos namuose, šalia moterų. „Išanalizavus jų įvykdytus nusikaltimus, gyvenimo sąlygas iki nuteisimo, asmenybės parametrus, galima teigti, kad beveik visais atvejais nuteistosios mergaitės arba aplinkinių, arba aplinkybių aukos“¹⁴⁴. Pagal LR Bausmių vykdymo kodekso 70 str. 2 d. „atskirose pataisos įstaigose turi būti laikomi vyrai ir moterys, suaugusieji ir nepilnamečiai“. Todėl siūlytina įrengti atskirus pataisos namus nusikaltusioms nepilnametėms mergaitėms, kas apsaugotų nuo didesnio įkalinimo neigiamo poveikio, kai šiuo metu jos laikomos kartu su suaugusiomis nusikaltusiomis moterimis.

Taigi, nepilnamečių pataisos įstaigos – sritis, kur tolesnė reforma ypač reikalinga. „Akivaizdu, kad dabar veikiančių pataisos institucijų tinklo, jose teikiamų paslaugų nepakanka nepilnamečių, pažeidusių teisę, resocializacijai užtikrinti. Ši sistema turėtų keistis, reikėtų reformuoti senąsias ir steigti naujas institucijas, vykdančias poveikio priemones, įtraukti į šią sistemą papildomas institucijas, kurios galėtų būti pritaikytos alternatyvioms laisvės atėmimui bausmėms atlikti, kitoms poveikio priemonėms vykdyti“¹⁴⁵.

Tik ištyrus ir įvertinus dabartinės baudžiamosios justicijos poveikį nepilnamečių asmenybei, numačius būdus ir metodus šiam poveikiui didinti, atsiveria galimybė efektyviau kontroliuoti nepilnamečių nusikalstamumo lygį ir dinamiką, neutralizuoti ir šalinti jo priežastis. Tai, savo ruožtu, atveria kelią aktualiausioms dabartinės baudžiamosios justicijos problemoms spręsti - užtikrinti efektyvesnę nusikaltimų prevenciją, tobulinti mūsų baudžiamąją politiką.

Minimaliai būtina nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės ypatumų reglamentavimo teisinė bazė yra sukurta, tačiau išlieka būtinybė ją tobulinti ir plėsti, keičiant ir pildant galiojančius bei priimant naujus teisės aktus. Be to, dažnai teisės aktuose įtvirtintos pažangios nuostatos lieka realiai neįgyvendintos, t.y. galiojančios teisės aktų normos dėl įvairių priežasčių nėra taikomos praktiškai.

¹⁴³ *Cit. op.* 3, 115 psl.

¹⁴⁴ *Nepilnametės*. Panevėžio pataisos namų svetainė [žiūrėta 2007-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.prison.lt/aspektai.htm#nepilnametės>>

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 600 dėl Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programos patvirtinimo (Valstybės žinios, 2004, Nr. 83-3008)

Išvados

1. Analizuoti ir palyginti nepilnamečių nusikalstamumo padėtį bei nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus Lietuvoje ir užsienio šalyse nėra paprasta, nes kiekviena šalis turi savo reglamentavimą, paremtą įvairiais veiksniais, skiriasi baudžiamosios sistemos ir amžius, nuo kurio nepilnamečiai gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn.

2. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išimtinė. Tai siejama su visapusiškais jų amžiaus, fiziniais ir psichiniais ypatumais, dėl kurių nepilnamečiams, svarstant jų baudžiamosios atsakomybės klausimą, ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias baudžiamąjį poveikio priemones.

3. Lietuvoje nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai pasireiškia per trumpesnę taikomų nepilnamečiams bausmių rūšių sąrašą; šių bausmių skyrimo specifiką (atsižvelgiant į subjektą ir aplinkybes, sąlygojančias baudžiamąjį nusižengimą ar nusikaltimą); galimybę taikyti alternatyvias auklėjamojo poveikio priemones; švelnesnes atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės sąlygas; teistumo terminų sutrumpinimą.

4. Daugelyje šalių pirmenybė teikiama ne bausmėms, o auklėjamojo pobūdžio priemonių skyrimui, jeigu šiomis auklėjamojo poveikio priemonėmis galima pasiekti baudžiamąjį įstatymo numatytų tikslų. Tačiau šiuo metu yra sunku vertinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo nepilnamečiams, padariusiems nusikalstamas veikas, efektyvumą, nes dar nebuvo atlikta nė vieno tyrimo, skirto nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reguliuojančių naujo LR BK normų taikymo efektyvumui įvertinti.

5. Praktikoje auklėjamojo poveikio priemonės – vis dar silpna nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje grandis. Kad jos būtų veiksmingai taikomos, būtina sukurti infrastruktūrą alternatyvioms priemonėms organizuoti ir spartinti Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo priėmimą. Šiuo metu nėra sistemos ir efektyviai veikiančių institucijų, kurios sugebėtų teikti savalaikę ir kvalifikuotą pagalbą delinkventinio elgesio nepilnamečiams.

6. Lietuvos teismai dažnai skiria laisvės atėmimo bausmes nepilnamečiams už nusikaltimų padarymą. Darytina išvada, kad kol kas nėra laikomasi JT vaiko teisių konvencijos 37 str. b dalies nuostatos, kad vaikas areštuojamas, sulaikomas ar įkalinamas pagal įstatymą, tik kraštutiniu atveju. Tačiau paskutiniu metu pastebima teigiama tendencija – nepilnamečiams laisvės atėmimo bausmė procentaliai kasmet skiriama vis rečiau.

Santrauka

Nepilnamečių nusikalstamumo lygis daugelyje šalių yra pakankamai aukštas, todėl ši problema yra aktuali tiek Lietuvoje, tiek kitose užsienio šalyse. Dėmesys, kurį Europos visuomenė teikia jaunimo nusikalstamumui, reiškia, kad turi būti rastos veiksmingos reagavimo priemonės, paremtos trimis principais – prevencija, baudžiamosiomis auklėjamosiomis priemonėmis ir nepilnamečių bei jaunų pažeidėjų socialine integracija ar reintegracija.

Magistro darbe pasitelkiant įvairius mokslinius metodus siekiama atskleisti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus ir pagrindinius principus, priežastis, kas sąlygojo ypatingą teisinį reguliavimą, palyginti Lietuvos ir įvairių šalių baudžiamuosius įstatymus, reglamentuojančius nepilnamečių justiciją, išnagrinėti nepilnamečiams taikomų baudžiamųjų teisinių sankcijų paskirtį, bausmės ir auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo ypatumus.

Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė yra išimtinė. Šis išskirtinumas siejamas su visapusiškais jų amžiaus, fiziniais ir psichiniais ypatumais, dėl kurių paaugliams ne visuomet būtina taikyti pačias griežčiausias baudžiamąjį poveikio priemones. Kiekvienas konkretus atvejis, svarstant nepilnamečio baudžiamosios atsakomybės klausimą, turi būti individualizuotas ir iš pradžių pagal galimybes turi būti taikomos alternatyvios, pagalbą teikiančios poveikio priemonės.

Daugelyje šalių vyksta baudžiamųjų sankcijų nepilnamečiams ir visos nepilnamečių baudžiamosios justicijos išskyrimas, pirmiausiai pabrėžiant jos specifinį-auklėjamąjį pobūdį. Pirmenybė teikiama ne bausmių, o auklėjamojo pobūdžio priemonių skyrimui, jeigu šiomis auklėjamojo poveikio priemonėmis galima pasiekti baudžiamąjį įstatymo numatytų tikslų.

Baudžiamosios teisės reforma Lietuvoje padarė didelį žingsnį modernizuojant nepilnamečių justiciją. Tačiau praktikoje auklėjamojo poveikio priemonės – vis dar silpna nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje grandis. Kad jos būtų veiksmingai taikomos, būtina sukurti infrastruktūrą alternatyvioms priemonėms organizuoti, teisės aktuose apibrėžti tokių priemonių turinį ir jų vykdymą.

Summary

Peculiarities of criminal responsibility of juveniles according to criminal laws of Lithuania and foreign counties

The rate of juvenile delinquency is fairly high, therefore this problem is topical in Lithuania as well as in other countries. The attention European society pays to juvenile delinquency leads to the effective means of response based on three principles – prevention, punitive measures of education and social integration and reintegration of juvenile offenders.

The purpose of this Master degree paper is to initiate the peculiarities of criminal responsibility of juveniles and display the main principles and reasons, which condition specific juridical regulation, to compare Lithuanian and foreign criminal law that regulates the juvenile justice, to analyze the purpose of punitive legal sanctions applied to juveniles, to study the peculiarities of prescription of penalty and educational sanctions. To execute the purpose different scientific methods will be invoked.

Criminal responsibility of juvenile is exceptional. This oneness is related to versatile singularities of their age, physical and mental health. Regarding these singularities, harsh punishment is not always necessary applied to juveniles. Considering questions of criminal responsibility, every particular case needs to be individualized and firstly the alternative sanctions that provide help and assistance should be applied.

Many countries accentuate the punitive sanctions for juveniles and the entire justice of criminal responsibility of juveniles. The specific educational nature is amplified. Educational and not punitive sanctions have preference; however, educational sanctions are applied if they help to reach the objectives mentioned in criminal law.

The reform of Lithuanian criminal law has made a huge step ahead updating the juvenile justice. However, in reality educational sanctions are still vulnerable part of Lithuanian juvenile justice. To put educational sanctions in practice, the infrastructure for organizing alternative means needs to be created. Moreover, the content and prosecution of these means should be determined in the acts of law.

Panaudotų šaltinių sąrašas

I. Tarptautiniai teisės aktai:

1.1. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės (Pekino taisyklės), priimtose 1985 m. lapkričio 29 d. [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt>>;

1.2. Jungtinių Tautų nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės), priimtose 1990 m. gruodžio 14 d. [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt>>;

1.3. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės), priimtose 1990 m. gruodžio 14 d. [Žiūrėta 2007-03-30]. Prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt>>;

1.4. 1989 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501)

II. Įstatymai ir kiti teisės aktai:

2.1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (su pakeitimais) (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014);

2.2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741);

2.3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1961, Nr. 18-147);

2.4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341);

2.5. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1993, Nr. 33-807);

2.6. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“ (Valstybės žinios, 2003, Nr. 32-1318);

2.7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. gegužės 9 d. nutarimas Nr. 581 dėl Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo koncepcijos patvirtinimo (Valstybės žinios, 2003, Nr. 47-2080);

2.8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. gegužės 19 d. nutarimas Nr. 600 dėl Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programos patvirtinimo (Valstybės žinios, 2004, Nr. 83-3008);

2.9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. lapkričio 18 d. nutarimas Nr. 1240 dėl Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo ir Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 41 straipsnio pakeitimo įstatymo projektų pateikimo Lietuvos Respublikos Seimui (Valstybės žinios, 2005, Nr. 137-4929);

2.10. Lietuvos Respublikos nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo projektas. [Žiūrėta 2007-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrs.lt>>;

2.11. Уголовный закон Латвии. Рига: фирма „AFS”, 1998;

2.12. Уголовный кодекс Эстонской Республики. Таллин: Bi-Info, 1998;

2.13. Уголовный кодекс Российской Федерации. [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <http://www.hro.org/docs/rlex/uk/index_1.php>;

2.14. Уголовный закон Испании. Москва: Зерцало, 1998;

2.15. Jugendgerichtsgesetz (Austrijos). [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.sbg.ac.at/ssk/docs/jgge>>;

2.16. Jugendgerichtsgesetz (Vokietijos). [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/JGG>>;

2.17. Strafgesetzbuch (Austrijos). [Žiūrėta 2007-03-26]. Prieiga per internetą: <<http://www.sbg.ac.at/ssk/docs/stgb>>;

2.18. Strafgesetzbuch (Vokietijos). [Žiūrėta 2007-03-06]. Prieiga per internetą: <<http://dejure.org/gesetze/StGB>>.

III. Specialioji literatūra

3.1. ABRAMAVIČIUS, A., et al. *Baudžiamoji teisė: [bendroji dalis: vadovėlis]*. Vilnius: Eugrimas, 2001;

3.2. ANDRIULIS, V. Nepilnamečių teisės pažeidimų prevencijos problemų sprendimai Lietuvoje 1918-1940 metais. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;

3.3. BABACHINAITĖ, G.; ČEPAS, A., et al. *Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas*. Vilnius: Mintis, 1984;

3.4. DAPŠYS, A. Nepilnamečių nusikalstamumas: situacija ir prevencijos aktualijos. *Teisės problemos*, 1993, nr. 1;

3.5. DAPŠYS, A. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos sistemos esmė ir jos kūrimo kryptys. *Teisės problemos*, 1994, nr. 3;

3.6. DRAKŠAS, R. Baudžiamosios atsakomybės sampratos formulavimo problemos Lietuvoje. *Teisė*, 2003, nr. 43;

3.7. DRAKŠAS, R. *Svarbesni nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai*. Vilnius: Eugrimas, 2005;

- 3.8. DRAKŠIENĖ, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso projekte. *Teisė*, 1998, nr. 32;
- 3.9. DRAKŠIENĖ, A. Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse. *Teisė*, 2003, nr. 48;
- 3.10. DRAKŠIENĖ, A. Pakaltinamumas kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida. *Teisė*, 2006, nr. 58;
- 3.11. *Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos. Kovos su nepilnamečių nusikalstamumu būdai ir nepilnamečių justicijos sistemos vaidmuo Europos Sąjungoje* (2006/C 110/13). Žiūrėta [2007-03-31]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/oj/2006/c_110/c_110200605091t00750082.pdf>;
- 3.12. GEČĖNIENĖ, S. Jaunimo baudžiamoji atsakomybė Austrijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.13. GEČĖNIENĖ, S. *Baudžiamosios justicijos poveikis nepilnamečio asmenybei (kardomojo kalinimo tyrimo pavyzdžiu)*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002;
- 3.14. GEČĖNIENĖ, S.; VILEIKIENĖ, E. *Kriminalinės justicijos poveikis nepilnamečių teisės pažeidėjų asmenybei ir jų elgesiui*. Vilnius: P.Kalibato IĮ „Petro ofsetas“, 1999.
- 3.15. JATKEVIČIUS, A. Alternatyvios laisvės atėmimui poveikio priemonės, taikomos nepilnamečiams už smurtinius nusikaltimus. *Teisė*, 2000, nr. 35;
- 3.16. JATKEVIČIUS, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Estijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.17. JATKEVIČIUS, A. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė Rusijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.18. JATKEVIČIUS, A. *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija*. Daktaro disertacija. [Žiūrėta 2007-03-24]. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt>;
- 3.19. JATKEVIČIUS, A.; SAKALAUSKAS, G. Tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys vaikų ir jaunimo baudžiamąją atsakomybę. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.20. *Kodėl nusikalsta nepilnamečiai*. [Žiūrėta 2007-03-21]. Prieiga per internetą: <http://viesoji.policija.lt/index.php?page_id=63>;
- 3.21. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Autorių kolektyvas. Vilnius: TIC, 2004, kn.1: bendroji dalis;
- 3.22. MICHAILOVIČ, I. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Lenkijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.23. *Mokslinė išvada dėl nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės griežtinimo*. [Žiūrėta 2007-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/next.php?nr=55>>;

- 3.24. *Namų advokatas*. Autorių kolektyvas [sudarytojas J. Prapiestis]. Vilnius: IC, 2002;
- 3.25. *Nepilnamečiai, padarę sunkius nusikaltimus: psichologiniai ir socialiniai ypatumai* [Žiūrėta 2006-10-25]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/nj/Knygos/Sunk/knyga_12.pdf>;
- 3.26. Nepilnamečių nusikalstamumas ir teisės pažeidimų prevencija. *Prevencija. Policija ir visuomenė*, nr. 13 [Žiūrėta 2006-10-25]. Prieiga per internetą: <http://www.nplc.lt/lit/inf_leid/13-2006/ilNr13-2006.pdf>;
- 3.27. *Nepilnametės*. Panevėžio pataisos namų svetainė [žiūrėta 2007-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://www.prison.lt/aspektai.htm#nepilnametės>>;
- 3.28. PETKUS, A. Kriminalinė subkultūra ir jos įtaka recidyviniam nusikalstamumui. *Jurisprudencija*, 2001, nr. 20 (12);
- 3.29. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001;
- 3.30. *Probleminio elgesio vaikai – situacija Lietuvoje*. [Žiūrėta 2007-03-30]. Prieiga per internetą: <www.nplc.lt>;
- 3.31. SAKALAUSKAS, G. Jaunimo baudžiamoji teisė Olandijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.32. SAKALAUSKAS, G. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Vokietijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.33. SAKALAUSKAS, G. Vaikų ir jaunimo baudžiamosios atsakomybės užsienio šalyse raidos tendencijos. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4;
- 3.34. *Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 metų veiklos ataskaita* [Žiūrėta 2007-03-31]. Prieiga per internetą: <<http://vaikams.lrs.lt>>;
- 3.35. WESSELS, J. *Baudžiamoji teisė: bendroji dalis: baudžiamoji veika ir jos struktūra*. Vilnius: Eugrimas, 2003;
- 3.36. *Interleksis* [Elektroninis išteklius]. Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas / UAB „Fotonija“;
- 3.37. АСТЕМИРОВ, З.А. *Проблемы теории уголовной ответственности и наказаний*. Махачкала, 1987;
- 3.38. КАЙЗЕР, Г. *Криминология. Введение в основы*. Москва: „Юридическая литература“, 1979;
- 3.39. *Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации (постатейный)*, под редакцией Н.Г. Кадникова [авторский коллектив АРЕНДАРЕНКО, А.В., et al. Москва: Книжный мир, 2004;

3.40. *Молодежь в меняющемся обществе* ЮНИСЕФ (2000 г.). Региональный мониторинговый доклад N7, Флоренция: Исследовательский центр ЮНИСЕФ „Инноченти“;

3.41. *Энциклопедический юридический словарь*. Москва: „Инфра-М“, 1997;

3.42. DUENKEL, F. *Entwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 1997;

3.43. *Jugend, Gesellschaft und Recht im neuen Jahrtausend*. Moenchengladbach: Forum Verlag Godesberg GmbH, 2003;

3.44. KAISER, G. *Kriminologie*. Heidelberg, 1993.

IV. Teismų praktika

4.1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2001 m. birželio 15 d. nutarimas Nr. 30 „Dėl teismų praktikos atleidžiant nepilnamečius nuo baudžiamosios atsakomybės (BK 52¹ str.)“;

4.2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 2000 m. birželio 16 d. apibendrinimo apžvalga „Dėl teismų praktikos, taikant paskirtų bausmių vykdymo atidėjimą“ Nr. B2-12;

4.3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų Senato 1999 m. gruodžio 23 d. nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“;

4.4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. lapkričio 08 d. nutartis Nr. 2K- 541/2005;

4.5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. spalio 25 d. nutartis Nr. 2K-438/2005;

4.6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2005 m. spalio 4 d. nutartis Nr. 2K-576/2005;

4.7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. gruodžio 21 d. nutartis Nr. 2K-760/2004;

4.8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 28 d. nutartis Nr. 2K-486/2004;

4.9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2004 m. rugsėjo 14 d. nutartis Nr. 2K-470/2004;

4.10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2003 m. lapkričio 18 d. nutartis Nr. 2K-666/2003;

4.11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2001 m. gruodžio 4 d. nutartis Nr. 2K-1066/2001.

V. Statistikos duomenys

5.1. Nepilnamečių nusikalstamumas. *Lietuvos vaikai 2003*, Vilnius: LSD, 2004;

5.2. Nepilnamečių nusikalstamumas. *Lietuvos vaikai 2005*, Vilnius: LSD, 2006;

5.3. Lietuvos statistika apie nepilnamečių padarytas nusikalstamas ir paskirtas bausmes:

5.3.1. <<http://www.nplc.lt/stat>>;

5.3.2. <<http://www.vrm.lt>>;

5.4. Užsienio šalių statistika. Prieiga per internetą:

5.4.1. Austrijos

<http://www.statistik.at/neuerscheinungen/download/2006/kriminal05_www.pdf>

5.4.2. Estijos <<http://pub.stat.ee>>;

5.4.3. Latvijos <<http://www.csb.gov.lv>>;

5.4.4. Olandijos <<http://www.cbs.nl>>;

5.4.5. Rusijos <<http://www.gks.ru>>;

5.4.6. Švedijos <<http://www.bra.se>>;

5.4.7. Šveicarijos <<http://www.bfs.admin.ch>>;

5.4.8. Vokietijos <<http://www.statistik-portal.de>>;

<http://www.uni-konstanz.de/rtf/kis/sanks04_eng.htm>;

5.5. Statistikos duomenys apie nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas užsienio šalyse (TransMONEE 2006) [žiūrėta 2007-03-24]. Prieiga per internetą: <<http://www.unicef-icdc.org/resources/transmonee.html>>

Priedai

1 Priedas. Statistikos duomenys¹⁴⁶

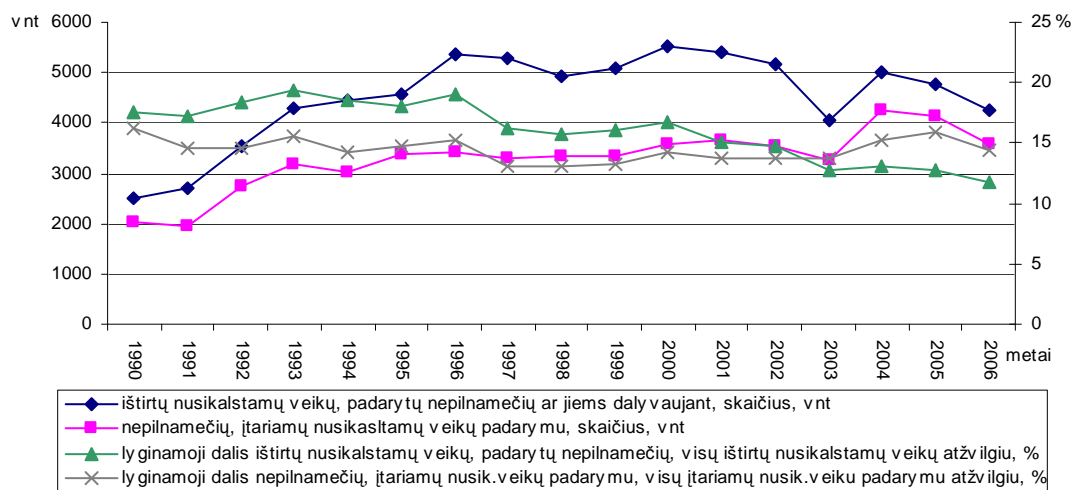
1 lentelė. Nepilnamečiai asmenys, kuriems buvo pritaikytas LR BPK 3 str. 1 d. 4 p.

Metai	2003.05-12 mėn.	2004	2005	2006
Nepilnamečių skaičius	432	754	988	893

2 lentelė. Vaikai iki 14 metų amžiaus, padarę nusikalstamas veikas

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iš viso	1200	1075	987	579	933	1318
Amžius, metai:						
Iki 10	206	217	159	79	85	144
10-13	994	858	828	500	848	1174
Gyvenantys socialinės rizikos šeimose	237	187	194	136	117	161

1 pav. Nepilnamečių nusikalstamumo tendencija Lietuvoje 1990-2006 m.

¹⁴⁶ Lietuvos statistikos duomenys pagal www.nplc.lt ir www.vrm.lt svetainėse pateiktus duomenis, pagal Statistikos departamento leidinį Lietuvos vaikai 2003, 2004 ir 2005 metais;

Užsienio šalių statistikos duomenys pagal jų oficialiose statistikos svetainėse pateiktą informaciją:

Austrijos http://www.statistik.at/neuerscheinungen/download/2006/kriminal05_www.pdf

Estijos <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp>

Latvijos <http://www.csb.gov.lv/?lng=en>

Olandijos <http://www.cbs.nl/>

Rusijos <http://www.gks.ru>

Švedijos <http://www.bra.se>

Šveicarijos <http://www.bfs.admin.ch/>

Vokietijos <http://www.statistik-portal.de>

Bei statistikos duomenys pagal UNICEF TransMONEE 2006 tyrimą <http://www.unicef-icdc.org/resources/transmonee.html>

3 lentelė. Nuteisti nepilnamečiai pagal teismų paskirtas bausmes (Lietuvoje)

	2003	2004*	2005*
Iš viso:	2269	1588	1330
Viešaisiais darbais	115	78	23
Bauda	80	78	89
Laisvės apribojimu	-	-	305
Areštu	393	395	108
Terminuotu laisvės atėmimu	1681	1037	805
Nepilnamečiai, kuriems buvo paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės	343		

* 2004 ir 2005 metų duomenys – paskirtos bausmės už nusikaltimus

4 lentelė. Nepilnamečiams paskirtos auklėjamojo poveikio priemonės (Lietuvoje)

	2003	Iš viso		Proc.	
		2004*	2005*	2004	2005
Iš viso:	343	104	94	100	100
Išpėjimas		-	19	-	20,2
Turtinės žalos atlyginimas		27	3	26,5	3,2
Nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai		18	14	17,6	14,9
Atidavimas tėvams ar kitiems...		-	8	-	8,5
Elgesio apribojimas		53	46	52,0	48,9
Atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą		4	4	3,9	4,3

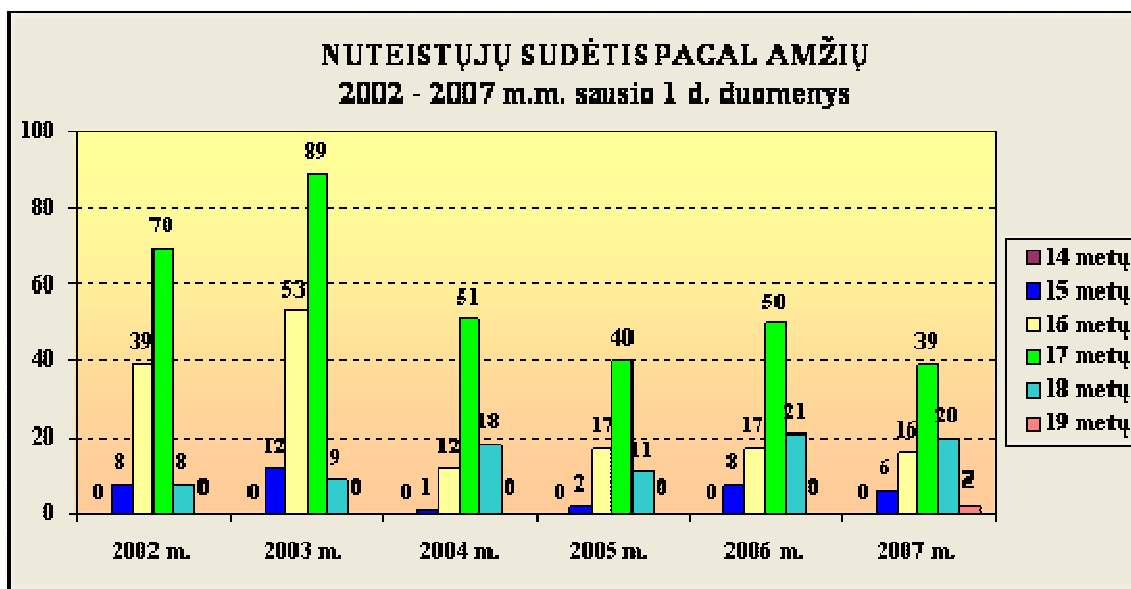
5 lentelė. Kauno pataisos namų nuteistųjų sudėtis pagal bausmės terminą

	sausio 1 dienos duomenys								
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2007, %
Iki 6 mėnesių	1	0	1	4	4	4	3	0	0
Nuo 6 mėnesių iki 1 metų	4	5	4	3	13	11	11	6	7
Nuo 1 iki 3 metų	105	37	66	99	48	40	53	49	59
Nuo 3 iki 5 metų	63	15	43	46	9	8	16	15	18
Nuo 5 iki 10 metų	13	11	11	11	8	8	13	13	16

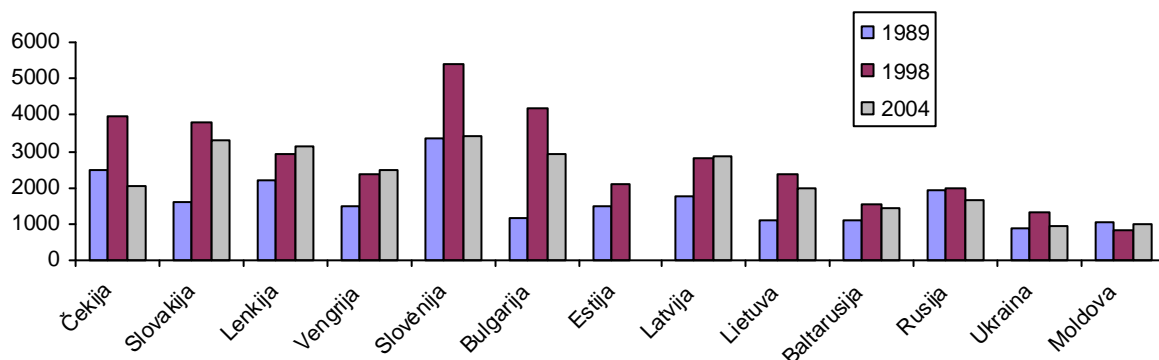
6 lentelė. Kauno pataisos namų duomenys apie nuteistuosius

Rodikliai	Metai							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	
Vidutinis sąrašinis nuteistųjų skaičius per metus	93	99	150	123	77	82	87	
Atvyko naujai nuteistųjų	185	224	251	167	171	196	164	
Paleista į laisvę nuteistųjų:	250	68	102	191	134	126	121	
* pasibaigus bausmės laikui	29	8	15	30	39	32	27	
* lygtinai atleidus nuo bausmės	19	7	7	6	-	-	-	
* lygtinai paleidus iš laisvės atėmimo vietos	22	52	70	144	93	94	94	
* malonės tvarka	-	-	-	-	-	-	-	
* amnestijos aktu	180	1	10	7	-	-	-	
* dėl nuosprendžio pakeitimo	-	-	-	4	2	-	-	
Perkelta į kitus pataisos namus	39	75	91	46	31	36	37	
Atliktos bausmės termino bendras vidurkis	7mėn. 29d.	8mėn. 14d.	9mėn.	1m. 3mėn. 15d.	11mėn.	1m.	1m.	
Teismo nuosprendžiu paskirtos bausmės termino vidurkis	3m. 2mėn. 21d.	2m. 11mėn.	3m.	2m. 8mėn.	3m.	3m. 3mėn.	3m. 3mėn.	
Nuteistųjų amžiaus vidurkis	16,7m.	16,6m.	16,5m.	16,5m.	16,5m.	16m.	16,5m.	

2 pav. Kauno pataisos namuose esančių nuteistųjų sudėtis pagal amžių

3 pav. Nepilnamečių nusikalstamumo lygis įvairiose šalyse, 1989, 1998 ir 2004 m.

7 lentelė. Nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos ir paskirtos bausmės (Estijos)

		Viso kaltinama	Paskirta bausmė				
			Įkalinimas	Lygtinė bausmė	Areštas	Bauda	Atleista nuo bausmės
1998	Viso nusikalstamų veikų	1502	272	988	16	208	18
	Iš jų už vagystes	1173	197	792	7	162	15
1999	Viso nusikalstamų veikų	1532	256	1048	35	168	25
	Iš jų už vagystes	1169	179	846	12	113	19
2000	Viso nusikalstamų veikų	1617	297	1020	62	193	44
	Iš jų už vagystes	1130	201	740	16	130	32
2001	Viso nusikalstamų veikų	1579	305	999	72	143	59
	Iš jų už vagystes	1112	203	736	24	104	34
2002	Viso nusikalstamų veikų	1668	343	1066	43	198	35
	Iš jų už vagystes	1104	228	729	17	135	20
2003	Viso nusikalstamų veikų
	Iš jų už vagystes
2004	Viso nusikalstamų veikų	1034	737	262	..	31	4
	Iš jų už vagystes	315	219	7	2

8 lentelė. Nuteistieji nuo 1980 m. (Austrijoje)

Metai	Iš viso nuteista	Iš jų nepilnamečių						
		Absolutinis sk.	Proc. nuo visų	Proc. 1000 jų amžiaus grupės žm.	Nepilnamečių berniukų	Proc. nuo nuteistų nepilnamečių	Nepilnamečių mergaičių	Proc. nuo nuteistų nepilnamečių
1980	83.626	8.763	10,5	16.70	7.818	89,2	945	10,8
1981	88.726	9.352	10,5	17.94	8.270	88,4	1.082	11,6
1982	86.862	9.022	10,4	17.52	7.925	87,8	1.097	12,2
1983	86.051	8.317	9,7	16.43	7.338	88,2	979	11,8
1984	85.669	7.809	9,1	15.80	6.876	88,1	833	11,9
1985	84.096	7.083	8,4	14.81	6.246	88,2	837	11,8
1986	79.992	5.498	6,9	11.99	4.839	88,0	659	12,0
1987	76.596	4.365	5,7	10.04	3.795	86,9	570	13,1
1988	67.756	3.562	5,3	8.61	3.124	87,7	438	12,3
1989	63.298	2.808	4,4	5.49	2.538	90,4	270	9,6
1990	71.722	3.630	5,1	7.35	3.218	88,7	412	11,3
1991	75.155	3.701	4,9	7.76	3.286	88,8	415	11,2
1992	74.419	3.815	5,1	8.17	3.432	90,0	383	10,0
1993	74.937	3.737	5,0	8.12	3.373	90,3	364	9,7
1994	69.485	3.349	4,8	7.33	3.003	89,7	346	10,3
1995	69.779	3.335	4,8	7.23				
1996	66.980	3.491	5,2	7.43				
1997	65.040	3.502	5,4	7.34				
1998	63.864	3.760	5,9	7.80				
1999	61.954	3.764	6,1	7.78	3.351	89,0	409	11,0
2000	41.624	3.720	8,9	7.74	3.361	90,3	403	9,7
2001	38.763	3.793	9,8	8.83	3.303	87,1	417	12,9
2002	41.078	3.278	8,0	8.61	2.862	87,3	416	12,7
2003	41.749	3.178	7,6	8.37	2.850	89,7	428	10,3
2004	45.185	3.336	7,4	8.63	2.832	84,9	346	15,1
2005	45.691	2.956	6,5	7.53	2.591	87,7	362	12,3

9 lentelė. Nepilnamečiams paskirtos baudmės ir auklėjamosios priemonės pagal Šveicarijos BK

Metai	Iš viso	sankcijos rūšis			
		Auklėjamosios priem.	Bausmė	sankcijos atidėjimas	atsisakymas nuo baudmės ar auklėj.priemonės
2005	9.175	454	7.968	104	702
2004	8.866	491	7.699	94	628
2003	8.127	480	6.981	102	596
2002	7.780	474	6.761	84	492
2001	7.396	472	6.348	86	501
2000	6.621	469	5.636	60	473
1999	7.224	410	6.271	78	486

10 lentelė. Nuteistųjų sudėtis pagal amžių, proc. (Rusija)

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iš viso nuteista:	100	100	100	100	100	100	100	100
Iš jų pagal amžių:								
14-17	14,7	11,2	12,6	11,5	10,3	12,5	12,3	11,3
18-24	22,9	24,0	31,3	30,6	31,6	31,2	30,2	29,5
25-29	20,3	15,6	16,3	16,6	16,8	16,5	17,1	17,9
30-49	36,4	43,3	34,9	36,0	35,8	34,3	34,5	35,1
50 ir vyresni	5,7	5,9	4,9	5,3	5,5	5,5	5,9	6,2

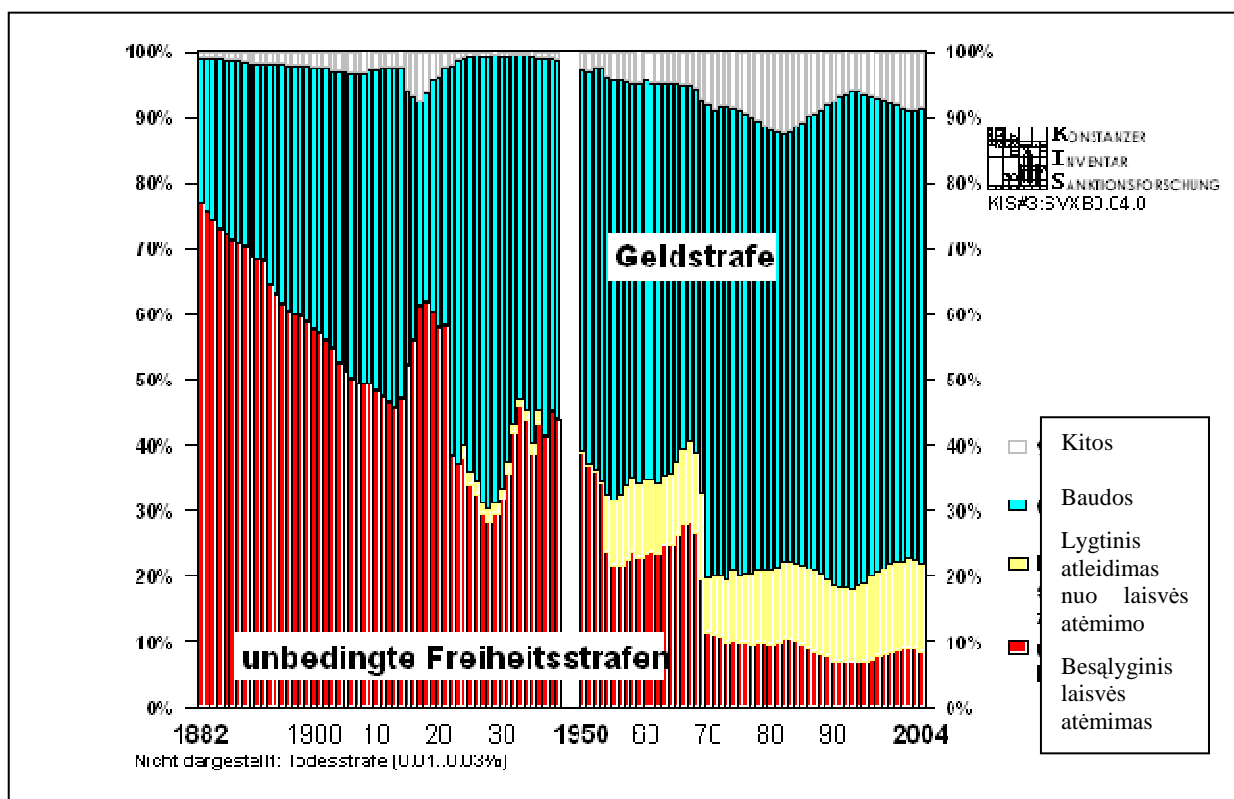
11 lentelė. Išaiškinta asmenų, kaltinamų nusikalstamų veikų padarymu (Rusija), tūkst.žm.

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Iš viso:	897,3	1595,5	1741,4	1644,2	1257,7	1236,7	1222,5	1297,1
Iš jų pagal amžių nusikalstamos veikos padarymo metu:								
14-15	47,7	69,2	49,3	51,9	40,1	43,2	46,0	44,6
16-17	105,5	138,9	128,6	120,9	100,3	102,3	105,9	105,4
18-24	189,5	363,3	465,4	440,5	348,0	359,2	347,6	364,5
25-29	162,6	231,0	289,3	272,8	199,3	199,7	201,7	223,5
30-49	392,0	791,6	676,0	625,3	463,3	436,1	425,0	453,6
50 ir vyresni			132,8	132,8	106,7	96,1	96,3	105,5

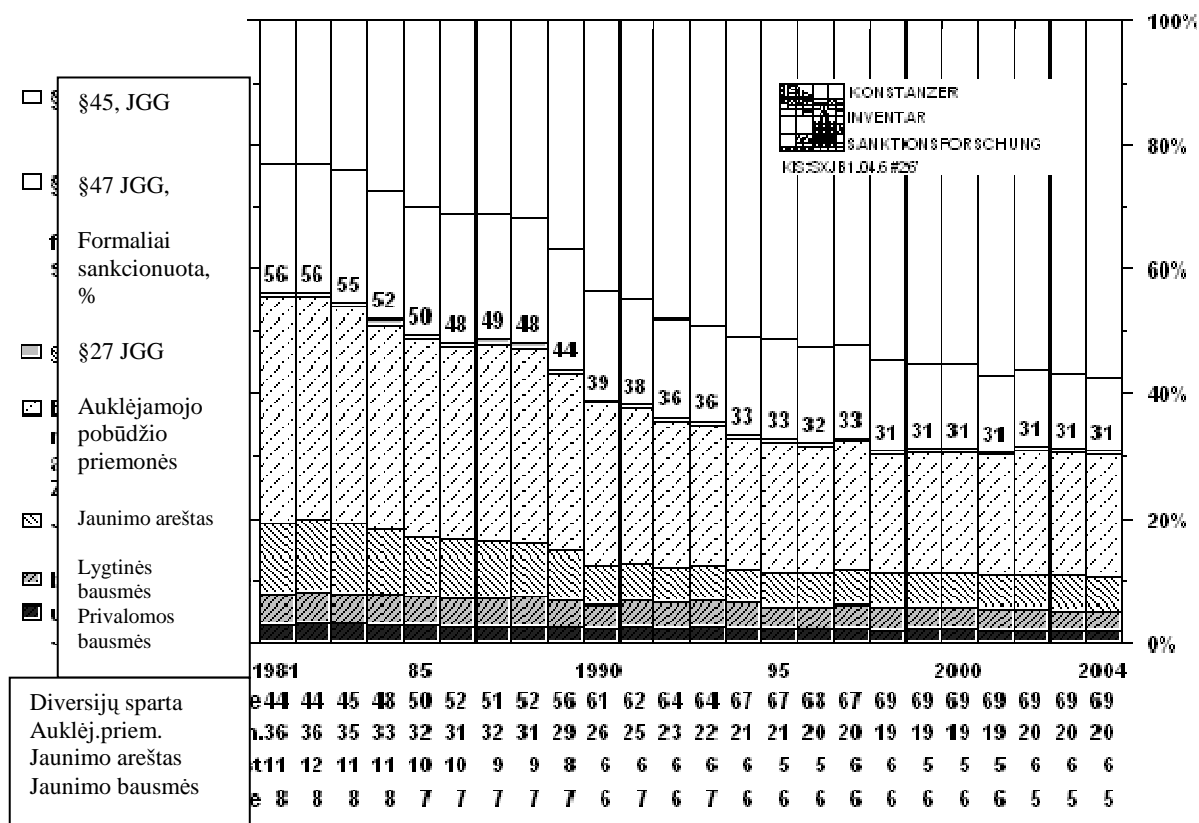
12 lentelė. Vokietijos kalėjimuose esančių žmonių skaičius

	2003	2004	2005
Iš viso	62.594	63.677	63.533
Iš jų pagal amžių:			
14-18 metų	822	758	727
18-21 metų	3.709	3.717	3.656
21-30 metų	20.934	21.279	21.350

4 pav. Paskirtų sankcijų bendra raida (Vokietijoje)

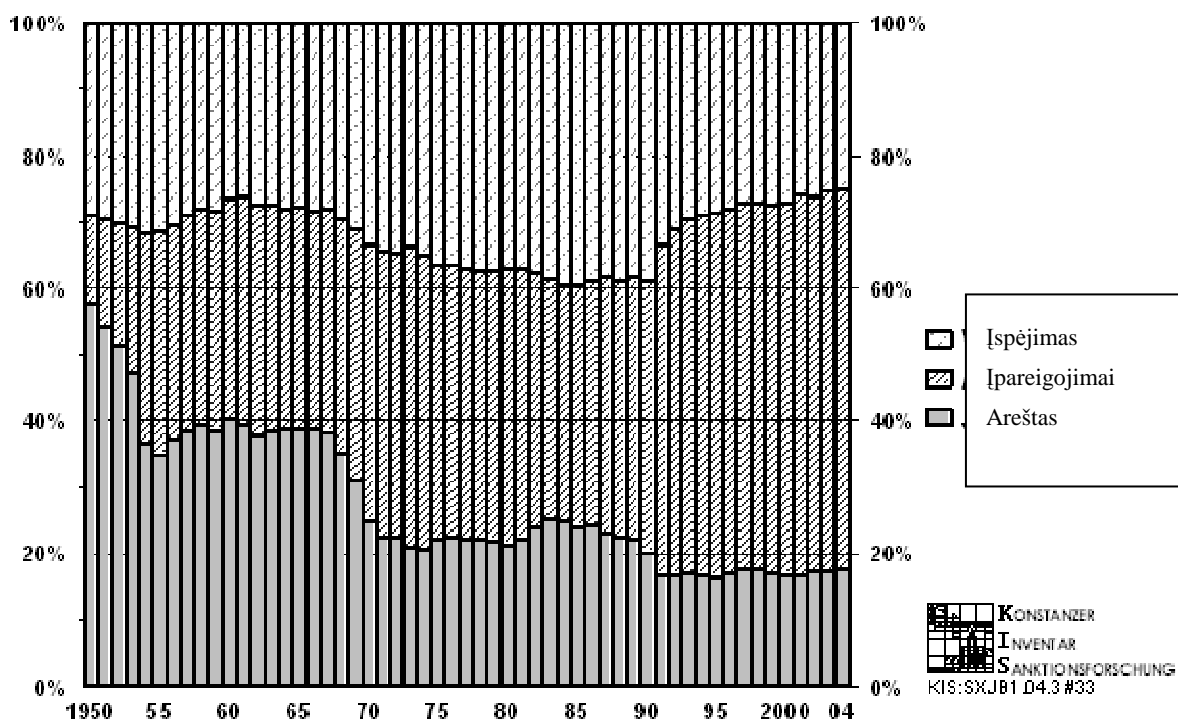

5 pav. Paskirtų sankcijų pagal jaunimo teisę raida (Vokietijoje)

6 pav. Nuteisti pataisos priemonėmis pagal jaunimo baudžiamąją teisę (Vokietijos)

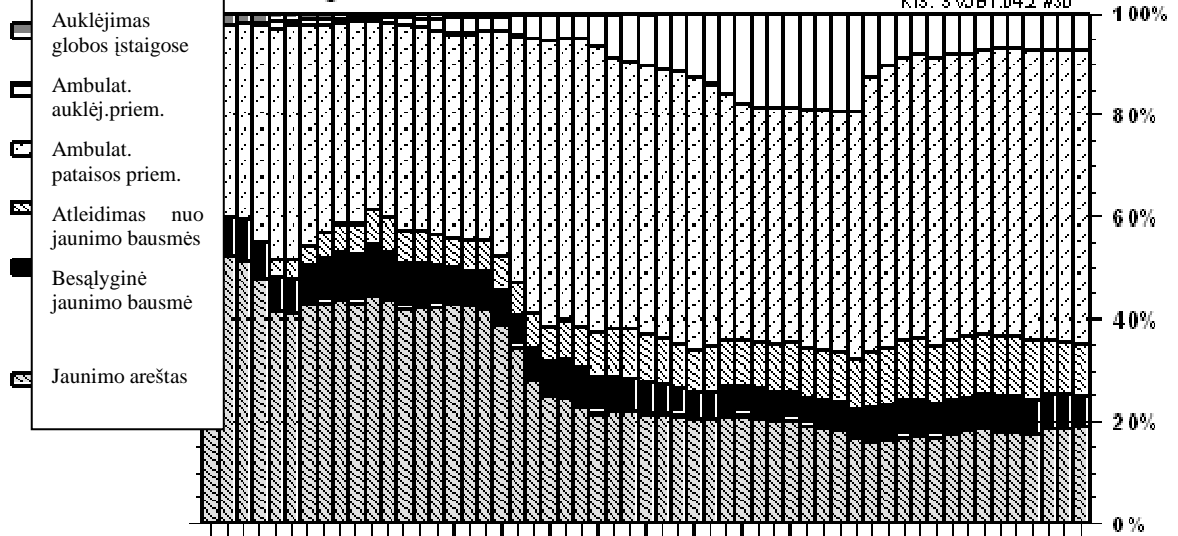
Nach Jugendstrafrecht zu Zuchtmitteln (insgesamt) Verurteilte
 Bundesrepublik Deutschland 1950 .. 2004
 Anteile bezogen auf verhängte Zuchtmittel (insgesamt)

7 pav. Paskirtų sankcijų pagal jaunimo baudžiamąją teisę raida (Vokietijos)

Entwicklung der Sanktionspraxis im Jugendstrafrecht
Formelle Sanktionen, Bundesrepublik Deutschland 1950 .. 2004
Anteile bezogen auf nach Jugendstrafrecht Verurteilte

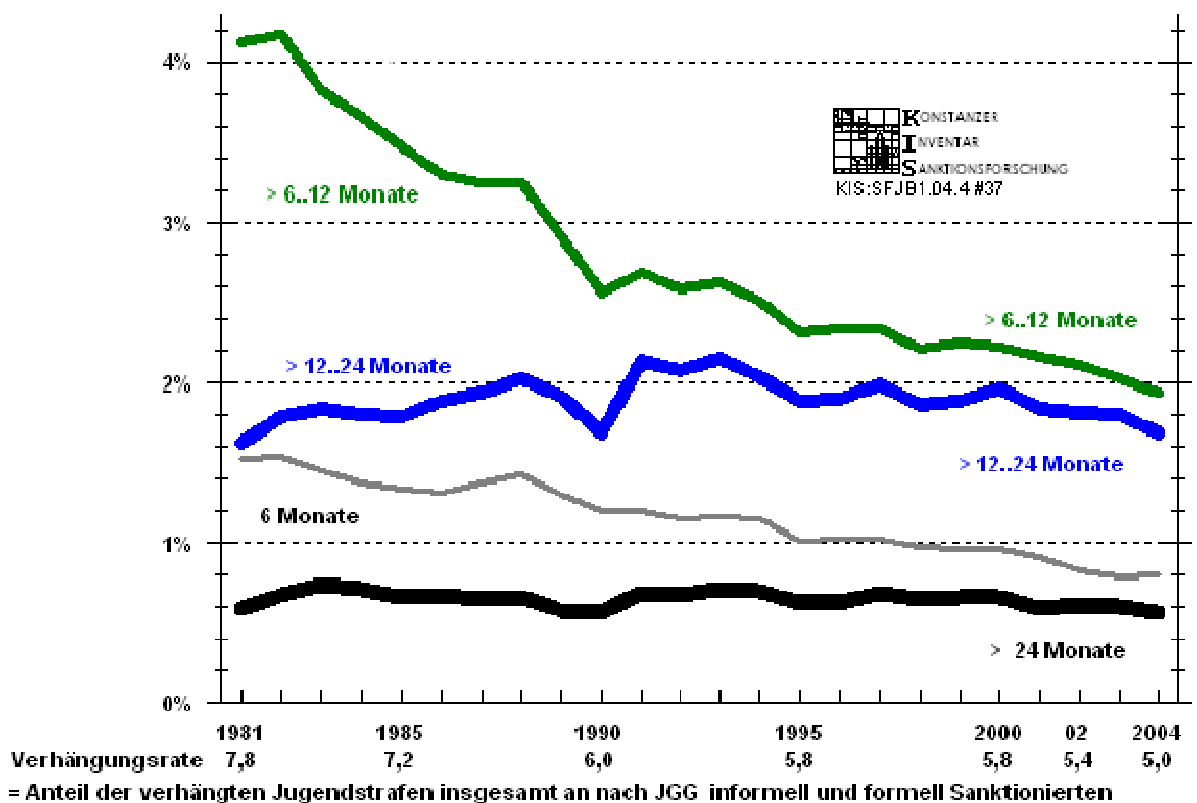
KONSTANZER
 INVENTAR
 SANKTIONSFORSCHUNG
 KIS: S'WJB1.04.2 #30

	50	55	60	65	70	75	80	85	90	95	2000	2004
Internavimas	3	50	56	51	35	29	26	26	22	23	25	25
Atleidimas	0	32	39	46	52	56	62	62	64	64	62	62
Amb.pataisos priem. %	7	46	37	40	54	53	53	46	48	57	57	57

* Internierungsrate: (unbedingte Jugendstrafe + Arrest + FE) / Verurteilte (%)
 ** Aussetzungsrate: zur Bewährung ausgesetzte / Jugendstrafen insg. (%)

8 pav. Jaunimo bausmių trukmė (Vokietijos)

2 Priedas. Amžius, nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė

Šalis	Amžius, nuo kurio galima baudžiamoji atsakomybė	Amžius, nuo kurio gali/turi būti taikoma suaugusiųjų baudžiamoji teisė	Amžius, nuo kurio įgyjamas visiškas veiksnumas
Airija	7/15**	18	18
Albanija	14	n/d	n/d
Anglija	10/15**	18/21	18
Armėnija	14	n/d	n/d
Austrija	14	18	18
Baltarusija	14****/16	n/d	n/d
Belgija	16***/18	16/18	18
Bulgarija	14	18	18
Čekija	15	18	18
Danija*	15	15/18/21	18
Estija	14	18	18
Graikija	13	18/21	18
Italija	14	18/21	18
Ispanija	16	16	18
Jugoslavija	14/16**	18/21	18
Kroatija	14/16**	18/21	18
Latvija	14	14/16	18
Lietuva	14****/16	14/16	18
Lenkija	13	15/17/18	18
Makedonija	14	n/d	n/d
Moldavija	14****/16	n/d	n/d
Norvegija*	15	18	18
Olandija	12	16/18/21	18
Portugalija	16	16/21	18
Prancūzija	13	18	18
Rumunija	16/18	16/18/21	18
Rusija	14****/16	14/16	18
Slovakija	15	18	18
Slovėnija	14****/16	18	18
Suomija	15	15/18	18
Škotija	8/16	16/21	18
Švedija	15	15/18/21	18
Šveicarija	7/15**	15/18	20
Turkija	11	15	18
Ukraina	14****/16	n/d	n/d
Vengrija	14	18	18
Vokietija	14	18/21	18

* tik išimtys, numatytos bendrojoje baudžiamojoje teisėje

** esant baudžiamajam pakaltinamumui, taikoma laisvės atėmimo bausmė

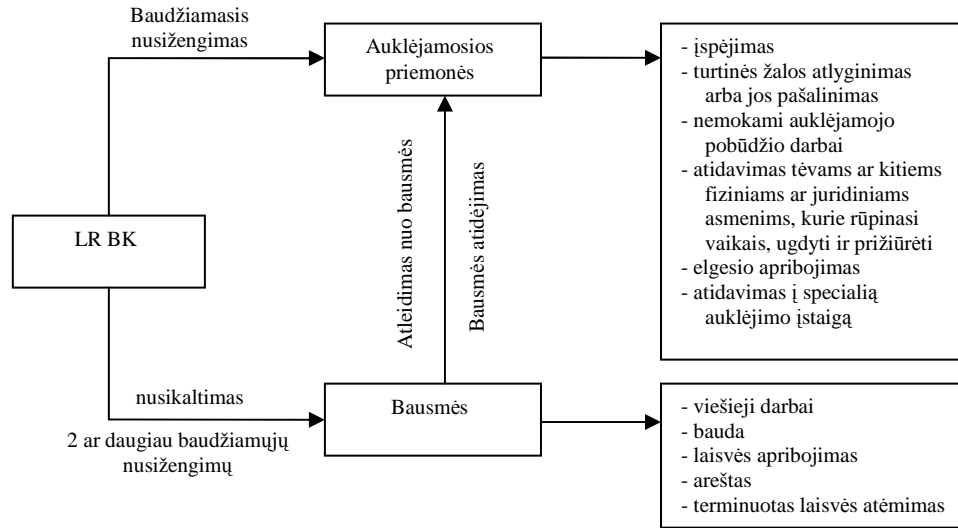
*** tik už kelių eismo taisyklių pažeidimus

**** tik už tam tikrus itin sunkius nusikaltimus

n/d – nėra duomenų

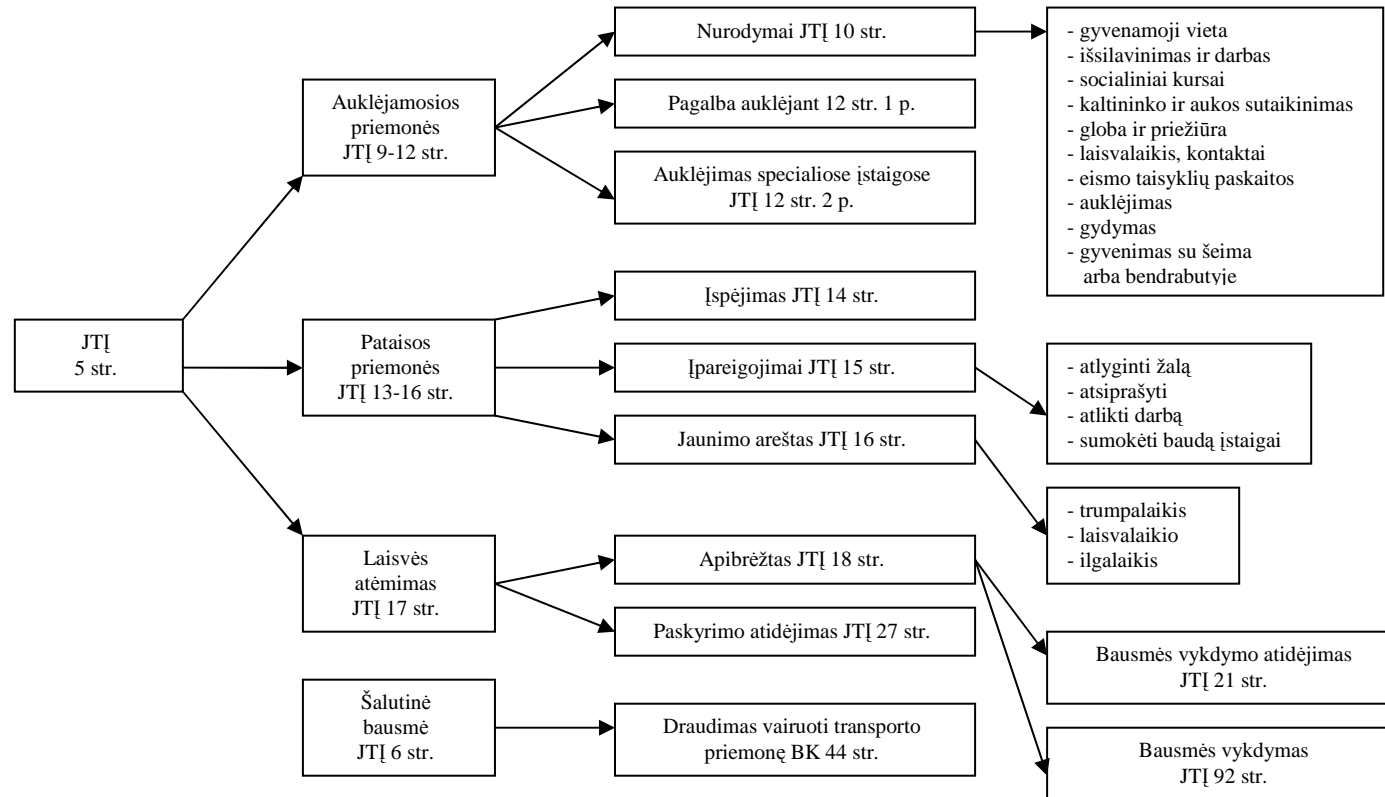
Šaltiniai: 1) „Молодежь в меняющемся обществе“. ЮНИСЕФ (2000 г.). Региональный мониторинговый доклад N7, Флоренция, Исследовательский центр ЮНИСЕФ „Инноченти“, 98 стр; 2) Sakalauskas G. Vaikų ir jaunimo baudžiamosios atsakomybės užsienio šalyse raidos tendencijos. Teisės problemos, 2000. Nr.3-4, 26 psl.

3 priedas. Auklėjimo priemonės ir bausmės, skiriamos nepilnamečiams pagal Lietuvos baudžiamąją teisę.

Šaltinis: pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741)

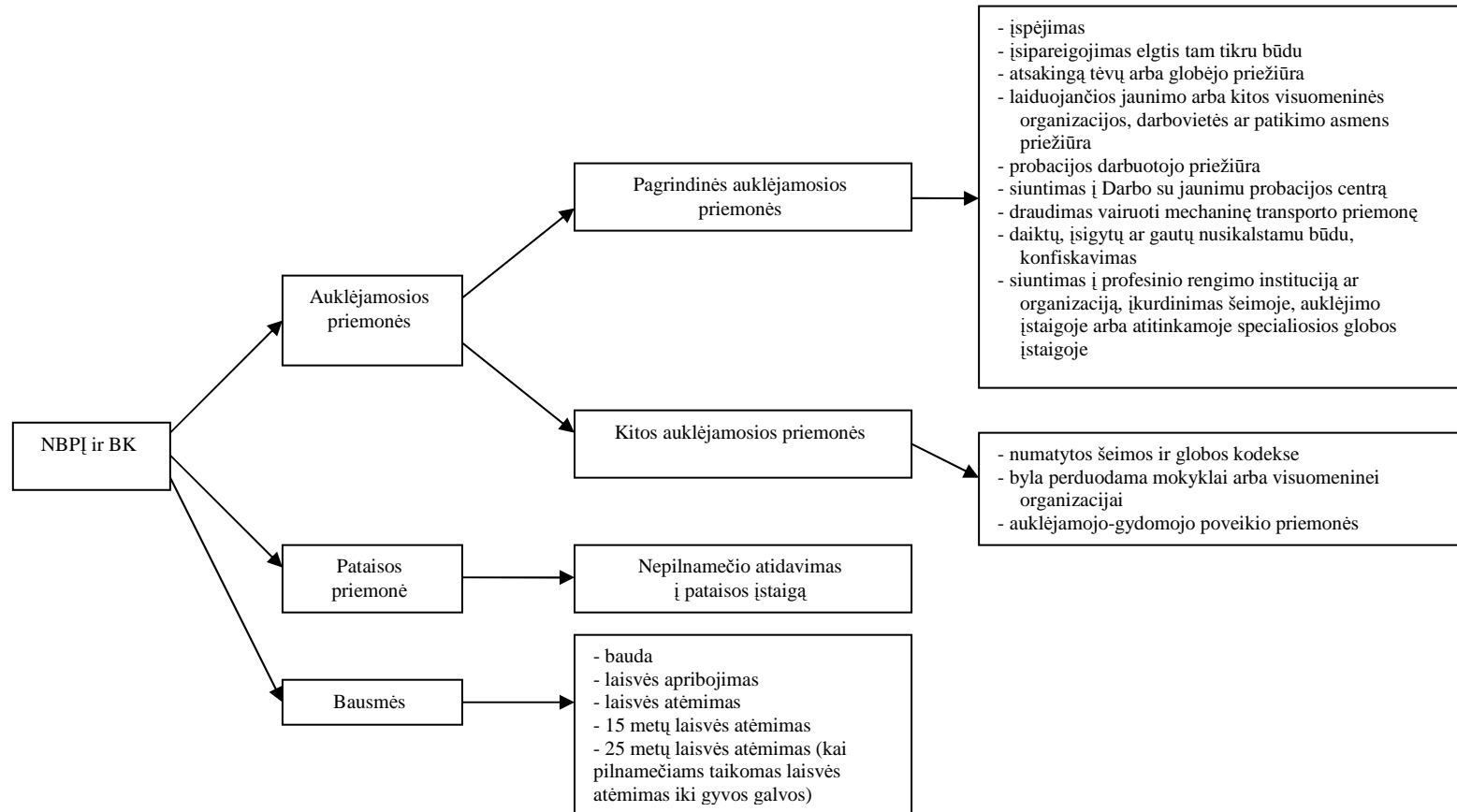
4 priedas. Priemonės ir bausmės, taikomos jaunimui pagal Vokietijos jaunimo teismo įstatymą.

Šaltinis: SAKALAUSKAS, G. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Vokietijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr. 3-4, 52 psl.

Pastaba: JTĮ – Jaunimo teismo įstatymas

5 priedas. Priemonės ir bausmės, skiriamos nepilnamečiams pagal Lenkijos baudžiamąją teisę.

Šaltinis: pagal MICHALOVIČ, I. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė Lenkijoje. *Teisės problemos*, 2000, nr.3-4, p. 99-104

Pastaba: NBPĮ – Nepilnamečių bylų proceso įstatymas

